

มหาวิทยาลัย มันมีรอยต่อเชื่อมอะไรบางอย่างที่เกี่ยวกับหัวข้อด้านนี้ อีกอันหนึ่งรอยต่อของด้านชุมชนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กเยาวชนกับเรื่องนี้มันคืออะไร คือผมมองว่าเรื่องปฏิกิริยาพัฒนาที่พอๆทำอยู่ มันมีนัยยะของการทำต่อเยอะมาก ถ้าเรามองเรื่องปฏิกิริยาพัฒนาที่เราทำอยู่ตรงนี้ เด็กและเยาวชนในชุมชนก็ใช้เป็นสื่อในการเรียนการสอนเค้าก็ได้ ถ้าหากโรงเรียนมัธยมใช้เอาประเด็นตรงนี้ที่ว่าพ่อแม่พาทำ แล้วลูกหลานของเค้าเอาประเด็นที่ว่าพ่อแม่พาทำมาเชื่อมโยงกับการเรียนการสอนของเขาในโรงเรียนได้อย่างไร แล้วนอกเหนือไปจากนั้นแล้ว ประเด็นตรงนี้เมื่อเอากการเรียนการสอนเข้าไปเชื่อมการพัฒนาต่อเป็นอาชีพจะทำได้อย่างไร สิ่งที่เราพูดอยู่เสมอก็คือว่าลูกหลานของเกษตรกรไม่คิดอยากทำเกษตร แต่ที่ไม่คิดทำก็เพราะอะไร เพราะการเชื่อมต่อการสร้างฐานทางเศรษฐกิจกับชุมชนเราไม่ค่อยมีและไม่ค่อยคิด เพราะความแยกส่วนของการศึกษาและวิถีชีวิตของชุมชนเอง ที่นี้เรื่องปฏิกิริยาพัฒนาจากข้อมูลที่ได้มาเมื่อเช้า ที่อาจารย์สุรินทร์พูดว่าการขยับไปสู่ธุรกิจชุมชน การขยายผลจากเรื่องปฏิกิริยาพัฒนาไปสู่การค้า สิ่งเหล่านี้มันมีศักยภาพเยอะมาก ในเชิงของการเชื่อมโยงกับคนรุ่นใหม่ อยู่ๆมันเชื่อมไม่ได้มันจำเป็นต้องมีบทบาทของการศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนที่อยู่ในท้องที่ หรือ กศน.เอง จะทำอย่างไรให้ปฏิกิริยาพัฒนาเป็นตัวต่อเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษา กับชุมชนของเรา เราพูดกันถึงวิทยาศาสตร์ว่าชาวบ้านจริงๆแล้วทำวิจัยกันอยู่แล้ว ชาวบ้านเป็นวิทยาศาสตร์อยู่แล้ว แต่ว่าวิจัยนิดๆความเป็นวิทยาศาสตร์จะทำให้เข้มข้นขึ้นได้อย่างไร จะเชื่อมต่อกับโลกภายนอก หรือภาษาที่เป็นสากลได้อย่างไร ตรงนี้ผมคิดว่ามันเป็นคำถามและบทบาทของสถาบันศึกษาค่อนข้างเยอะ ฟังๆดูก็เหมือนอาจารย์สุรินทร์ก็พยายามเชื่อมกับ มข. หรือวิทยาลัยเกษตร ซึ่งภาพรอยต่อรอยเชื่อมตรงนี้นั้นทำได้อีกเยอะ เพราะฉะนั้นโจทย์มันก็คือว่าหลังจากที่เราพูดเรื่องปฏิกิริยาพัฒนาแล้ว เรามีทางที่จะสืบต่อให้เห็นเป็นรูปธรรมของความร่วมมือ แล้วเห็นว่าความร่วมมือตรงนั้นใครจะทำ ถ้าอย่างนี้แล้วคิดว่ามันบรรลุผลค่อนข้างเยอะ เพราะครั้งหน้ามันก็ต้องมีโจทย์มีคำถามเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แล้วในท้ายที่สุดความร่วมมือจริงอยู่ตรงไหน เพราะฉะนั้นแต่ละครั้งผมคิดว่าน่าจะเอาประเด็นที่พูดนั้นแหละ ทำให้เห็นรูปธรรมของความร่วมมือ อย่างน้อยซัก 1 โครงการ ผมว่าดีแล้ว ถ้าไม่อย่างนั้นมันจะลอย มันจะมีความรู้สึกว่าคุณกันแล้วก็จบ มันไม่เกิดอะไรขึ้นอย่างน้อยก็ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เฉยๆ ส่วนการที่จะไปเกิดเป็นเครือข่ายย่อยผมว่าเป็นเรื่องดีมากเลย มันไม่จำเป็นว่าจะต้องอยู่ในเวทีนี้เสมอไป เราใช้เวทีนี้เป็นตัวจุดประกาย แล้วก็เห็นร่องรอยของรอยต่อรอยเชื่อม แล้วก็รู้ว่าจะเชื่อมต่อยังไง ก็ถือว่าบรรลุผลค่อนข้างเยอะ

คุณสุเมธ: ประเด็นที่เราได้มากกว่าการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้ว น่าจะมีความร่วมมือที่เป็นรูปธรรมวันนี้ฟังแล้วทั้งวันเป็นเรื่องปฏิกิริยาพัฒนา มีใครอยากจะพูดถึงว่าสนใจในประเด็นไหน อยากจะสร้างอยากจะทำร่วมเป็นเวทีนี้หรือเวทีต่อไปที่จะสร้างความร่วมมือก็ได้ แต่อย่าให้หลุดประเด็นเหล่านี้ไป

คุณพรณี: แง่ๆทุกคนที่มาสนใจประเด็นนี้ร่วมอยู่แล้ว คือ เกษตรยั่งยืน และทุกคนมีประสบการณ์ มีตัวตนมีความคิดอยู่ การแลกเปลี่ยนกันเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ บางคนก็อาจนำไปปฏิบัติ อย่างเช่นสูตร นำไปทดลองนำไปใช้ หรือแต่ละคนสนใจในเนื้อหาเดียวกัน ก็จะเกาะเกี่ยวร่วมมือกันตามเนื้อหา และตามธรรมชาติ ส่วนหนึ่งนำสิ่งที่ได้กลับไปพัฒนางานที่เราสัมผัสอยู่ นี่คือข้อดีของเวที อีกส่วนหนึ่งที่เราเห็นคือ มันมีโจทย์ที่น่าจะทำงานร่วมกัน แต่ไม่ใช่ทุกคน เช่น มะเดื่ออาจารย์เริ่มสนใจแล้ว ซึ่งตรงนี้เวทีย่อยจะเป็นตัวสนับสนุนให้ขับเคลื่อนต่อ แล้วในเวทีนี้ก็จะจุดประกายให้เวทีย่อยโจทย์ที่ร่วมกันในวันนี้พัฒนาขึ้นให้เป็นโจทย์ร่วมได้มัย แล้วตอนนี้มันจะเชื่อมร้อยไปกับครั้งที่ผ่านมา ข้อเสนอต่อก็คือว่า ในการจัดเวทีครั้งที่สองน่าจะนำโจทย์วันนั้นที่มีคนอยากจะรับผิดชอบ ขึ้นมาให้ทำการบ้านและนำโจทย์วิจัยมาเป็นความร่วมมือในส่วนย่อย และทำไปซักพักแล้วอาจได้โจทย์ร่วมกลุ่มใหญ่แล้วค่อยว่ากันอีกที แต่ประเด็นเป็นจุดๆควรจะได้ในวันนี้แล้วหากันรับผิดชอบ และวันนี้จะเป็นเรื่องมะเดื่อ แล้วก็จับคู่กันกับอาจารย์ ในขณะที่เดียวกันมันต้องเซฟเวลาที่จะคุยประเด็นวิจัยเก่า ที่คิดว่าจะพัฒนาเป็นงานวิจัย จากที่ยกก่อนเรายุกันว่าจะเริ่มในตอนบ่าย แต่วันนี้ยังไม่ได้เริ่ม ที่นี้เราจะเอาบทเรียนเก่ามาแลกเปลี่ยนกัน แล้วตัวไหนจะพัฒนา

เชิงวิชาการร่วมกันก็พัฒนาเป็นงานวิจัยด้วย และปีหน้านี้อางานที่เราพัฒนาเป็นงานวิจัยมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน อีกก็จะต้องมีความรู้ คืบขยับงานขึ้นไปอีก ที่นี้การดำเนินการจะกำหนดอย่างไร จะใช้เวลาอย่างไรให้เกิดประโยชน์

คุณสุเมธ: เสริมต่อจากประเด็นที่พูดถึงก็คือว่า อาจคิดจากเวทีเลยว่าประเด็นไหนน่าที่จะทำโจทย์ และก็อาจมีคนสนใจขึ้นมารับหลัก เพื่อที่จะพัฒนาต่อให้ได้ เพียงแต่ว่าในวันเดียวที่จะทำอย่างนี้มันจะจัดอย่างไรให้มันได้ทั่วทั้งหมด

คุณพรณี: มันจะมีตัวเก่าที่เราคิดกันไว้แล้ว จะเอามาพัฒนากรอบเป็น concept ที่จะเขียนเป็นงานวิจัย ตัวเก่ามันก็จะลืมนไปเลย แล้วก็มาคิดโจทย์เกี่ยวกับนี้ มันจะไม่มีความพัฒนากรอบงานที่จะนำไปสู่งานเชิงปฏิบัติจริง ๆ

คุณสุเมธ: คนอื่นเข้าใจมั้ยนับว่า เรื่องเดิมที่ ทีมของเครือข่ายที่สนใจเกษตรยั่งยืนมารวมกัน โดยมี สกว. เข้ามาเชื่อม เราพูดกันมาหลายเวทีแล้ว กว่าที่จะมาเป็นเวทีนี้ เราก็คิดกันหลายแง่มุมว่าจะทำงานวิจัยเรื่องเกษตรยั่งยืนอย่างไร จะจัดกระบวนการเรื่องเกษตรยั่งยืนอย่างไร ก่อนมาถึงวันนี้มันมีเรื่องเดิมที่คุยค้างกันไว้อยู่ ตอนนั้นเรามาพูดกันเรื่องปุ๋ย เรื่องเดิมก็เลยขาดช่วง เรื่องเดิมจะเอาอย่างไรต่อ แต่ว่าเรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นก็มีประเด็นที่น่าสนใจ แต่ไม่รู้ว่าไปลงกันอย่างไร มันจะสืบต่อและร่วมมือกันได้อย่างไรในเชิงเป็นรูปธรรม

คุณทรงพล: ผมขออนุญาตต่อนิดหนึ่ง ผมคิดว่าเราจับประเด็นเรื่องเนื้อหา ครั้งนี้เป็นครั้งแรก ครั้งหน้าพอมันลงตัว ดูว่าเราใช้เวลาเท่าไรในการพูดคุย ครั้งวันจบมัย หรือว่าครึ่งวันบวกกับอีกสองชั่วโมง เราก็จะมีเวลาส่วนหนึ่งพัฒนาโครงการ หรือว่าเรื่องมันน่าสนใจต้องคุยกันทั้งวัน เราก็อาจต้องจัดก่อนช่วงนั้นครึ่งวัน เอาโครงการเข้ามาพิจารณาเฉพาะแก่นมานั่งพิจารณา เพื่อให้มันขับเคลื่อนไปด้วยกันได้

คุณสุเมธ: ถ้ามองไปที่งานวิจัยเรื่องเดิมที่คิดออกแล้วอาจต้องมีเวลา เรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นต้องหากระบวนการให้สืบเนื่องต่อ แต่ทั้งสองเรื่องจัดให้อยู่ในวันเดียวกัน เพื่อที่จะให้สืบต่อ เฉพาะงานวิจัยจะทำให้เห็นว่าเกิดโจทย์ที่น่าสนใจร่วม อย่างเช่นวันนี้เรื่องปุ๋ย กลุ่มไหนที่สนใจโจทย์ร่วมหรือโจทย์เฉพาะ ก็ร่วมมือกันในครั้งต่อไป ในเรื่องงานเดิมที่มีก็เอามาว่ากัน การจัดเวทีครั้งต่อไป อาจแบ่งเป็นสองช่วง ช่วงที่หนึ่งเป็นการเสนอแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เพื่อให้เกิดเครือข่ายและลดช่องว่างตามเป้าหมายของเวที ในขณะเดียวกันโจทย์งานวิจัยที่มีอยู่แล้ว ช่วงครึ่งหนึ่งก็น่าจะเอาประเด็นเรื่องนี้มาแลกเปลี่ยน สร้างประเด็นร่วมในรูปธรรมของการทำงาน เป็นรูปแบบงานวิจัย และการสร้างเวทีความร่วมมือในครั้งต่อไป

อ.สุจินต์: ผมจะเสนออีกทางเลือกหนึ่ง เวทีนี้เป็นการจุดประกาย และทำให้เกิดเครือข่าย แต่ประเด็นที่เราจะพัฒนาต่อ คณะทำงานจะต้องมาประชุม เพราะถ้าคุยกันตรงนี้เราเอานักวิชาการมาด้วย เกษตรกรมาด้วย เราต้องใช้เวลาทั้งวันมันไม่พอ และก็อยู่นานก็ไม่ได้ด้วย ผมคิดว่าเดือนหนึ่งเรามาประชุมอย่างนี้ซักครั้งหนึ่ง และอาจต้องมีประชุมแยกคุยประเด็นเรื่องงานวิจัยที่ค้างอยู่

อ.สุรินทร์: เรามีจุดมุ่งหมายที่จะให้งานวิจัยเป็นตัวนำทางไปสู่การค้นหาคำความจริงและการเผยแพร่ ผมอยากให้มันเป็นเวทีแบบนี้ได้มัย มันเป็นเรื่องที่เกิดจากเวทีเกษตรยั่งยืน อยากให้หลายคนได้เข้ามาดูมาศึกษา ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะวิจัยที่เข้ามาในเกษตรทางเลือก ก็เปิดเวทีงานวิจัยมาช่วยกันพิจารณาและช่วยกันเรียนรู้ จริงๆผมเคยเข้าร่วมพัฒนางานวิจัยสองสามครั้ง ผมได้ประโยชน์จากการวิพากษ์วิจารณ์ตรงนี้มาก มันน่าจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่กำลังเข้าสู่วิจัยใหม่ๆ เขาก็จะได้มาเรียนรู้ ผมคิดว่าเราน่าจะเปิดโอกาสให้เป็นเวทีสาธารณะ

คุณสุเมธ: แลกเปลี่ยนกับอาจารย์เมื่อสักครู่นี้ ประเด็นเวทีแบบนี้ น่าจะเป็นเวทีที่จะจุดประกาย แลกเปลี่ยน และหาประเด็นที่น่าสนใจขึ้นมาจากเวที ส่วนเวทีที่จะทำให้เกิดกระบวนการ ในการที่จะสร้างโจทย์ให้มันชัดเจน และนำไปสู่การทำประเด็นรายละเอียดควรเป็นอีกเวทีหนึ่ง ที่จะได้ประเด็นแล้วว่าใครสนใจอะไร ให้ไปสืบต่อ ซึ่งน่าจะได้ประโยชน์มากกว่าที่จะเอาทั้งสองมารวมกัน เพราะว่าบางทีคนที่เข้ามาใหม่อาจไม่มีโจทย์เดิม ก็จะไม่มีส่วนร่วมในการที่จะเสนอตรงนั้น บางทีอาจารย์ที่เป็นนักวิชาการก็อาจเอาโจทย์ประเด็นของเขามาแลกเปลี่ยน ซึ่งอาจไม่ถึงการที่จะนำไปสร้างเป็นโจทย์งานวิจัยด้วยซ้ำ แต่เป็นการเอาองค์ความรู้มาแลกเปลี่ยนกัน ก็น่าจะใช้เวทีมาเป็นประโยชน์กับกลุ่มนักวิชาการและกับพวกเรา ส่วนว่าถ้าได้ประเด็นแล้วหรือใครสนใจก็อาจนำไปพัฒนา ประเด็นให้ละเอียดและชัดเจน คล้ายกับเป็นเวทีพัฒนางานวิจัย เป็นเวทีเฉพาะ ใครเก็บตกได้จากเวทีนี้ เช่น ปุ๋ยชีวภาพ งานต่อไปก็จะมีการพัฒนาโจทย์งานวิจัย ในช่วงวันที่เท่าไร ใครสนใจก็ให้เสนอประเด็นเข้าไป ก็น่าจะเป็นแง่มุมที่ละเอียดมากกว่า

อ.คงศักดิ์: ผมขอสรุปว่า อันที่หนึ่งเป็นเวทีอย่างที่เราทำวันนี้ เป็นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ใหม่ที่เรามี คราวหน้าก็จะเป็นที่มาจากเมืองเลย และอีกอันหนึ่งจากลักษณะอย่างนี้ในกลุ่มของนักวิจัยหรือผู้สนใจเข้ามาต่อจากประเด็นนี้ที่เราจะจัด มาเสวนาว่าจะทำอะไรได้จากประเด็นเหล่านี้ นี่ก็เป็นอีกเวทีหนึ่ง และอีกเวทีหนึ่งที่อาจารย์จากหนองแสงเสนอ เมื่อผ่านไปสักระยะหนึ่งเมื่องานวิจัยเริ่มออก ก็จะเป็นเวทีที่จะเปิดให้กับเกษตรกรที่เคยให้ความคิดเรา มา ผู้สนใจเข้ามาฟังว่า เมื่อเราเข้าไปดำเนินการตามหลักการเพื่อจะดูผลออกมามันบอกอะไรได้บ้างในเรื่องของผลน้ำหมักแต่ละอันต่างกันอย่างไร และอะไรดีกับตรงไหน อะไรทำนองนี้ ถ้าเป็นงานวิจัยออกมา คนที่ให้ความรู้เรามาตั้งแต่ต้นในปีนี้ และปีหน้าเรามาคุยกันหลังจากไปศึกษามาแล้วมันออกมาอย่างนี้ เขาก็จะได้รับรู้ว่าถ้าพัฒนาจากตรงนี้จะดีขึ้นไปอีก เป็น 3 เวทีซึ่งแยกจากกันหมด แต่ต่อเนื่องกัน ให้ความรู้แก่กันและกัน คนที่ให้ความรู้ก็ไม่เสียเปล่า หลังจากที่เราไปทำแล้วเขาควรเอาปัญหา อุปสรรค ข้อดี ข้อเสีย มาคืนให้กับคนที่เริ่มให้ความรู้มา แต่อาจทำกว้างแบบประชาพิจารณ์ไม่ได้ หรืออาจทำได้

คุณติเรก: ตอนเช้าเห็นด้วยว่าเป็นเวทีที่เราจุดประกายอาจมีเพื่อนหลากหลาย ยังไม่ถึงขั้นที่สนใจก็ไม่อยู่ แต่ถ้ามันถึงขั้นที่สนใจแล้ว ว่าอันนั้นมันตรงกับจริตของตัวเอง ตรงกับงานที่ตัวเองทำมาแล้วก็อยากทำแล้วก็เห็นว่าชาวบ้านได้ประโยชน์ มันตอบปัญหาสังคม ก็อาจมานั่งคุยกันตอนบ่าย อาจเป็นวงเล็ก แยกวง หรือรวมกันก็ได้ ซึ่งจะให้ได้ประเด็น ถ้าจะทำงานต่อจะทำยังไง กรอบงานจะแค่ไหน หรือว่าจะได้เงินอะไร หรือถ้าเป็นงานวิจัยที่สอดคล้องกับ สกว. ถ้าจะทำงานวิจัยน่าจะติดกรอบให้หน่อยว่าอย่างนี้ตรงมั้ย แล้วเดือนต่อไปที่มาเจอกันก็เอากรอบแนวคิดมาเสนอ ยังไม่ต้องเสนอโครงการยืดยาวทั้งหมด เอาแค่ให้ได้คร่าวๆว่าจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ ระยะเวลา และผลที่คาดว่าจะเกิด เอามาคุยกัน ทาง สกว. ก็น่าจะตอบสนอง จัดครบ 3 เดือนแล้วก็บอกว่า โครงการได้รับการอนุมัติแล้วนะ เป็นชุดกันมา มันอาจเป็นชุดงานที่เชื่อมโยงกัน และเกิดเป็นงานวิจัย งานอื่นอาจเกิดเป็นงานพัฒนาได้ ก็จะมีกลุ่มอย่างนี้เกิดขึ้นเรื่อยๆ เวทีแต่ละเดือนก็จะได้เรื่องนี้กับเพื่อนๆที่จะได้ร่วมงาน อีกเวทีนี้อาจเกิดงานวิจัย สกว.อาจเป็นเจ้าของก็ได้ และเอาตัวนี้เสนอ เราเองก็เตรียมรายละเอียดมา การร่วมมือราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานปฏิบัติ ผมยังมองว่าถ้าเรามองละเอียดหน่วยงานของรัฐที่จ่ายเงินมหาศาลเหมือนกัน แล้วไปหวังพึ่ง NGO แน่่อนทางด้านการเงินก็จะเสี่ยงมาก ทำอย่างไรที่จะให้ภาคของรัฐได้ตระหนักถึงปัญหาของชาวบ้านจริงๆ แล้วจะทำอย่างไรให้ NGO ที่เป็นหน่วยเคลื่อนที่เร็ว สามารถที่จะไปเกาะเกาะปัญหาได้ แล้วก็มาเป็นประเด็น และนักวิชาการจะเคลื่อนอย่างไรที่จะขึ้นนำเสนอ พอสิ้นปีงบประมาณงบวิจัยไม่ได้ใช้ก็กลายไปเป็นงบก่อสร้าง

คุณทรงพล: สลัดต้องเป็น 2 วัน การพัฒนา concept paper ที่เป็นโครงการเก่า เรานัดวันกันเลยมัย เป็นวันที่ 11 ส.ค.

ดาบชัยสิทธิ์: ผมยังข้องใจตรงนักวิชาการนี้แหละ เด็กมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เอาสารหมักจุลินทรีย์ไปตรวจในห้องแล็บ บอกว่าใกล้เคียงกับสูตรปุ๋ยเคมี แต่นักวิชาการเอาไปดูกลับบอกว่าไม่มีอะไรเลย
คุณสุเมธ: อาจเกิดการผิดพลาด

คุณพลการ: ผมขอชี้แจงประเด็นนี้คิดหนึ่ง ทางกรมวิชาการเกษตรได้ไปเก็บตัวอย่างน้ำหมักพวกนี้มา และก็วิเคราะห์ และค่อนข้างที่จะมีเอกสารออกมาแล้ว บังเอิญวันนี้ผมเปิดห้องทำงานไม่ได้เลยไม่ได้หยิบมา เขาวิเคราะห์ออกมาแล้วจากการที่ทำกันหลากหลายนี้มันก็มีจุลินทรีย์หลายตัว มีทั้งฮอร์โมน ยีสต์ รา แคลเซียมอะไรพวกนี้มีหมดแล้ว แต่ที่นี้ประเด็นตรงนี้ มันไม่พัฒนาเพราะอะไร สูตรปนกันไปหมด และอีกอย่างก็คือ เราอาจขาดการบันทึกถ้าเรามีการทำชนิดแยก และเอาตรงนี้วิเคราะห์ไปเรื่อยๆ ก็เป็นประเด็นวิจัย เราก็จะได้ข้อมูลว่ามีอะไรบ้าง มีธาตุอาหารมากน้อย ตรงนี้ผมว่าน่าจะหาความร่วมมือ

คุณสุเมธ: คำตอบยังไม่ถูกทุกข้อ อาจเป็นประเด็นในการศึกษาเรียนรู้ร่วม ถ้าพอสนใจว่าทำไมไม่ได้ แต่ทางนี้บอกว่ามีขั้นตอนที่จะทำ รู้คำตอบได้ อาจทำเป็นขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ด้วย ไม่ใช่หมักแล้วเป็นรูปธรรมอย่างเดียว โดยสรุปช่วงเช้าเราจะเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อจุดประกาย และจุดประเด็นในการแลกเปลี่ยน ถ้าจะมีประเด็นที่จะแหลมคมขึ้นในตรงนั้นอาจใช้ช่วงหนึ่ง ในการที่จะเสนอประเด็นตั้งเอาไว้ว่าใครสนใจ แต่อาจไม่ใช่เวลาทั้งหมด และนำไปสู่การพัฒนาโครงการก่อความคิด และจะมีเวทีหนึ่งที่จะเสนอให้ต่อความคิดตรงนั้น พิจารณาเฉพาะเรื่อง คนที่สนใจเท่านั้นก็จะเข้าร่วมพิจารณาโครงการ เฉพาะส่วนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ สกว. แต่ว่าเวทีในการแลกเปลี่ยนแบบนี้ก็จะเปิดกว้างให้คนที่สนใจ เข้ามาเรียนรู้ร่วม ว่ามีแง่มุมต่างๆเอาไปปรับใช้ในเนื้อหาที่ตัวเองทำอยู่ นั่นเป็นเป้าหมายหนึ่งของพวกเรา ในครั้งต่อไปเราจะเจอกันในวันที่ 24 สิงหาคม ในเวทีแลกเปลี่ยน และเวทีที่จะเสนอกรอบความคิด กรอบแนวการที่จะทำโครงการว่ากันในวันที่ 11 สิงหาคม ถ้าใครสนใจในประเด็นที่อยาก จะสร้างสรรค์เนื้อหาที่สนใจ มีผู้เสนอเพราะตรงกับวันหยุดหลายวันขอให้เลื่อน

คุณทรงพล: เสนอวันที่ 18 สิงหาคม

คุณสุเมธ: ถ้าอย่างนั้นเป็นวันเสาร์ที่ 18 สิงหาคม นะครับ

คุณถาวร: ก่อนปิดประชุม ผมขอประชาสัมพันธ์ วันที่ 12 สิงหาคม ซึ่งตรงกับวันแม่ แพลนมีกิจกรรมหนึ่งที่จะทำที่อำเภอภูผาม่าน จะเป็นรูปแบบของเวทีพบปะระหว่างเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่พวกเราทำ การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำปุ๋ยหมักแห้ง จะมีเวทีแลกเปลี่ยนกันระหว่างคนที่ทำแล้วบรรลุ ได้ผล นำไปใช้ในพื้นที่ มีผลผลิตออกมาให้เห็น และมีการสาธิตให้ดู รวมทั้งจะเชิญวิทยากรข้างนอก อาจเป็นนักวิชาการ หรือ วิทยากรชาวบ้านที่มีความรู้ด้านนี้ตรงๆ เกี่ยวกับกิจกรรมที่ทำในวันนั้น ถ้าทุกท่านสนใจก็เชิญนะครับที่หน้าที่ว่าการอำเภอภูผาม่าน

อ.สุจินต์: เดี่ยวจะมีคนของผมเข้าไปร่วม ต้องคุยกันว่าใครว่าง ผมขออีกนิดหนึ่ง วันจันทร์ที่ 23 กรกฎาคม ที่ห้องประชุมชั้น 5 ห้องประชุมคณะกรรมการ เราเชิญคนที่ทำงาน ธกส. อยู่นราธิวาส เป็น ธกส. แหกคอกไปทำงานร่วมกับชุมชน และมีประสบการณ์ ได้เชิญเขาเข้ามาแลกเปลี่ยน และจะมีเรื่องแผนชุมชน ตอนเช้าตั้งแต่ 9 โมง ถึงเที่ยง

คุณสุเมธ: ขอขอบคุณทุกท่านที่เสียสละเวลามาร่วมแลกเปลี่ยนกัน เป้าหมายของเราสูงสุดก็คือการช่วยชาวบ้านที่ถูกละทิ้งมาเกือบ 30 ปี ทั้งนักวิชาการและผู้สนใจ ก็เข้าใจว่าเราจะขยายผลเรื่องนี้ไปเรื่อยๆ ในกลุ่มของ

พวกเราเอง อาจมาในรูปของการเป็นทางการและไม่เป็นทางการ นั่นคือสูงสุดแล้ว ขอจบการประชุมแลกเปลี่ยนในวันนี้เท่านี้ครับ

ปิดการประชุม เวลา 16.00 น.

วราภรณ์ หลวงมณี ผู้บันทึกการประชุม

Note:

ประชุมเพื่อพัฒนารอบงานวิจัย วันเสาร์ที่ 18 สิงหาคม 2544

เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้และจัดประกาย วันศุกร์ที่ 24 สิงหาคม 2544 เรื่องการจัดการแมลงโรคพืชโดยไม่ใช้เคมีในรูปแบบต่างๆ ผู้ประสานงานหลักคือ โครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการ

ประสบการณ์การใช้สารชีวภาพ

เขียนโดย อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ตัวแทนเกษตรกรที่มานำเสนอประสบการณ์การใช้สารชีวภาพจาก 4 กลุ่มคือ กลุ่มเกษตรกรจากโครงการใช้ประโยชน์จากน้ำทิ้งการทำขมจีน ต.บึงเนียม และต.ศิลา กลุ่มแกนนำเกษตรกรธรรมชาติบ้านหนองแสง กลุ่มเกษตรกรยั่งยืนอำเภอกุเวียง เกษตรกรในพื้นที่การทำงานขององค์การนานาชาติแพนเพื่อร่วมกันพัฒนา อ.ภูพาน และอ.หนองสองห้อง สาเหตุหลักที่ชาวบ้านปรับเปลี่ยนมาใช้สารชีวภาพคือ อันตรายของสารเคมีต่อสุขภาพซึ่งเริ่มเห็นผลเมื่อใช้ไปสักระยะ หนี้สินที่เกิดจากการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมี สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม และการที่ได้มีโอกาสเห็นตัวอย่างเกษตรกรที่ทำแล้วประสบผลสำเร็จ สิ่งหนึ่งที่ส่งผลให้ทำได้คือการเชื่อมั่นในวิธีการ สารชีวภาพแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนที่ทำหน้าที่บำรุงดิน ส่วนที่ทำหน้าที่ไล่แมลง และส่วนที่เป็นฮอร์โมน วัสดุที่ใช้ทำสารชีวภาพ คือ หอยเชอร์รี่ สมุนไพรพื้นบ้าน ผลไม้ต่างๆ มะเดื่อ เศษอาหาร ซากพืชซากสัตว์ น้ำหมักขมจีน และกากน้ำตาล ซึ่งวัสดุเหล่านี้เป็นของที่หาได้ในท้องถิ่น และเป็นการนำของที่ไม่มีประโยชน์และเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมมาทำให้เกิดคุณค่า เทคนิควิธีที่ทำคือการหมักเพื่อเพิ่มจุลินทรีย์ การใช้สารชีวภาพของเกษตรกรเป็นการพึ่งตนเองทั้งทางด้านเทคโนโลยี พึ่งตนเองทางด้านค่าใช้จ่าย และส่งผลดีต่อสิ่งแวดล้อมด้วย ทั้ง 4 กลุ่มได้ขยายแนวคิดในการลดการใช้สารเคมีกับคนในชุมชน และวิธีการที่จะเผยแพร่ได้ดีที่สุดคือการศึกษาดูงานเกษตรกรที่ทำสำเร็จ รวมถึงการถ่ายทอดโดยเกษตรกรด้วยกัน

นักวิชาการและองค์กรสนับสนุนที่ได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การใช้สารชีวภาพให้ความสนใจในหลายประเด็นที่แตกต่างกันเช่น สารชีวภาพที่ใช้กับผักและผลไม้จะต่างกันอย่างไรจึงใช้ได้ผลดี จะเชื่อมส่วนที่ดีของเกษตรกรซึ่งเป็นผู้ทดลองทำแล้วเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำกับนักวิชาการซึ่งเชื่อในทฤษฎีแล้วจึงทดลองทำ แล้วร่วมกันทำสารชีวภาพให้มีความชัดเจนสามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผลได้อย่างไร วิธีการเผยแพร่แนวคิดนี้สู่เกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำเช่น ต้นน้ำเขิน ต้นน้ำพอง เป็นต้น จะใช้เรื่องสารชีวภาพเชื่อมต่อกับเด็กเยาวชนทั้งในโรงเรียน หรือนอกโรงเรียนให้เข้ากับชุมชนของเขาได้อย่างไร ทำอย่างไรให้เกษตรกรเข้าใจระบบนิเวศทั้งระบบ ในทางการแพทย์มีจุลินทรีย์อะไรบ้างในสารชีวภาพและเป็นอันตรายหรือไม่ในกรณีที่ดินเข้าไปหรือตกค้างในพืชผัก สารชีวภาพที่ทำหน้าที่บำรุงดิน ไล่แมลง และฮอร์โมนทำงานอย่างไร แปลงที่ชาวบ้านใช้สารชีวภาพยังมีแมลงศัตรูธรรมชาติอยู่หรือไม่ รสชาติของผักที่ใช้สารชีวภาพเป็นอย่างไร และน้ำหมักมะเดื่อทำไมมีคุณสมบัติในการไล่แมลงทั้งที่ตัวมันเองมีแมลงวันผลไม้เข้าไปทำลาย ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะต้องร่วมกันหาคำตอบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการเกิดเวทีภาคีเกษตรยั่งยืนภาคอีสาน ข้อแรกคือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้โดยเอาชาวบ้านเป็นตัวตั้ง ข้อที่สองคือเวทีทำให้เกิดเครือข่ายตามธรรมชาติเกิดการเชื่อมต่อกันสำหรับคนที่สนใจ และข้อที่สามคือการเอาประเด็นที่เป็นจริงมาพัฒนากรอบโจทย์งานวิจัย ภาคีได้กำหนดลักษณะการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวโดยการจัดเวทีออกเป็น 3 ลักษณะคือ เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากเกษตรกรเพื่อเป็นการเรียนรู้และจุดประกาย เวทีพัฒนารอบงานวิจัยจากประเด็นที่ได้จากเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อให้เกิดผลในเชิงรูปธรรมในการทำงานร่วมกันของภาคี และเวทีเผยแพร่ผลงานที่ได้ไปศึกษามาเพื่อเป็นการแลก

เปลี่ยนข้อมูลกับเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลเบื้องต้นในเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยแต่ละหน่วยงานที่มาร่วมในภาคี
จะมีส่วนรับผิดชอบในการประสานให้เกิดเวทีเหล่านี้ และเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของภาคี
คือ การจัดทำจดหมายข่าวและรายงานการประชุมภาคีในแต่ละครั้ง

ประเด็นเนื้อหาที่ภาคีสนใจและต้องการให้มีการนำมาแลกเปลี่ยนในเวทีครั้งต่อไปคือ เรื่องของการจัด
การโรคแมลง การเตรียมดิน การนำเกษตรยั่งยืนสู่โรงเรียน การแปรรูปผลผลิต สื่อที่เหมาะสมในการเผยแพร่แนว
คิด การตลาดทางเลือกของเกษตรยั่งยืน และการจัดทำหลักสูตรเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน การประชุมเวทีครั้งต่อไป
คือ การประชุมเพื่อพัฒนากอบงานวิจัย วันเสาร์ที่ 18 สิงหาคม 2544 และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อ
การเรียนรู้และจุดประกาย วันศุกร์ที่ 24 สิงหาคม 2544 เรื่องการจัดการแมลงโรคพืชโดยไม่ใช้เคมีในรูปแบบต่างๆ
ผู้ประสานงานหลักคือ โครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการ

นักวิจัยกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เขียนโดย ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์

มูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน

คุณลักษณะของนักวิจัยที่มีคุณค่าต่อสังคมไทย

นักวิจัยที่มีคุณค่าต่อสังคมไทยควรมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ มีความรู้ ความสามารถ (ปัญญา) และคุณธรรม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความสามารถเชื่อมโยง (บูรณาการ) ความรู้ที่ตนเองเชี่ยวชาญ เข้ากับความรู้อีกหลายสาขาวิชา เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ หรือแก้ปัญหาในสถานการณ์จริงได้ พร้อมทั้งยึดมั่นคุณธรรมในการดำรงชีวิต เพราะคุณธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่กำกับการตัดสินใจของมนุษย์ ซึ่งส่งผลสู่การกระทำกรรมดี หรือกรรมชั่ว ดังนั้นนักวิจัยที่มีความรู้และความสามารถสูง ถ้าขาดคุณธรรมย่อมสร้างความเสียหายให้แก่สังคมได้มาก

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีงบประมาณเพื่อการวิจัยค่อนข้างจำกัด แต่งบประมาณเฉลี่ยต่อนักวิจัย 1 คนมีไม่น้อยอย่างที่คิด เพราะจำนวนนักวิจัยมีอยู่น้อย คำถามคือ จะสร้างงานวิจัยที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อสังคมไทยได้อย่างไร ตัวอย่างเช่น เมื่อปลายปี 2544 มีการจัดอันดับความเข้มแข็งทางการศึกษา ประเทศไทยถูกจัดอยู่ในอันดับที่ 44 จากทั้งหมด 49 อันดับ แต่ใช้งบประมาณเพื่อการศึกษามากเป็นอันดับ 2 ของเอเชีย

ในปัจจุบันสังคมเริ่มรู้สึกกังวลในความซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพของนักวิจัย โดยเฉพาะกรณีรายงานการศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการวางท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย และโครงการสร้างโรงไฟฟ้าที่ปอนอกหินกรูด รวมทั้งผลการศึกษาของโครงการแปรรูปยางสัมปทานกิจการโทรคมนาคม เพราะมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับมหาศาล ถ้ารัฐบาลตัดสินใจผิดพลาด อาจสร้างความเสียหายให้แก่ประเทศชาติเป็นเงินหลายแสนล้านบาท คำถามคือนักวิจัยทำการวิจัยเพื่อใคร นายทุนต่างชาติ นายทุนไทย หรือสังคมไทย

ฐานคิดเพื่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

การพัฒนาอย่างบูรณาการหรือการพัฒนาแบบองค์รวมคือ การพัฒนาอย่างรอบด้าน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม การศึกษา การเมืองวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ในอดีตที่ผ่านมา ประเทศไทยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก เป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน ทำให้ขาดความสมดุล เกิดภาพรวมกระจายกระจาย ประเทศไทยในปัจจุบันมีคนจนมากถึง 10 ล้านคน ส่วนสังคมมีปัญหายาเสพติด โรคเอดส์ คอร์รัปชัน และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

การพัฒนาโดยใช้คนเป็นศูนย์กลาง ใช้คนเป็นทั้งปัจจัยและเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ครอบครัวยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งได้รับความสนใจตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 สำหรับแผนพัฒนาฯ ในอดีตนั้น เน้นการใช้เงินเป็นปัจจัยในการพัฒนา และกำหนดเป้าหมายหลักไว้ที่ได้อะไรเพิ่มขึ้น ดังนั้นถึงแม้ว่าจะทำการวิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว นักวิจัยต้องให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างขีดความสามารถของชาวนา และป้องกันผลกระทบในทางลบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน

ส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่มผู้นำเกษตรกรในพื้นที่นาร่อง เพื่อทำการสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพของท้องถิ่น (ทุนทางสังคม) อาชีพ ผู้นำ ผู้รู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากร เงินออม ตลอดจนอาชีพหลัก อาชีพรอง ที่ดินทำกิน สภาพเศรษฐกิจ สังคม รายรับ รายจ่าย หนี้สิน เป็นต้น

พัฒนาเครือข่ายผู้รู้ของระบบการผลิตหลักในเขตนิเวศเกษตร อาทิ พัฒนาเครือข่ายผู้รู้เรื่องข้าว ผัก ผลไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ เลี้ยงวัว เลี้ยงไก่พื้นเมือง เลี้ยงปลาในกระชัง การเพาะเห็ด ป่าชุมชน เป็นต้น เพื่อสำรวจสายพันธุ์พืช สายพันธุ์สัตว์ และสืบค้นเทคโนโลยีการผลิตที่ดีที่เกษตรกรใช้ปฏิบัติอยู่

จัดเวทีแลกเปลี่ยนฐานคิด ความรู้ และประสบการณ์ ระหว่างผู้รู้กับผู้รู้และผู้รู้กับนักวิจัย จากนั้นระดมความคิด แล้วสนับสนุนให้ผู้รู้ทำการทดลอง เพื่อเปรียบเทียบเทคโนโลยีการผลิตใหม่กับเทคโนโลยีการผลิตเดิมที่ตนเองใช้ปฏิบัติอยู่ โดยมีนักวิจัยคอยเป็นที่ปรึกษาแนะนำวิธีการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล

จัดเวทีรายงานผลการทดลอง และระดมความคิดตั้งโจทย์ให้นักวิจัยที่ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อปรับปรุงพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตให้ดียิ่งขึ้น โดยนำความรู้จากนักวิจัย (ความรู้จากภายนอกหรือความรู้สากล) มาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และทำการวิจัยประยุกต์และวิจัยพื้นฐานเฉพาะกรณีที่น่าสนใจ

พัฒนาพื้นที่ประชาคมนักวิจัยเกษตรยั่งยืน เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคม ให้นักวิจัยมีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และประสบการณ์ ตลอดจนเชื่อมโยงองค์ความรู้จากท้องถิ่น ไปสู่การเรียนการสอนในสถานศึกษา และจัดทำโครงการบัณฑิตอาสา โครงการฝึกงานนักศึกษา โครงการวิจัยของนักศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัย ฯลฯ

จัดตั้งกองทุนพัฒนาเกษตรยั่งยืน อาทิ กองทุนเพื่อการเรียนรู้เกษตรกร กองทุนเพื่อการวิจัย ซึ่งควรเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และกองทุนเพื่อการลงทุน โดยกองทุนประเภทที่ 1 และ 2 เป็นเงินที่รัฐให้เปล่า ส่วนกองทุนประเภทที่ 3 เป็นเงินที่รัฐสมทบให้แก่กลุ่มเกษตรกรที่มีกิจกรรมออมทรัพย์ และจำนวนเงินสมทบนั้นควรลดลงทุกปี

วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตร่วมกันของคนในชุมชนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น นอกจากวัฒนธรรมแล้ว สภาพเศรษฐกิจ ขนาดที่ทำกิน หนี้สิน ความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความเสี่ยงในการผลิต และราคาผลผลิต ยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกชนิดพืช สัตว์ และเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต

การมีส่วนร่วมคือ การให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ตัดสินใจ มิใช่เพียงการเข้าร่วมประชุม เพื่อแสดงข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะเท่านั้น การวิจัยแบบมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการวิจัยที่ให้ผู้ใช่ผลการวิจัยเป็นผู้ตั้งโจทย์ ซึ่งช่วยให้การวิจัยตอบสนองต่อความต้องการ และนำไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น

ถ้าแบ่งงานวิจัยออกเป็น 3 ประเภทคือ งานวิจัยพื้นฐาน งานวิจัยประยุกต์ และงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ เกษตรกรจะเป็นผู้ตั้งโจทย์สำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ส่วนผู้ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการตั้งโจทย์สำหรับการวิจัยประยุกต์ และผู้ทำการวิจัยประยุกต์ตั้งโจทย์สำหรับการวิจัยพื้นฐาน นอกจากนี้ควรเน้นการมีส่วนร่วมของผู้ใช่ผลการวิจัยในทุกขั้นตอนของการวิจัย

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมช่วยสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ใช่ผลงานวิจัย การเรียนรู้ร่วมกันต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน ความเปิดเผย ความจริงใจ และความเชื่อใจไว้วางใจ ตัวอย่างเช่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการช่วยให้เกษตรกรได้เรียนรู้หลักการและทฤษฎีจากนักวิจัย ขณะที่นักวิจัยได้เรียนรู้สภาพความเป็นจริงของสังคมจากเกษตรกร ทุกฝ่ายจึงได้รับประโยชน์ และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

การเกษตรยั่งยืนคือ การเกษตรที่ไม่ทำลายดิน ไม่ทำลายน้ำ ให้อาหารสุขภาพ และรักษาวัฒนธรรม เป็นการเกษตรที่ช่วยฟื้นฟูทุนของเกษตรกร อาทิ ความเชื่อมั่นในตนเอง ภูมิปัญญา สุขภาพ ป่า-ดิน-น้ำ ฯลฯ การพัฒนาภาคเกษตรกรรม จึงมีวัตถุประสงค์ครอบคลุมกว้างไกลกว่าการผลิตเพื่อสร้างรายได้ที่เป็นเงิน แต่เชื่อมโยงกับทุกเรื่อง อาทิ สัมมาอาชีพะ จิตใจ สุขภาพ ความอบอุ่นของครอบครัว ความเข้มแข็งของชุมชน ความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ฯลฯ การเกษตรยั่งยืนจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการบูรณะสังคมไทย

ถึงแม้ว่าจะมีความรู้ครบถ้วนทุกสาขาวิชา ก็ไม่สามารถขยายพื้นที่การเกษตรยั่งยืนให้กว้างขวางออกไปได้ อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากจำเป็นต้องใช้พลังขับเคลื่อนจากภาคประชาสังคม โดยเฉพาะเกษตรกรผู้บริโภค และผู้ประกอบการเกษตร รวมทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งเป็นผู้กำหนดทิศทาง นโยบาย และงบประมาณ เพื่อ

การวิจัยพัฒนาและส่งเสริมการเกษตร หรืออีกนัยหนึ่งต้องรวมพลังสร้างสรรค์จากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม

แนวทางการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

สร้างทีมงานพหุภาคี (สหวิทยาการ) ที่มีส่วนร่วมของผู้นำเกษตรกร และสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงปรัชญาแนวคิดการพัฒนาอย่างบูรณาการ โดยให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ใช้การมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาเกษตรยั่งยืน จากนั้นกำหนดเป้าหมาย ภารกิจ และขั้นตอนการทำงาน

ศึกษาวิจัยและจำแนกเขตนิเวศเกษตร เพื่อใช้วางแผนในการคัดเลือกพื้นที่นำร่องของการผลิตหลักในแต่ละเขตนิเวศเกษตร ซึ่งสามารถใช้เป็นพื้นที่ต้นแบบสำหรับการศึกษาวิจัย ดูนาน และฝึกอบรม เพื่อขยายพื้นที่การเกษตรยั่งยืนต่อไป

บทสรุป

ภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศไทย เพราะเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก การเกษตรจึงมีความหมายมากกว่าผลผลิตและรายได้ที่เป็นเงิน การเกษตรยั่งยืนเน้นการจัดการและการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การเกษตรยั่งยืนเน้นการจัดการและการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และลดการใช้สารเคมี ซึ่งจะช่วยบูรณะสังคมไทย พื้นฟูสิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การปฏิรูปเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ดังนั้นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และประชาสังคม จึงควรให้ความสำคัญ และร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาการเกษตรยั่งยืนอย่างจริงจัง

เกษตรกรรมยั่งยืนในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : รวบรวมความจากเวทีประชุมกลุ่มย่อยเรื่อง

“วิถีชุมชนบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน”

โดยการสรุปของ อ.พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ และคุณอรุณี เวียงแสง

ในงานประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2

ในชื่อ “ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ” วันที่ 28-29 พ.ย. 2545

ณ ห้องแกรนด์ภูคำ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จ.เชียงใหม่

1. ทำไมต้องเกษตรกรรมยั่งยืน?

ที่ผ่านมา การทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ก่อให้เกิดผลกระทบมากมาย ปรากฏการณ์ที่เห็นในภาคเหนือ อาทิ ชาวบ้านมีหนี้สินไม่ต่ำกว่า หนึ่งแสนห้าหมื่นบาทต่อครัวเรือน การทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นแปลงใหญ่ เช่น ถั่วฝักยาว แม่อาย ทำสวนส้มกันมาก ถั่วลิสงทรายปลูกมันฝรั่ง ถั่วฝักยาวปลูกหอมใหญ่ ทำให้เกิดการใช้สารเคมีปริมาณมาก สูญเสียพันธุกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น สาเหตุมาจากปัญหาเชิงโครงสร้างเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายรัฐที่เน้นเกษตรเคมี สื่อที่ช่วยโฆษณาแต่กระแสหลัก นอกจากนี้ นโยบาย กฎหมายก็ไปสัมพันธ์กับทุนข้ามชาติ และยังต้องเผชิญกับการกีดกันทางการค้า สุดท้ายคนที่ตกเป็นเหยื่อในสถานการณ์ปัญหามากที่สุดคือเกษตรกรรายย่อย

ดังนั้นแนวทางของกลุ่มที่ทำงานพัฒนาและเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรยั่งยืน จึงพยายามสร้างรูปธรรมของชุมชนเกษตรยั่งยืน พร้อมทั้งการณรงค์เผยแพร่ แสวงหาพันธมิตร และผลักดันนโยบายสาธารณะไปพร้อมกัน ทั้งนี้โดยมองเรื่องเกษตรยั่งยืน โดยยึดหลักการมากกว่ารูปแบบ เช่น การผลิตอาหารให้เพียงพอกับการบริโภคก่อน การผลิตที่หลากหลาย ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ มีการบำรุงดิน ใช้วัสดุหมუნเวียนในไร่นา เน้นการปรับปรุง อนุรักษ์ พัฒนาพันธุกรรมพื้นบ้าน เน้นเทคโนโลยีที่เหมาะสม และเน้นตลาดในระดับไร่นา ตลาดท้องถิ่นมากกว่าตลาดเมือง เป็นต้น

สำหรับในการทำงานโจทย์เรื่องเกษตรยั่งยืนในช่วงต้น ที่นำมาสู่การทำวิจัยคือ ทำไมชาวบ้านสนใจทำเกษตรยั่งยืนน้อย ไม่มีการขยายตัว จึงนำมาสู่การทำงานวิจัยเป็นชุดโครงการเพื่อตอบคำถามเหล่านี้ใน 4 เรื่องหลักๆ คือ 1) ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายการทำการผลิตเกษตรยั่งยืน 2) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ 3) รูปแบบองค์กรผู้บริโภค และ 4) เรื่องตลาด ซึ่งในระยะต่อมา งานวิจัยได้ขยายออกไปมากขึ้น โดยส่วนใหญ่เป็นประเด็นที่เน้นเทคนิคทางเลือก เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านในการทำเกษตรยั่งยืนมากขึ้น เช่น การหาสารทดแทนสารเคมี และประเด็นเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่ม เครือข่าย เป็นต้น

2. มีอะไรบ้าง ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน?

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

ที่ผ่านมา มีการสนับสนุนโครงการทั้งสิ้น 26 โครงการ แยกไปตามภูมิภาคต่างๆ (ดูตารางด้านท้ายประกอบ) ทั้งภาคเหนือ (20 โครงการ) ภาคอีสาน (3 โครงการ) ภาคกลาง (1 โครงการ) และภาคใต้ (2 โครงการ) ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในประเด็นเรื่องระบบการผลิตและเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน นอกนั้นได้แก่ ประเด็นเรื่อง การตลาดและองค์กรผู้บริโภค การขยายผล การกำหนดมาตรฐาน และการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรและการร่วมมือระหว่างองค์กร

กลุ่มเรื่อง ระบบการผลิตและเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน มีเป้าหมายในเรื่องการลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก หรือลดต้นทุนการผลิต และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต งานวิจัยที่จะเกี่ยวกับเรื่อง การลด ละ เลิก การใช้สารเคมี การใช้สารสกัดชีวภาพและสารสมุนไพร การใช้จุลินทรีย์ท้องถิ่น การใช้วัสดุท้องถิ่น และการใช้ปุ๋ยพืชสด

กลุ่มเรื่อง การตลาดและองค์กรผู้บริโภค เป้าหมายของงานกลุ่มนี้ มุ่งไปที่การสร้างความรู้เข้าใจแนวคิดและปฏิบัติการด้านเกษตรยั่งยืนให้กับผู้บริโภค และสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้ผลิต โดยมีประเด็นวิจัยเกี่ยวกับ การผลิตที่นำการตลาดเรื่องตลาดทางเลือก ซึ่งมีด้วยกันหลายระดับ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค และรูปแบบขององค์กรผู้บริโภคที่หลากหลาย

ในเรื่องการตลาดนั้น จากงานวิจัยทำให้ได้ความชัดเจนในความหมาย หลักการของ “ตลาดทางเลือก” อาทิ ให้ความสำคัญกับตลาดในชุมชนก่อน สินค้ามาจากกระบวนการผลิตที่เป็นธรรมชาติ เป็นต้น สำหรับรูปแบบตลาดทางเลือกที่สำคัญ ได้แก่ ตลาดนัดในท้องถิ่น ชุมชน ตลาดในโรงเรียน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ตลาดสหกรณ์/ศูนย์รวม และตลาดกลาง เช่น ตลาดนัดร้านอาหาร ฯลฯ โดยเฉพาะตลาดนัด น่าจะเป็นกระแสของตลาดทางเลือกในอนาคต

ประเด็นวิจัยที่น่าสนใจศึกษาต่อ ได้แก่ เครือข่ายตลาดนัดสินค้าเกษตรยั่งยืน ตลาดกลางสินค้าเกษตรยั่งยืนระดับจังหวัด/ภาค

ส่วนเรื่องรูปแบบองค์กรผู้บริโภค มีการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ และที่ผ่านมาในกระบวนการวิจัยได้สร้างภาคปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ อาทิ ชมรมผู้บริโภค โดยเฉพาะชุมชนในเมือง มีการรณรงค์ให้ความรู้เรื่องพิษภัยจากสารพิษ การพาไปดูงาน จัดตลาดนัดสินค้าปลอดสาร ที่สำคัญคือการทำงานกับโรงเรียน โดยรณรงค์เรื่องพันธกรรมพื้นบ้าน การตรวจสอบผักคางในพืชผัก และพาครูอาจารย์ไปดูงาน ซึ่งทำให้พบว่า การรณรงค์กับโรงเรียนเป็นวิธีการที่ดีกว่าทำกับชุมชนเมือง เพราะโรงเรียนมีอาจารย์ที่รับผิดชอบ สามารถเข้าไปชักชวนกันทำกิจกรรมได้ง่าย และเป็นกลุ่มที่มีลักษณะงาน การใช้เวลา เช่น ในวันหยุด ที่ตรงกัน ทำให้นัดหมายทำกิจกรรมร่วมกันได้สะดวกกว่า และได้ข้อสรุปว่า การก่อตั้งเป็นชมรมผู้บริโภคทำได้ค่อนข้างยาก แต่ควรเริ่มจากการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่มีวิถีใกล้เคียงกัน พบปะกันได้บ่อยเพื่อสร้างความสัมพันธ์กันได้ง่าย โดยเฉพาะโรงเรียนที่อยู่ใกล้ผู้ผลิต และกลุ่มเป้าหมายนี้ควรเริ่มจากอาจารย์ที่สอนเรื่องอาหาร สุขภาพ หรือสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยที่ควรจะศึกษาต่อ ได้แก่ เรื่องหลักสูตรเกษตรยั่งยืนในโรงเรียน สภาผู้บริโภคเกษตรยั่งยืนในโรงเรียน ตลอดจนเรื่องเครือข่ายผู้บริโภค

กลุ่มเรื่อง การขยายผลเกษตรยั่งยืน มาจากโจทย์ที่ว่า ทำไมเกษตรยั่งยืนไม่ขยายตัว โดยมีงานวิจัยที่พูดถึง กระบวนการขยายการสร้างองค์ความรู้ กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กร ตัวชี้วัดของโครงการที่เน้นการขยายจำนวนของผู้ปฏิบัติเกษตรยั่งยืน ผลของการวิจัยชี้ให้เห็นว่า มีเงื่อนไขจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก เช่น เกษตรกรรายใหม่ๆ ขาดความรู้ เกษตรกรที่ทำมาแล้วครึ่งทางขาดความเชื่อมั่น ซึ่งอาจมาจากสาเหตุเรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน เงินทุนและแรงงาน เป็นต้น รวมทั้งการขาดองค์การส่งเสริมเข้าไปติดตาม สนับสนุน ให้กำลังใจ สร้างความยอมรับ ซึ่งจากการทำงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย โดยมีการนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ทำให้ได้ “กระบวนการส่งเสริม” เกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจนขึ้น ใน 8 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน (2) ขั้นตอนการยกระดับองค์ความรู้ร่วมกับผู้นำ (3) ขั้นตอนการพัฒนากลุ่ม-เครือข่าย

(4) ขั้นตอนการเสริมกระบวนการเรียนรู้ (5) ขั้นตอนส่งเสริม สนับสนุนปัจจัยการผลิต (6) ขั้นตอนการสรุปบทเรียนและกระบวนการทำงานร่วมกับผู้นำ (7) ขั้นตอนการขยายผล และ (8) ขั้นตอนการสรุปบทเรียนและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ อาทิ กลุ่มเกษตรกรที่เข้ามาใหม่ ยังขาดความรู้ จะเน้นกระบวนการกลุ่มก่อน ส่วนกลุ่มที่ทำแล้วแต่ขาดความมั่นใจ จะเสริมเรื่องเทคนิคชีวภาพ เรื่องระบบตลาด ส่วนกลุ่มที่ทำอยู่แล้ว จะเน้นการสร้างเชื่อมั่นที่จะนำเสนอ โดยสร้างความเป็นวิทยากรชาวบ้าน และพัฒนาสถาบันการเรียนรู้ของชาวบ้าน ให้เป็นศูนย์กลางทอดเทคโนโลยีระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เช่นกรณีสหกรณ์เกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา ผลที่ได้คือ เกิดฟาร์มตัวอย่างกระจายในพื้นที่เพิ่มขึ้น เช่น กรณีเชียงใหม่-ลำพูน จาก 8 ครอบครัวเป็น 61 ครอบครัว

กลุ่มเรื่อง การกำหนดมาตรฐาน ประกอบด้วยประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในการกำหนดเกณฑ์มาตรฐาน องค์การมาตรฐานที่ประกอบด้วยผู้แทนจากทุกๆ ฝ่าย ทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค นักวิชาการ ส่วนราชการ และเรื่องกระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

ที่ผ่านมา มีการพัฒนาเกณฑ์มาตรฐาน โดยได้เกณฑ์ของพืช-ผักแล้ว ส่วนที่ยังขาดไป คือ มาตรฐานด้านการแปรรูป สัตว์ เติบโต นอกจากนี้มีการพัฒนากลไกการจ้องครมาตรฐาน ได้ออกมาเป็นธรรมนูญ ธรรมนูญ ระเบียบและระบบเอกสาร และเริ่มให้การรับรองมาตรฐานไปบ้างแล้วเกือบ 30 ไร่ ไร่ โดยมีการพัฒนาสร้างระบบตรวจสอบ ด้วยการฝึกอบรมผู้ตรวจสอบ ตลอดจนงานด้านการเผยแพร่ต่อสาธารณะผ่านสื่อต่างๆ อาทิ จดหมายข่าว หนังสือพิมพ์ วิทยุ กลุ่มเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรและการร่วมมือระหว่างองค์กร ในเรื่องนี้ ถือได้ว่าเป็นงานใหม่ และถือเป็นกระบวนการเคลื่อนงานที่สำคัญ เช่น การพัฒนาผู้นำด้านเกษตรยั่งยืน ประเด็นที่น่าสนใจคือ การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ตลอดจนการกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละองค์กร ทั้งนี้เนื่องจากการที่เกษตรกรจะหันมาปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของตนไม่ใช่เรื่องง่าย มีการสรุปบทเรียนที่น่าสนใจว่า เงื่อนไขสำคัญในการผลักดันเรื่องเกษตรยั่งยืนให้ขยายผล ได้แก่ ต้องให้ชาวบ้านมีโอกาสได้เรียนรู้และสัมผัสของจริง กระบวนการกลุ่ม องค์กร การพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม การมีตลาดรองรับ ซึ่งหน่วยงานที่สนับสนุนต้องร่วมเสี่ยงกับเกษตรกร และองค์กรส่งเสริมทำงานต่อเนื่อง เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเกษตรยั่งยืนร่วมพัฒนาส่งเสริมเรื่องนี้เป็นสิบปี รวมทั้งในพื้นที่เองก็ต้องมีการทำงานร่วมกัน เช่น ในภาคเหนือมีการทำงานร่วมกับ สวพ. 1 ในเรื่องการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีในการผลิต เป็นต้น

ประเด็นที่ทิ้งท้ายไว้ในส่วนนี้ก็คือ ต้องมองเรื่องเกษตรยั่งยืนอย่างรอบด้าน เพราะจะเป็นเงื่อนไขปัจจัยในการหนุนเสริม เช่นที่มีการสะท้อนว่า ในพื้นที่จริง การทำงานเรื่องเกษตรยั่งยืนไปสัมพันธ์กับประเด็นอื่นๆ อย่างแยกกันไม่ออก อาทิ เรื่อง ป่าชุมชน น้ำ ดังนั้นเวลาพูดถึงเรื่องเกษตรยั่งยืน จึงต้องพูดเรื่องฐานทรัพยากรไปด้วยกัน

องค์ความรู้ ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยดังกล่าว เกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ความหมายและขอบเขตของเกษตรยั่งยืน
- ความเชื่อมโยงของกิจกรรม ทำให้เห็นความเป็นระบบของเกษตรยั่งยืน
- กรณีศึกษาที่แสดงความสำเร็จของชุมชนเกษตรยั่งยืน เกิดขึ้นทุกภาค ถึงแม้นโยบายและแนวทางปฏิบัติของรัฐจะไม่ชัดเจน

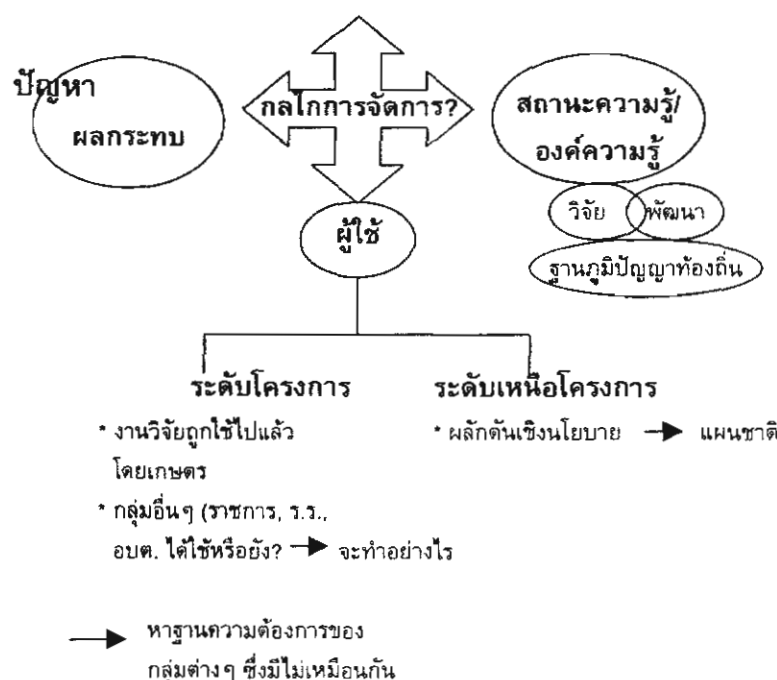
- การขยายผลของ “เทคโนโลยีอิงนิเวศน์” เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ โดยการชักนำของ องค์กรพัฒนาเอกชน รัฐ และโดยเกษตรกรสู่เกษตรกรเอง
- การเติบโตของเกษตรยั่งยืนระดับชุมชน
- การเชื่อมโยงกระบวนการพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่เรื่อง “ระบบอาหาร”

กระบวนการที่ใช้ในการทำงานวิจัย ได้แก่ การจัดกระบวนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ วางแผน การปฏิบัติ การติดตามประเมิน และปรับใช้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของเกษตรกรรายย่อย ตลอดจนการพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกรและนักวิจัย โดยผ่านวิธีการต่างๆ อาทิ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ เช่น การศึกษาดูงาน รูปแบบโรงเรียนเกษตรกร การวางแผนและการจัดการแบบมีส่วนร่วม การสร้างพันธมิตรร่วมกันระหว่างองค์กรต่างๆ ที่มีเป้าหมายเดียวกัน และงานวิจัยบางเรื่องต้องการสร้างรูปธรรม เช่น ในเรื่ององค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

ทิศทางการเคลื่อนงานเพื่อขยายผลการปฏิบัติ มีแนวทางกว้างๆ ดังนี้

- การวิจัยเชิงพัฒนา และการเรียนรู้จากกรณีที่สำเร็จและล้มเหลว
- การวิจัยตลาดทางเลือกและผู้บริโภคผลิตภัณฑ์เกษตรยั่งยืน
- การเสริมศักยภาพชุมชนท้องถิ่น
- การสนับสนุนเชิงนโยบาย
- พหุภาคีและการมีส่วนร่วม
- การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มเกษตรกร
- พัฒนา “เทคโนโลยีอิงนิเวศน์” และทรัพยากรพันธุกรรมทางพืชและสัตว์

3. การจัดการความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืน จะมีกลไกอย่างไร

ที่ประชุมได้สะท้อนมุมมอง “การจัดการความรู้” ในเรื่องเกษตรยั่งยืน ซึ่งสำหรับระดับเกษตรกร ผลของโครงการวิจัยได้ชี้ให้เห็นความสามารถของชุมชนในการ “จัดการความรู้ที่เป็นอิสระ” ได้ เป็นความพยายามที่จะปลดแอกจากการถูกครอบงำ อันมาจากทิศทางของการพัฒนากระแสหลักที่ผูกขาดและรวมศูนย์อำนาจ โดยหันมาถือฟื้นฟูภูมิปัญญาความรู้เดิม ผสานเข้ากับองค์ความรู้ใหม่ ก่อให้เกิดศักยภาพการพัฒนาทางเลือกที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น เกิดการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และเชื่อมโยงเรื่องเกษตรสู่เรื่องระบบอาหาร และมีมิติต่างๆ อย่างเป็นองค์รวม เรียกได้ว่า งานวิจัยถูกใช้ไปแล้วในตัว เพราะปัญหาหรือโจทย์วิจัยมาจากพวกเขาเอง แต่ในกลุ่มอื่นๆ ซึ่งเป็นโครงสร้างระดับพื้นที่ เช่น ราชการ โรงเรียน อบต. ยังไม่มีความชัดเจนนัก จึงเป็นประเด็นที่ทิ้งท้ายไว้เพื่อคิดกันต่อสำหรับการขับเคลื่อนงานต่อไป โดยตั้งประเด็นว่า จากงานวิจัยต่างๆ ที่เป็นทุนอยู่นั้น จะสร้างการขับเคลื่อนงานได้อย่างไร เช่น ต้องการฐานข้อมูลอะไรเพิ่มเติมบ้าง ถ้าจะสกัดองค์ความรู้ไปใช้ ควรทำอะไรกับใคร (กลุ่มเป้าหมาย) และจะสื่อสารอย่างไรกับใคร เป็นต้น

ตาราง งานวิจัยในชุดเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้ประสานงาน	สถานที่ติดต่อ
ภาคเหนือ			
1.	ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน	คุณชมชวน บุญระหงส์	สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน
2.	มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ	ผศ.ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ	ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ ม.เชียงใหม่
3.	มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ ระยะที่ 2	ผศ.ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ	ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ ม.เชียงใหม่
4.	รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยสารพิษในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน	คุณประสงค์ อยู่สุข สาราญ	239 หมู่ 7 ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ 50220
5.	รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยสารพิษในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระยะที่ 2	คุณชมชวน บุญระหงส์	สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน
6.	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืน ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ ต.แม่ทา จ. เชียงใหม่	คุณนิคม ไชยวรรณ	สถาบันการเรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืน

7.	การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตร ยั่งยืน ส่วนที่ 1 : การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวโดยใช้ปุ๋ยพืชสด	อ.พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ	ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทาง เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม. เชียงใหม่
8.	การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตร ยั่งยืน ระยะที่ 2 : การเพิ่มศักยภาพชุมชนเพื่อผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าว คุณภาพ	อ.พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ	ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทาง เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม. เชียงใหม่
9.	รูปแบบการเกษตรแบบยั่งยืนบนที่สูงชาวอาข่า บ้านแม่ เต๋อ และบ้านแม่จันทหลวง	คุณพงษ์พร ชยาตุล ชาติ	ศูนย์การศึกษาชนเผ่าเชียงราย
10.	กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรที่ยั่งยืนที่เหมาะสมกับ เกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ	คุณนิคม ไชยวรรณ	มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน
11.	ทางเลือกการผลิตทางการเกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมี บริเวณพื้นที่ต้นน้ำกว๊านพะเยา	คุณกรณิการ์ ชมภู ศรี	225/12 หมู่ 5 บ้านสินธนา ต.สันพระเนตร อ.สันทราย จ. เชียงใหม่
12.	รูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มเกษตรกรในการผลิตผักปลอดสารพิษของชุมชน ตำบลบ้านกาศ อำเภอสูงเม่น จ.แพร่	คุณสถิต เรือนคำ	131 หมู่ 4 ต.บ้านกาศ อำเภอ สูงเม่น จ.แพร่ 54130
13.	รูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีของชุมชน ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	คุณไพศาล ญาติศรี	1 หมู่ 1 ต.เมืองปอน อำเภอ ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน 58140
14.	การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น (IMO) กับการยอมรับของ เกษตรกร อำเภอขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	คุณวัลลภ สุวรรณ อาภา	ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการ พัฒนา บ้านหนองป่าก่อ หมู่ที่ 1 ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม แม่ฮ่องสอน
15.	การศึกษาและพัฒนาวัสดุท้องถิ่นทดแทนกากน้ำตาลเพื่อ ผลิตสารจุลินทรีย์ จังหวัดเชียงราย	คุณดำเนิน วงศ์วุฒิ	สำนักงานการประถมศึกษา กิ่ง อำเภอดอยหลวง จ.เชียงราย
16.	การบริหารจัดการกลุ่มการผลิตผักปลอดสารพิษ ตำบล แม่กรณ์ อ.เมือง จ.เชียงราย	คุณเบญจมิน ดอ แสง	กลุ่มเกษตรกร ตำบลแม่กรณ์ อ.เมือง จ.เชียงราย
17.	แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำในการทำเกษตรยั่งยืน จังหวัดพิจิตร	คุณปัญญา ยาแก้ว	สำนักงานสาธารณสุข อ.ทับ คล้อ จ.พิจิตร
18.	การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดวิธีการปลูก พืชผักปลอดสารพิษ โดยกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านดอน มูลพัฒนา อ.เมือง จ.น่าน	คุณบุญแต่ง พิมพ งาน	72 หมู่ 13 ต.ตุ้ไต้ อ.เมือง จ. น่าน
19.	การศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพ กระเทียม โดยไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตร ในกรณีบ้าน แม่สุริน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	คุณบุญสุข เตือนช วัลย์	15/1 หมู่ 3 ต.ขุนยวม อ.ขุนย วม จ.แม่ฮ่องสอน

20	การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ ระยะที่ 1	ดร.ไพบุลย์ สุทธสุภา	-
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
21.	รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพเกษตรกรรมชาติบ้านหนองแสง จ.ขอนแก่น	คุณสุนันท์ ห่วงจิตร	ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น 40210
22.	การใช้ประโยชน์จากเศษเหลือพืช และน้ำทิ้งจากกระบวนการผลิตขนมจีนเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน	คุณสมศักดิ์ โพธิ์ศรี	173/2 หมู่ 14 บ้านหนองไผ่ ถ.มิตรภาพ ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น
23.	รูปแบบการทำเกษตรปลอดสารพิษที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรบ้านนกแดดแต้ ตำบลโพนแพง	คุณสมยศ บริสุทธิ์	82 ม. 8 บ้านสมบูรณ์ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
ภาคใต้			
24.	กระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำหลังสวนโดยองค์กรชุมชน	คุณสุมน อุดมศิลป์	19 หมู่ 2 ต.ปากทรง อ.พะโต๊ะ ชุมพร 86180
25.	ทางเลือกในการทำเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม บ้านไร่ยาว อ.ท่าชนะ	คุณจุฑามาศ การสุวรรณ	123/82 ม. 16 ต.ประสงค์ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี
ภาคกลาง			
26.	รูปแบบการเกษตรที่สามารถลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร ม. 3 ต.คลองจินดา อ.สามพราน จ.นครปฐม	คุณสมศักดิ์ บุญยืน	153/1 ม. 3 ต.คลองจินดา อ.สามพราน จ.นครปฐม

ที่มา : เบญจวรรณ วงศ์คำ (บก.). 2545. เมล็ดพันธุ์ของแผ่นดิน ทำเนียบนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2542-2545. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.

นักวิชาการตั้งรัฐบาลฟังปัญหาปุ๋ย เล็กก็ดกกันเกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมี

ที่มา : www.pr.tcf.or.th

ฝ่ายประชาสัมพันธ์สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สกว.ผลักดันงานวิจัยให้เกษตรกรไทยเลิกใช้ “ปุ๋ยสูตรสำเร็จ” ด้วยการแนะนำและใช้วิธีการตรวจวิเคราะห์ดินเพื่อหาว่าดินบริเวณนั้นต้องการธาตุอาหารอะไร เพื่อสามารถใส่ปุ๋ยได้ตามความต้องการของดินและพืช ลดปัญหาดินเสื่อมพืชให้ผลผลิตน้อย และลดการสูญเสียเงินที่จะต้องนำเข้าปุ๋ยจากต่างประเทศได้ปีละกว่า 3 หมื่นล้านบาท พร้อมแจ้งให้ภาครัฐรับรู้ว่า หากประกาศนโยบายประเทศไทยต้องใช้แต่ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพเพียงอย่างเดียวโดยเลิกใช้ปุ๋ยเคมีคงเป็นไปได้ เพราะพืชยังคงต้องการธาตุอาหารในบางส่วนที่ได้จากปุ๋ยเคมี

ประเทศไทยนับเป็นประเทศเกษตรกรรม มีผักและผลไม้จำนวนมากที่เป็นพืชหลักของประเทศไทยสามารถส่งออกไปยังต่างประเทศได้ นารายได้เข้าประเทศได้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นเกษตรกรจำเป็นต้องดูแลดินและพืชของตนเอง เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากขึ้นขณะเดียวกันก็ต้องให้ต้นทุนลดลง ซึ่งสิ่งหนึ่งที่เห็นได้จากพฤติกรรมของเกษตรกรไทยคือ กลุ่มที่ใช้ปุ๋ยมากเกินไป และกลุ่มที่ไม่ใช้ปุ๋ยหรือใช้ปุ๋ยน้อยเกินไป แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 30 ปี ยังมีการใช้ปุ๋ยเคมีที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดปัญหาดูต้องใช้ต้นทุนที่สูงขึ้น แต่ผลผลิตที่ได้น้อยลง ขณะที่ภาครัฐมีนโยบายออกมาอย่างต่อเนื่องว่า ไม่ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมี แต่ส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพแทน

จากกรณีดังกล่าว รศ.ดร.พีรเดช ทองอำไพ ผู้อำนวยการฝ่ายเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เปิดเผยถึงการศึกษาถึงความต้องการธาตุอาหารของดินและพืชนั้นพบว่า ปุ๋ยเคมีเป็นปุ๋ยที่มีธาตุอาหารที่พืชต้องการที่มีความเข้มข้นสูง ประกอบด้วย ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และโพแทสเซียม ขณะที่ปุ๋ยอินทรีย์ก็มีธาตุอาหารเหล่านี้เช่นกันแต่มีปริมาณที่ต่ำมาก ดังนั้นจึงต้องชี้แจงให้ทราบว่า ความเป็นจริงแล้วปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมีต้องใช้ควบคู่กันไป โดยปุ๋ยอินทรีย์มีหน้าที่ในการปรับปรุงคุณภาพของดิน ส่วนปุ๋ยเคมีมีหน้าที่ให้ธาตุอาหารแต่ที่ผ่านมามีพบว่า เกษตรกรไทยใช้ปุ๋ยเคมีโดยไม่ได้รับคำแนะนำที่ถูกต้อง จึงเป็นผลให้ปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมีมากเกินไป อย่างเช่น กรณีของสวนผลไม้หลายแห่งมีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยสูตรเสมอ เช่น 15-15-15 ซึ่งไม่ใช่สูตรปุ๋ยที่ถูกต้องเสมอไป ส่งผลให้เมื่อใช้เป็นเวลานานสิ่งที่เกิดขึ้นคือ ฟอสฟอรัสจะเกิดสะสมในดินเป็นจำนวนมากผลเสียที่เห็นทำให้ธาตุอาหารตัวอื่นขาดแคลน

“ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้ประเทศไทยต้องเสียเงินนำเข้าปีละ 30,000 ล้านบาท และมีปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่การใช้ไม่ได้ประสิทธิภาพเท่าที่ควร และสิ่งหนึ่งที่น่าเป็นห่วงมากกว่านั้นคือ นโยบายของรัฐบาลกลับมีความเข้าใจหรือผลักดันให้เกษตรกรใช้แต่ปุ๋ยอินทรีย์โดยไม่อิงกับข้อมูลพื้นฐานทางวิชาการ ซึ่งลักษณะนี้นักวิชาการหรือนักวิจัยเองก็ไม่ได้สนับสนุนให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมีในลักษณะที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากในความเป็นจริงแล้วต้องการชี้ให้เห็นว่า การที่สกว.สนับสนุนให้มีการวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ทั้งปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมีอย่างถูกต้อง แต่ขณะนี้ส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยเคมีนั้น เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นคือ ต้นทุนลดลง

ผลตอบแทนต้องมากขึ้น และไม่มีผลกระทบต่องานแวดล้อม โดยเป้าหมายหลักที่ให้คำแนะนำกับเกษตรกรนั้นคือ "ไม่ใช้ปุ๋ยโดยไม่จำเป็น" รศ.ดร.พีรเดช กล่าว

ต่อกรณีถึงการประเมินความเป็นไปได้ที่จะสามารถลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีในอนาคตได้หรือไม่ โดยเฉพาะกับที่ดินที่มีการใช้เครื่องมือตรวจวิเคราะห์ดินแล้ว ในที่สุดสามารถยืนยันได้หรือไม่ว่าการปลูกพืชในประเทศไทยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีอีกต่อไป รศ.ดร.พีรเดช กล่าวว่าดินประเทศไทยส่วนใหญ่มีปริมาณธาตุอาหารที่จำเป็นต่อพืชอยู่ในเกณฑ์ต่ำหรือคุณภาพไม่ดี ขณะที่ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากมูลสัตว์นั้นปัจจุบันมีราคาสูงมาก ซึ่งในส่วนนี้จะเหมาะกับเกษตรกรที่ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์อย่างครบวงจร สามารถนำมูลสัตว์มาใช้ได้ แต่ไม่ได้หมายความว่า การใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพียงอย่างเดียวจะเพียงพอ

รศ.ดร.พีรเดช กล่าวต่อว่า เมื่อสกว. ส่งเสริมงานวิจัยในการตรวจสอบชุดดินแล้ว เกษตรกรสามารถรับรู้ ว่าที่ดินของตนเองควรจะใช้ปุ๋ยอย่างไร แต่ไม่สามารถหาซื้อปุ๋ยเดียวตามที่ต้องการได้ เพราะบริษัทเอกชนที่นำเข้าปุ๋ยจากต่างประเทศส่วนใหญ่สั่งซื้อปุ๋ยสูตรสำเร็จ เพราะผลจากการจำหน่ายปุ๋ยสูตรสำเร็จมักไม่พบปัญหาค้างสต็อก สามารถขายในราคาต่ำได้ ไม่เกิดปัญหาสินค้าเหลือค้าง ขณะที่หากนำเข้าปุ๋ยเดี่ยวอาจจะขายได้ช้ากว่า สินค้าเหลือค้างสต็อก ทำให้ราคาขายสูงกว่า

แม้ว่าปัญหาดังกล่าวนักกล่าวยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ว่า เพราะบริษัทค้าปุ๋ยยืนยันว่า เมื่อนำเข้าปุ๋ยเดี่ยวแล้วแต่ไม่มีเกษตรกรสั่งซื้อ ส่วนเกษตรกรส่วนหนึ่งอ้างว่าหาซื้อปุ๋ยเดี่ยวในตลาดไม่ได้ แต่เชื่อว่าเรื่องนี้จะสามารถคลี่คลายจากการปรับตัวเรื่องการใช้ปุ๋ยของเกษตรกร ซึ่งหากเกษตรกรสามารถรับรู้ได้ว่าถ้าต้องใช้ปุ๋ยสูตรสำเร็จ 15-15-15 ที่จำหน่ายในราคาที่ถูก แต่เมื่อใช้ไปอย่างต่อเนื่องผลที่ได้รับจะไม่คุ้มกับต้นทุน เนื่องจากผลผลิตที่ได้จะค่อยๆ ลดลง ขณะที่ใช้ปุ๋ยเดี่ยวจะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น เพราะดินเดิมมีธาตุอาหารบางอย่างอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเติมธาตุอาหารนั้นลงไปอีก อาจทำให้เกษตรกรประหยัดต้นทุน ผลผลิตที่ได้กลับมากขึ้น ในที่สุดเกษตรกรต้องเปลี่ยนวิธีการใช้ปุ๋ย ส่วนบริษัทค้าปุ๋ยจะหันมาใช้นโยบายนำเข้าปุ๋ยเดี่ยวให้ตรงกับความต้องการของตลาดมากขึ้น

"ต่อไปในอนาคตไม่ควรมีความว่า "สูตรปุ๋ย" หมายความว่าเกษตรกรจะต้องใช้ปุ๋ยตามความต้องการของพืช และคุณสมบัติของดินนั้น ที่ผ่านมามีเกษตรกรผู้ใช้วิธีการปลูกพืชตามการใช้เครื่องมือตรวจวิเคราะห์ดินแล้ว อาทิ เกษตรกรปลูกทุเรียนในพื้นที่สวนใหญ่ๆ สามารถประหยัดต้นทุนจากการซื้อปุ๋ยได้ไม่ต่ำกว่าแสนบาท ขณะที่ผลผลิตไม่ได้ลดลง สิ่งนี้สามารถบ่งชี้ได้ว่า เมื่อต้นทุนลดผลผลิตเท่า่นั้น แสดงว่ามีกำไรเกิดขึ้น" รศ.ดร.พีรเดช กล่าว

อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่สกว.เป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมด้านงานวิจัย ได้มีการรณรงค์และผลักดันในเรื่องการเลิกใช้ปุ๋ยเคมีสูตรสำเร็จมาตั้งแต่ปี 2544 ผลที่เกิดขึ้นมีเกษตรกรให้การตอบสนองเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเกษตรกรสวนผลไม้ และในปีนี้จะมีการผลักดันไปสู่เกษตรกรที่ปลูกข้าวโพด ข้าว และอ้อย ซึ่งในความเป็นจริงแล้วงานวิจัยจะสามารถประสบความสำเร็จได้นั้น ล้วนแต่ต้องมีการร่วมมือจากหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย อย่างเช่นในช่วงระยะเวลานี้กรมส่งเสริมการเกษตรได้ร่วมกันผลักดันเรื่องนี้สู่สังคม แม้ว่าจะต้องใช้ระยะเวลาอีกหลายปีก็ตาม แต่เชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรไทยจะสามารถช่วยทั้งในเรื่องการลดการสูญเสียเงินเพื่อนำเข้าปุ๋ยจากต่างประเทศ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม และลดปัญหานี้สินให้กับเกษตรกรได้

ยุทธศาสตร์การพัฒนาและส่งเสริม ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนสืบเนื่องจากการแก้ไขข้อเรียกร้องของสมาชิกคนจน

สรุปและเรียบเรียงโดย อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

เมื่อวันศุกร์ที่ 12 ตุลาคม 2544 ที่ห้องประชุมสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ได้มีการประชุมสัมมนา เรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มาของการประชุมครั้งนี้เกิดจากการที่ คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจน กรณีการพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ได้ตั้งคณะทำงานพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ขึ้นมา โดยมีนายชาวลวุฒ ไชยนิติ ผู้ตรวจราชการ กระทรวงเกษตรฯ เป็นประธานคณะทำงานฯ และมอบหมายให้คณะทำงานชุดนี้ยกร่างกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณา

งานนี้มีผู้เข้าร่วมสัมมนาเป็นผู้แทนจากสถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐ องค์กรเอกชน และผู้แทนภาคประชาชน คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจน กรณีการพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมต.ช่วยกระทรวงเกษตรฯ มาเปิดการสัมมนาและมอบนโยบาย

หลังจากมีการนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืนโดยผู้แทนแล้ว ช่วงบ่ายมีการแบ่งกลุ่มย่อยระดมความคิดเห็นเพิ่มเติม และนำเสนอผลการประชุมกลุ่มย่อย สำหรับกรอบยุทธศาสตร์ที่มีการนำเสนอ ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์ คือ

ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืน → เน้นการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งในและนอกระบบ การพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนผ่านงานวิจัยและพัฒนา รวมทั้งการมีระบบส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดทำแผนและระบบงบประมาณให้สอดคล้อง ตลอดจนแนวทางการประสานความร่วมมือระหว่างภาคีต่างๆ

ยุทธศาสตร์ด้านตลาดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (ตลาดทางเลือก) → เน้นการสร้างและพัฒนาตลาดชุมชนท้องถิ่นหลากหลายรูปแบบ การสร้างตลาดกลางสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับต่างๆ การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรการตลาด และการสนับสนุนการแปรรูปสินค้าเพื่อธุรกิจชุมชนและ SMEs

ยุทธศาสตร์ด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ → เน้นส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ที่มีคณะกรรมการมาจากตัวแทนองค์กรผู้บริโภค องค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ และนักวิชาการ ให้เข้มแข็ง รวมทั้งส่งเสริมความรู้ความเข้าใจกับเกษตรกร ผู้บริโภค เกี่ยวกับประโยชน์ของเกษตรอินทรีย์และการตรวจสอบรับรองมาตรฐาน

ยุทธศาสตร์ด้านองค์กร → เน้นการจัดตั้งองค์กรประสานงานในระดับนโยบาย การเพิ่มขีดความสามารถของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรชุมชน การเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมและขีดความสามารถขององค์กรชุมชนในกระบวนการพัฒนา และเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการเกษตรกรรมยั่งยืนแห่งชาติ

ยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยพื้นฐานด้านการผลิต →
 เน้นการดูแลรักษา ฟื้นฟู ใช้ประโยชน์ และจัดการฐานทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิต ทั้งในเรื่อง ดิน น้ำ
 ทรัพยากรประมงชายฝั่ง-น้ำจืด และความหลากหลายทางชีวภาพ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาทุก
 ระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับการดำเนินกิจกรรมของ

สรุปและเรียบเรียงโดย อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์

ยุทธศาสตร์ชาติในระบบอาหารไทย

เขียนโดย อภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

เรื่องอาหารถือเป็นจุดแข็งของสังคมไทย ที่เป็นสังคมฐานเกษตรกรรม จึงได้รับความสำคัญในฐานะเป็นยุทธศาสตร์ที่จะใช้ฝ่าวิกฤติชาติ หรือเป็นจุดคานงัดสู่ความมั่นคงของชาติ (อ่านเพิ่มเติมใน ศ.นพ. ประเวศ วะสี, “ยุทธศาสตร์อาหารไทยกับพลังแผ่นดิน จุดคานงัดสู่ความมั่นคงของชาติ” จัดทำโดย สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร)

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะโยงความเกี่ยวข้อง เรื่องนี้ก็เกี่ยวข้องกับมิติที่หลากหลายมาก เช่น เรื่องฐานทรัพยากร ความเข้มแข็งของเกษตรกรผู้ผลิต -องค์กรผู้บริโภค วงจรอาหารในเรื่องการผลิต การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การขนส่ง การตลาด ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนมากมาย ความมั่นคงทางอาหารของคนในชาติ ไปจนถึงเรื่องการเมืองระหว่างประเทศ เป็นต้น ดังนั้นการขับเคลื่อนเรื่องนี้ เพื่อให้เป็นจุดคานงัดสู่ความมั่นคงของชาติดังกล่าว จึงต้องอาศัยกำลังและความร่วมมือจากทุกฝ่าย ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นประเด็นที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมได้มากที่สุด เพราะอย่างน้อยก็เป็นเรื่องที่กระทบปากท้องของคนในสังคมทุกคน ทั้งโดยตรงบ้างและทางอ้อม

ในระยะเวลาที่ผ่านมา เกือบปี ได้มีความพยายามของสำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร หรือที่เรียกว่า สยอ. ในการที่จะรวบรวมผู้คนที่สนใจศึกษา เรียนรู้ และมีปฏิบัติการเคลื่อนไหวในเรื่องอาหาร รวมทั้งระบบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล องค์ความรู้ ประสบการณ์ ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยอาหาร และนำไปสู่การกำหนดหรือการปรับตัวในเชิงยุทธศาสตร์ของชาติเรื่องอาหาร ตลอดจนการแปลงเป็นแผนงานและปฏิบัติการต่างๆ ทั้งนี้ได้มีการจัดเวทีระดมความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในระดับภาค 4 ภาค คือ ภาคเหนือ อีสาน ใต้ และภาคกลาง และเวทีในประเด็นเนื้อหาหลักที่เกี่ยวข้องในวงจรอาหาร อาทิ เวทีภาคการผลิต-แปรรูป การตลาด เวทีนโยบาย เป็นต้น เพื่อให้เกิดการสังเคราะห์ประเด็นโจทย์สำคัญของระบบอาหารขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นมองในมิติพื้นที่ มิติของวงจรระบบอาหาร หรือมิติเชิงโครงสร้าง นโยบาย ก็ตาม ซึ่งได้มีการจัดทำเป็นข้อเสนอยุทธศาสตร์ในระดับหนึ่ง โดยมีประเด็น/ยุทธศาสตร์สำคัญ 7 ประการ ได้แก่ (1) ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการปรับกระบวนการทัศน์และวัฒนธรรมในระบบอาหาร (2) ยุทธศาสตร์อาหารไทย อาหารสุขภาพ ที่ชี้ให้เห็นคุณค่าอาหารไทย ในมิติที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ (3) ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการเชื่อมโยงหมู่บ้านสู่ตลาดที่หลากหลาย กระจายทั่วทุกภูมิภาคของโลก (4) ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการปฏิรูปการจัดการเพื่ออริปไตยในระบบอาหาร ซึ่งเรื่องนี้จะไปเกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการคุกคามของโลกาภิวัตน์ และนโยบายการค้าต่างประเทศต่อระบบอาหารไทยในเวทีโลก (5) ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการสร้างความบูรณาการในการพึ่งตนเอง ทั้งในเรื่องการผลิต-การบริโภค (6) ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการส่งเสริมบทบาทผู้บริโภค และ (7) ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการผลิตอาหารเพื่อสุขภาพ ซึ่งจะเชื่อมโยงอย่างมากกับวิถีการผลิตของเกษตรกรไทย ที่มีโจทย์สำคัญว่า ทำอย่างไรจะเกิดการผลิตอาหารที่ไม่ทำลายสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

ล่าสุด คณะทำงานในแต่ละพื้นที่ได้กำหนดประเด็นและแนวทางการดำเนินงานต่อแล้ว อาทิ ในพื้นที่ภาคกลาง จะจับประเด็นเรื่อง ข้าว ขึ้นมาเป็นประเด็นขับเคลื่อน เนื่องจากพื้นที่ภาคกลางเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของประเทศ ขณะเดียวกันก็มีกลุ่ม/องค์กรที่เคลื่อนไหว ดำเนินงานเรื่องข้าวเป็นฐานสำคัญอยู่ ส่วนในพื้นที่ภาคใต้ ชูประเด็น “วัฒนธรรมอาหารถิ่นใต้ ข้าวไกลสู่สากล” โดยจับประเด็นย่อยหลายๆ เรื่อง เพื่อผสานเป็นยุทธศาสตร์ของภาค อาทิ การฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นเมืองให้กลับมา การฟื้นฟูการใช้สมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเองทางสุขภาพ การสร้างความรู้เรื่องเมนูอาหารพื้นบ้าน และการจรรโลงความสมบูรณ์ของอาหารทะเลชายฝั่ง โดยทั้งหมดนี้จะบูรณาการเข้าด้วยกัน โดยชูตัวผลิตภัณฑ์อาหารที่เป็นเป้าหมายถึงความสนใจของสังคมตัวแรกก่อนคือ “ข้าวยา”

ทั้งนี้โดยอาศัยกระบวนการทำงานที่ควบคู่กันไป ทั้งในเชิงการจัดการความรู้ และกิจกรรมที่จะผลักดันความเคลื่อนไหว ที่เป็นรูปธรรมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ว่าควรจะเป็นไปอย่างไร เช่น กรณีข้าวยา ต้องไปหาองค์ความรู้ในเชิงวัฒนธรรม สูตรอาหาร คุณค่า ออกมา ต้องเตรียมความรู้เรื่องเมนูข้าวยา พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เหมาะสมกับข้าวยา ประโยชน์ของพืชผัก สมุนไพรที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และเปิดประเด็นสู่สังคม ผลักดันในเชิงการตลาดให้เกิดความนิยม ผ่านสื่อ การประสานกับองค์กรทางการค้า และการท่องเที่ยว เป็นต้น

ส่วนกรณีภาคกลาง ที่ชูประเด็นเรื่องข้าว มีโจทย์หลักว่า จะผลิตข้าวให้ปลอดภัยได้อย่างไร โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การพิสูจน์และเผยแพร่ให้เห็นถึง กระบวนการผลิตข้าวที่มีคุณภาพ โดยไม่ต้องใช้สารเคมี และให้เกิดการขยายให้การผลิตในลักษณะนี้ เป็นกระแสนิยมในวิถีการผลิตข้าว ดังนั้นเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม ที่ผ่านมาก็ได้มีการประชุมเพื่อกำหนด “แนวทางการดำเนินงานที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าว โดยพลังการเคลื่อนไหวของเครือข่าย” ขึ้นที่ ห้องประชุมตึกสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน

เวทีดังกล่าวได้สะท้อนภาพว่า ทุกวันนี้สถานการณ์การผลิตข้าวของไทยเกิดปัญหามากมาย สรุปได้ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว จาก “กินข้าวที่ปลูก” และผืนนาคือวิถีชีวิต และลมหายใจ ไปสู่อุตสาหกรรมข้าวหรือโรงงานผลิตข้าว โดยเฉพาะในพื้นที่ราบลุ่มเจ้าพระยา ทำให้ชาวนาต้องกลายเป็นกรรมกรรับจ้างปลูกข้าว เพราะไม่มีที่ดินของตนเองและต้องซื้อข้าวกิน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตหรือวัฒนธรรมชาวนานั้น มีประเด็นที่น่าสนใจหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็น ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวที่ลดลง การใช้ที่ดินอย่างต่อเนื่อง ทำให้ดินไม่ไต่พักและขาดการบำรุงฟื้นฟู การที่ชาวนาต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตภายนอก ไม่ว่าจะเป็น พันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ยา ออร์โมน ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพกับชาวนาและต้นทุนการผลิตสูง ในด้านเทคโนโลยี เช่น เรื่องการไถ การเก็บเกี่ยว เข้ามาทดแทนแรงงานวัว-ควาย และวัฒนธรรมการลงแขก ทุกวันนี้กลายเป็นว่า การลงแขกแพงกว่าการจ้าง การซื้อข้าวกินดีกว่า เพราะอ้อยกว่า สะดวกกว่า และไม่ต้องหาถังฉางเก็บ ยิ่งทุกวันนี้ประเทศเราทำข้าวส่งออกมากเท่าใด ก็ยิ่งเจอกับปัญหาอุปสรรคมากขึ้น ทั้งคู่แข่งในการตลาด ทั้งตลาดบนและตลาดล่าง เช่น ไม่สามารถแข่งขันด้านราคาได้ หรือประเทศที่ต้องนำเข้าข้าว กำลังจะหันไปใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง เพื่อลดการนำเข้า หรือกรณีกฎหมายฟาร์มแอ็คของสหรัฐฯ ที่เริ่มใช้ตั้งแต่ 1 ต.ค. 45-30 ก.ย. 51 ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการค้าข้าวของไทยในตลาดโลก และสะท้อนให้เห็นว่า ประเทศสหรัฐฯ เขาสันนิษฐานในเชิงนโยบายการเกษตรของประเทศเขา เขาดูแลเกษตรกรของเขา แต่สำหรับบ้านเรา รัฐบาลไม่ได้ปกป้องคุ้มครองเกษตรกรเท่าที่ควร นับวันชาวนามันก็จะยิ่งยากจนลงทุกที

อย่างไรก็ตาม กรณีภาคกลาง ก็มีชาวนาจำนวนหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของตนมาสู่การพึ่งพาตนเองมากขึ้น มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม และสานกันเป็นเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่นกรณีเครือข่ายเกษตรเพื่อชีวิต (ชาวนาของ 7 จังหวัดในภาคกลาง ประมาณ 4,000 คน) ที่หันมาทำการผลิตแบบลดต้นทุน ใช้สารธรรมชาติและระบบนิเวศในการควบคุมแมลงศัตรูพืชหรือวิธีการทางชีววิธี ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมแมลง กำจัดหอยเชอรี่ นำหมักชีวภาพ-ปุ๋ยชีวภาพ ทำให้ทุกวันนี้มีความมั่นใจในการพึ่งตนเอง และชีวิตกลับมามีศักดิ์ศรีมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการพบปะกันเป็นประจำ ทำให้การปรับปรุงเทคโนโลยีในการผลิตเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพราะ

เกิดการคิดค้น ทดลองทำ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดกันกันเอง ประเด็นสำคัญคือ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นภายในพื้นที่ของเกษตรกร เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ตรงนั้นเลย ขอเพียงแต่ให้ได้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ซึ่งตรงนี้ อาจเป็นแง่คิดสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในการส่งเสริมด้วยว่า ควรจะวางบทบาทที่เหมาะสมในการทำงานกับเกษตรกรอย่างไร

อย่างไรก็ตาม เรื่องข้าว ยังมีโจทย์อีกหลายระดับ เช่น แนวคิดในเรื่องการผลิตข้าวเพื่อมุ่งส่งออก แต่อาจให้ความสนใจกับคุณภาพของการบริโภคภายในน้อย หรือการแปรรูปข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและใช้ผลผลิตส่วนเกิน ต้องการองค์ความรู้จะอะไรเข้ามาสนับสนุน เช่น ต้องดูว่าจะมีพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ อย่างไร เรื่องการฟื้นฟูฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ความหลากหลายของพันธุ์ เรื่องนโยบายสนับสนุนภาคเกษตรของไทย ที่เป็นรูปธรรมคืออย่างไร นอกจากนี้ คำถามในด้านพฤติกรรมหรือลักษณะการบริโภคข้าวของคนไทย ทุกวันนี้เป็นอย่างไร มีแนวโน้มต่อปริมาณการบริโภคข้าวในอนาคตหรือไม่ อย่างไร การสร้างความเข้มแข็งให้กระบวนการผลิต-การตลาดของกลุ่มเกษตรกรเกิดขึ้นอย่างครบวงจร จะทำได้อย่างไร หรือในระดับของการส่งออกข้าว ต้องการการจัดการอย่างไรในเวทีการค้าระหว่างประเทศให้เกิดความเสียเปรียบน้อยที่สุด ซึ่งอาจกลับมาเป็นประเด็นให้คิดว่า ถ้าตลาดที่เป็นอยู่แข่งขันไม่ได้ แล้วสังคมไทยจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดต่อเรื่องนี้ อย่างไร เพราะทุกวันนี้ประเทศไทยผลิตข้าวได้ 23 ล้านตัน บริโภคภายใน 17-18 ล้านตัน ถ้าคิดในทางกลับกัน คือแทนที่จะคิดถึงการส่งออกก่อน ทำไมเราถึงไม่คิดว่า จะผลิตข้าว 17-18 ล้านตัน ให้คนไทยได้กินข้าวคุณภาพดี ปลอดภัย จะทำได้อย่างไร เป็นต้น

ประเด็นหรือโจทย์เหล่านี้ สะท้อนแง่มุมที่หลากหลายที่มองการขับเคลื่อนการพัฒนาจากหลายๆ ฝ่าย แต่จุดที่สำคัญที่เห็นพ้องต้องกันเบื้องต้นคือ ทำอย่างไรให้ชาวนาพึ่งตนเองได้ ลดต้นทุนการผลิต ซึ่งยังมีคำถามว่า จะรุกหรือเร่งขยายผลให้เครือข่ายชาวนา สามารถแสดงพลังการผลิตแบบชีววิถี ให้เกิดผลเชิงปริมาณเป็นสเกลที่มีผลกระทบในตลาดข้าวได้ จะต้องมีหน่วยจัดการความรู้ที่จะสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้ เทคนิควิธีการไปสู่เครือข่ายชาวนาอื่นๆ ต่อไปอย่างไร

โดยสรุป การขับเคลื่อนตรงนี้ก็คงต้องอาศัย การมองสถานการณ์ตามความเป็นจริง ว่าตอนนี้สภาพการณ์เป็นอยู่อย่างไร และจะทำให้เกิดการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ ต้องการการจัดการความรู้และกิจกรรมการเคลื่อนไหวอย่างไร นี่ดูเหมือนจะเป็นเพียงแค่การเริ่มต้นเท่านั้น ยังต้องการการคิดและทำในระบบย่อยต่างๆ อีกมากมาย ซึ่งเป็นเรื่องที่ภาคสังคมทุกระดับต้องช่วยกันคิด และทำต่อไป ยุทธศาสตร์ชาติทุกวันนี้ ไม่ใช่เรื่องที่ใครจะมากำหนดให้อีกต่อไปแล้ว เพราะชาติก็คือ ประชาชน ฉะนั้นเป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยต้องช่วยกัน.

อาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : รายงาน

7 ต.ค. 45

ที่มา : เก็บตกจากเวทีประชุมเพื่อกำหนด “แนวทางการดำเนินงานที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าว โดยพลังการเคลื่อนไหวของเครือข่าย” วันที่ 2 ตุลาคม 2545 ณ ห้องประชุมตึกสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน และบางส่วนจาก สรุปความก้าวหน้าในการดำเนินงานระยะที่ 2 ของ สยอ., 24 ก.ย. 45

โลกาภิวัตน์กับความมั่นคงทางอาหารของผู้บริโภค

เขียนโดย ชนิตา จรรยาเพศ แบมฟอร์ด
โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (โพกัส)
ที่มา : www.pxp.in.th / จุลสาร ปขป

ผู้บริโภคทั่วโลกได้รับการพร่ำบอกมาเป็นเวลานานแล้วว่า จะเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์สูงสุด จากการเปิดเสรีทางการค้าภายใต้กระบวนการโลกาภิวัตน์ การเปิดตลาดภายในของทุกประเทศ ให้สินค้าหลากหลายจากภายนอกเข้ามาแข่งขันกันขายกันอย่างเสรี จะทำให้ผู้บริโภคมีทางเลือกมากขึ้น สินค้าจะมีคุณภาพได้มาตรฐานมากขึ้น และการแข่งขันกันขายจะทำให้ราคาสินค้าถูกลงด้วย แต่ทว่าแนวโน้มของโลกาภิวัตน์ ภายใต้การขับเคลื่อนของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ของโลก ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำการค้าระหว่างประเทศมากขึ้นทุกขณะ ดูแล้วมีแต่จะส่งผลต่อผู้บริโภคในทางตรงกันข้าม กับที่ได้รับการบอกกล่าวมา

กรณีอาหารที่ปนเปื้อนพิษถูกตัดแต่งทางพันธุกรรมเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน เพราะในขณะที่เราได้ทราบข่าวว่า ผู้บริโภคทั้งในยุโรปและในสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่ปฏิเสธ ไม่ต้องการกินอาหารที่ทำจากพืชที่ตัดแต่งยีน (Genetically - modified organisms) หรือจีเอ็มโอ เนื่องจากยังไม่ได้รับการพิสูจน์ว่าปลอดภัยต่อสุขภาพ แต่ผู้บริโภคในประเทศไทยกลับพบว่า ตนเองกำลังกินอาหารดังกล่าวอยู่ทุกวันโดยไม่รู้ตัว เนื่องจากมันอยู่ในอาหารแปรรูปที่บริษัทข้ามชาติใหญ่ๆ เช่น เนสท์เล่ เป๊ปซี่ โค และโนวาร์ติส ผลิตมาขายในตลาดบ้านเรา ซึ่งเป็นอาหารที่ใช้วัตถุดิบถั่วเหลือง ข้าวโพด และมันฝรั่งตัดแต่งยีน ที่มีต้นกำเนิดจากสหรัฐอเมริกา

มาตรฐานของใคร

ผู้บริโภคในประเทศไทย ซึ่งอดทนกินอาหารที่ขาดการควบคุมคุณภาพ และไร้หลักประกันความปลอดภัยอย่างจริงจัง มาเป็นเวลานาน หวังว่ามาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ จะช่วยยกระดับมาตรฐานอาหารในตลาดภายในประเทศด้วย เพราะไหนๆ ก็ต้องมีมาตรการควบคุมการผลิตเพื่อส่งออกอยู่แล้ว ก็น่าจะไมยากที่รัฐจะบังคับให้สินค้าที่ขายภายในประเทศ รักษาระดับมาตรฐานเดียวกันกับมาตรฐานระหว่างประเทศ ที่เชื่อกันว่า สามารถคุ้มครองความปลอดภัยให้ผู้บริโภค อย่างน่าเชื่อถือได้มากกว่า

ในข้อตกลงเกี่ยวกับการเปิดเสรีทางการค้าภายใต้การการค้าโลก (WTO) มีการยินยอมให้รัฐบาลวางมาตรการด้านสุขอนามัย และสุขอนามัยพืช (Sanitary and Phytosanitary Measures) หรือเอสพีเอส เพื่อควบคุมสินค้านำเข้าหากมี "ความจำเป็น ที่จะต้องคุ้มครองสุขภาพของคน สัตว์ หรือพืช" ข้อตกลงนี้ระบุหลักเกณฑ์ในการประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพ และกำหนดระดับการคุ้มครองที่เหมาะสม โดยใช้มาตรฐานความปลอดภัยของอาหารระหว่างประเทศ เช่น ของโคเด็กซ์ ออลิเมนทาเรียส (Codex Alimentarius) เป็นฐาน รัฐบาลสามารถใช้มาตรฐานของประเทศตัวเองที่สูงกว่า มาตรฐานระหว่างประเทศได้ หากมีหลักฐานข้อมูลทางวิทยาศาสตร์รองรับ แต่ต้องไม่เลือกปฏิบัติต่อประเทศสมาชิก

ในความเป็นจริง มาตรการเอสพีเอส ถูกประเทศพัฒนาแล้วใช้เป็นเครื่องมือกีดกันการนำเข้าสินค้าเกษตร จากประเทศกำลังพัฒนาเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น การที่ออสเตรเลียห้ามนำเข้าเนื้อไก่จากไทย

หากไม่ได้ผ่านการต้มด้วยอุณหภูมิสูงเป็นร้อยๆ องศา เพื่อฆ่าเชื้อโรคเสียก่อน ซึ่งฟังดูแล้วน่าจะสุดขั้วไปหน่อย เป็นต้น และที่กำลังเป็นปัญหาของผู้ส่งออกก็คือ การที่สหภาพยุโรปกำหนดไม่ให้ยาปฏิชีวนะ และสารเคมีอื่นตกค้างในกุ้ง ที่นำเข้าได้เลย ทั้งที่นักวิชาการยืนยันว่า ยาปฏิชีวนะที่ว่า มีอยู่ในธรรมชาติ จึงอาจพบในสัตว์น้ำในปริมาณที่ต่ำได้ ในที่สุดแล้ว การใช้มาตรการเอสพีเอสในลักษณะนี้หมายความว่า ผู้บริโภคไทยก็จะต้องกลักรลืนรับประทานของเหลือจากการส่งออก ที่ไม่ได้มาตรฐานของประเทศพัฒนาแล้วต่อไป

ส่วนการวางมาตรฐานระดับนานาชาติของคณะกรรมการโคเด็กซ์ ที่มีองค์กรสหประชาชาติ คือ องค์การอาหารและเกษตรกรรม (FAO) และองค์การอนามัยโลก (WHO) กำกับอยู่นั้น ปรากฏว่ามีผู้แทนของบรรษัทธุรกิจเอกชน เข้าไปนั่งอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อปกป้องผลิตภัณฑ์ของตน และมีการล็อบบี้กรรมการอยู่ตลอด เพื่อรักษาผลประโยชน์ของบริษัท แน่นอนว่าต้องมีการประนีประนอมกันอยู่ตลอด

ความปลอดภัยไว้ทีหลัง

ในกรณีที่หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ยังมีไม่พอเพียง อย่างกรณีพืชตัดแต่งยีน จะเห็นได้ชัดว่าบรรษัทข้ามชาติที่เป็นเจ้าของสิทธิบัตร เช่น บริษัทมอนซานโต้ จะออกหน้าโฆษณาผลิตภัณฑ์ของตนทุกวิถีทาง ในขณะที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาที่เข้าข้าง บริษัทเทคโนโลยีชีวภาพและอุตสาหกรรมเกษตรของตน ด้วยการขู่จะฟ้องประเทศที่ห้ามนำเข้าพืชตัดแต่งยีนว่า ทำการกีดกันทางการค้าโดยไม่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์รองรับ เช่นที่ศรีลังกาโดนมาแล้ว ดูแล้วสหรัฐฯ คงต้องเดือดร้อนแน่ ถ้ากระแสต้านจีเอ็มโอรุนแรงขึ้น เพราะ 75% ของถั่วเหลืองและข้าวโพด ที่ปลูกในประเทศเป็นจีเอ็มโอไปแล้ว

จะเห็นได้ว่าหลักการ "ปลอดภัยไว้ก่อน" ที่รัฐบาลบางประเทศยึดถือในการคุ้มครองความปลอดภัยของประชาชน แม้จะยังไม่มียุติพิสูจน์ชัดเจน ได้ถูกบั่นทอนด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดเสรีทางการค้า ภายใต้ข้อตกลงขององค์การการค้าโลก ที่ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะเกลี้ยมาตรฐานของแต่ละประเทศให้ใกล้เคียงกัน เพื่อลดอุปสรรคกีดกันสินค้าให้เหลือน้อยที่สุด ซึ่งหมายความว่ามาตรฐานด้านความปลอดภัยระหว่างประเทศ มีแต่จะลดลงเหลือต่ำที่สุด คือ เพียงแค่มีการติดฉลากระบุส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์ไว้ให้ผู้บริโภคอ่านเอาเอง

แต่สำหรับจีเอ็มโอแล้ว แม้แต่การติดฉลากก็อาจจะทำไม่ได้ เพราะสหรัฐฯ กำลังใช้แรงกดดันอย่างหนักให้ทุกประเทศเลิกคิดเรื่องนี้เสีย โดยอ้างว่าทำไม่ได้ เพราะจีเอ็มโอได้ปะปนกับผลผลิตเดิมไปอย่างแยกไม่ออกแล้ว หากผู้บริโภค หวังพึ่งวิชาการทางด้านการสาธารณสุข ให้เป็นผู้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับอาหารและยาในระดับประเทศ โดยการมีส่วนร่วมตรวจสอบจากสาธารณสุข ก็จะพบว่ากรอบนโยบายดังกล่าว ตกไปเป็นอำนาจของกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งเป็นผู้ดูแลการค้าระหว่างประเทศไปแล้วโดยปริยาย ขณะนี้กระทรวงพาณิชย์กำลังศึกษาเรื่องจีเอ็มโอ และคงจะเป็นเสียงที่มีน้ำหนักว่า นโยบายของรัฐเรื่องนี้ควรจะเป็นอย่างไร

ถึงตลาดซื้อ แต่จะไม่มีให้เลือกซื้อ

แนวโน้มที่สำคัญของการเปิดเสรีสินค้าเกษตร คือ การที่เกษตรกรผู้ผลิตอาหารรายย่อย จะถูกสถานการณ์บังคับให้แข่งขัน กับผู้ผลิตรายใหญ่ที่ผลิตแบบเกษตรอุตสาหกรรม ซึ่งมีทุนและเทคโนโลยีพร้อมเพรียง สามารถประหยัดจากขนาดการผลิต ทำให้ต้นทุนถูกกว่า ชาวไร่ข้าวโพดและถั่วเหลืองของไทยได้ประสบปัญหานี้แล้ว เมื่อสินค้านำเข้าจากสหรัฐอเมริกามีราคาถูกกว่า ทำให้เกษตรกรไทยต้องขายตามในราคาขาดทุน อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ หรืออุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร ซึ่งเป็นผู้ได้ประโยชน์ จากการซื้อสินค้านำเข้าราคาถูกย่อมไม่สนใจว่าจะเป็นพืชตัดแต่งยีนหรือไม่ ขอเพียงแต่ราคาถูกและคุณภาพดีเป็นใช้ได้ อีกหน่อยจะมีข้าวหอมมะลิที่ปลูกเป็นเกษตรอุตสาหกรรมในสหรัฐฯ ออกมาขายแข่งขันในตลาดโลกด้วย ชาวนาทุ่งกุลารุข คงจะต้องร้อง

ให้กันจริงๆ คราวนี้เอง

การเข้าควบคุมห่วงโซ่อาหารโดยบริษัทธุรกิจขนาดใหญ่จะมีมากขึ้น เมื่อเกษตรกร และผู้ผลิตแปรรูปอาหาร รายย่อย ถูกตลาดบีบและอยู่ในภาวะที่จะถูกเบียดออกจากการแข่งขันในที่สุด บริษัทอย่างมอนซานโต สามารถคาดการณ์เรื่องนี้ได้ดี แทนที่จะเสียเวลาเสียเงินทองรณรงค์ชักชวนให้ผู้บริโภคยอมรับผลิตภัณฑ์จากพืชตัดแต่งยีนของตน มอนซานโต และ บริษัทเทคโนโลยีชีวภาพอื่นๆ หันมาเน้นการยึดกิจการของธุรกิจค้าขายเมล็ดพันธุ์ในประเทศกำลังพัฒนา เป็นของตัวเองเสียเลย เพราะฉะนั้น แม้เกษตรกรจะไม่แน่ใจว่าควรจะปลูกพืชจีเอ็มโอหรือไม่ ต่อไปคงจะไม่มีทางเลือก ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จีเอ็มโอ และสารเคมีที่ต้องใช้ประกอบการปลูกของบริษัทมอนซานโต หรือไม่ก็เลิกกิจการไปเสีย

ในภาวะการแข่งขันที่มีสูง ทำให้ราคามลิตผลทางการเกษตรแทบทุกอย่างตกต่ำลงทั่วโลก เกษตรกรเป็นผู้แบกรับ ความเสี่ยงแทบจะทั้งหมด บริษัทผู้ค้าเมล็ดพันธุ์กับสารเคมีเกษตรมิได้ต้องแบกรับภาระความเสี่ยงใดๆ ธุรกิจที่ได้ประโยชน์มากขึ้นเรื่อยๆ จากราคามลิตผลที่ต่ำลง คือ บริษัทข้ามชาติที่ดำเนินอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร เพราะต้นทุนด้านวัตถุดิบจะต่ำลง ในขณะที่ผู้บริโภคไม่เคยได้ซื้อสินค้าในราคาต่ำลงตามราคาวัตถุดิบ ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ราคาเมล็ดกาแฟ ปัจจุบันตกต่ำที่สุดในรอบ 32 ปี แต่ราคากาแฟผงสำเร็จรูปของบริษัทข้ามชาติ อย่างเนสท์เล่ ไม่เห็นเคยจะลงราคา มีแต่จะสูงขึ้นเรื่อยๆ

การที่เกษตรกรกลุ่มหนึ่ง ที่หันมาเน้นการพึ่งตนเองแทนการพึ่งตลาด ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภค ในที่สุดแล้ว จะเป็นวิธีเดียวที่เกษตรกรรายย่อยจะอยู่รอดได้ในกระแสโลกาภิวัตน์ ภายใต้อิทธิพลของบริษัทข้ามชาติเช่นดำเนินอยู่ในปัจจุบัน สำหรับผู้บริโภคที่มีใช้เกษตรกรที่ต้องการสงวนทางเลือกด้านอาหารการกินให้หลากหลายและปลอดภัยต่อสุขภาพ สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องสมัครสมานสามัคคีกับเกษตรกรกลุ่มนี้เป็นหลัก

ชุมชนต้นแบบ คือฐานสำคัญของระบบเกษตรยั่งยืน

ที่มา www.trf.or.th

อาจารย์พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ...เป็นบุคคลหนึ่งที่คร่ำหวอดในแวดวงเกษตรยั่งยืนมานาน ในฐานะ “นักวิชาการ และรองผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร” คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมถึงฐานะ “นักวิจัย” ซึ่งได้ศึกษาประเด็น “การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน”

บทบาททั้งสองอย่าง...ทำให้อาจารย์พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ ได้มีโอกาสเข้าไปคลุกคลีกับบรรดาเกษตรกรมาอย่างยาวนาน

และในห้วงที่ “เกษตรยั่งยืน” กำลังเป็นประเด็นที่หลายคนกำลังให้ความสนใจ ทั้งนักวิจัย หน่วยงานรัฐ หรือแม้แต่ผู้บริโภคซึ่งเป็นปลายทางของระบบเกษตรกรรมดังกล่าว จึงมีหลาย ๆ โครงการที่ทำการศึกษา หารูปแบบในการทำเกษตรยั่งยืน ทั้งในรูปของเกษตรผสมผสาน ปลอดภัยพืช หรือแม้แต่เกษตรอินทรีย์

หากสิ่งที่ “นักวิจัย” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค ต่างสะท้อนออกมาก็คือ เกษตรกรในหลาย ๆ พื้นที่วิจัยยังขาดความเชื่อมั่น โดยเฉพาะแนวทางในการทำการเกษตรยั่งยืน

อาจารย์พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ....น่าจะให้คำตอบได้เป็นอย่างดีต่อประเด็นปัญหาดังกล่าว

● ประเด็นเกษตรยั่งยืนกำลังเป็นที่ถกเถียงกันอย่างมากในปัจจุบัน...โดยเฉพาะในเรื่องแนวคิด และการปรับเปลี่ยนทัศนคติของกลุ่มเกษตรกร และนักวิจัยหลายท่านบอกว่าปัญหาที่พบมากที่สุดคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังลังเลกับเพื่อจะหันมาทำเกษตรแบบยั่งยืน...นั่นก็คือชาวบ้านยังมียุทธวิธีความคิดแบบเดิม

บางครั้งดูเหมือนว่าระบบเกษตรยั่งยืนเป็นเรื่องที่ชาวบ้านน่าจะยอมรับได้ง่าย เพราะว่าเป็นเรื่องที่ถูกฟันกับธรรมชาติมากที่สุด แต่ใน 40 ปีที่ผ่านมา จากการที่เขาถูกทำให้เกิดความคุ้นเคยกับการผลิตที่พึ่งพิงปัจจัยภายนอก เช่น ใช้สารเคมี ใช้เมล็ดพันธุ์ ใช้พันธุ์พืชและแม้กระทั่งกรรมวิธีการปลูกในเชิงธุรกิจที่ต้องปลูกเป็นผืนใหญ่แล้วก็ไปผูกพันกับธุรกิจที่มองเฉพาะการจัดการที่ค่อนข้างจะสม่ำเสมอเป็นเวลาหลายปี...จู่ ๆ จะให้เขาหันกลับมาการปลูกแบบพึ่งพิงธรรมชาติชาวบ้านก็เกิดความมั่นใจ....

...พูดง่าย ๆ ก็คือว่า เหตุการณ์เหล่านี้มันสะสมมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เกษตรกร ค่อนข้างคุ้นเคยกับการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์มานาน หากต้องการให้เปลี่ยนอย่างกะทันหัน ...ชาวบ้านจึงไม่คุ้น

● แม้จะบอกว่าการทำเกษตรแบบปลอดภัยพืช จะมีผลดีทั้งด้านรายได้และสุขภาพของตัว

เกษตรกรเองก็ตาม

เพราะในทางปฏิบัติอาจเป็นไปได้ยาก เช่น ถ้าต้องให้เกษตรกรปลูกคะน้าผืนใหญ่แล้วต้องปลอดสาร ในทางปฏิบัติก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะถึงอย่างไรศัตรูพืชมันยังเข้ามารบกวนอยู่เหมือนเดิม ดูแลไม่ทั่วถึง แต่ถ้าเราบอกว่าการไม่ใช้สารเคมีเป็นการสร้างความสมดุล และความสมดุลที่จะเกิดขึ้นได้ง่ายที่สุดในตอนนี้ก็คือต้องใช้หลักการเชิงนิเวศน์ คือต้องมีความหลากหลายของพันธุ์พืชเข้าไปช่วยด้วย เช่นเราต้องปลูกผักหลายชนิด ชาวบ้านก็จะไม่ยอมรับ เพราะเขาคำนึงกับการปลูกชนิดเดียว

● ปัญหาก็คือจะอย่างไรใช้ชาวบ้าน หรือกลุ่มเกษตรกรเข้าใจ เพื่อให้หันมาทำการเกษตรแบบแบบยั่งยืน

ต้องชี้แจง พร้อมทั้งมีตัวอย่างตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จของเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ มาประกอบคำอธิบาย...ตัวนักวิชาการเองก็มีส่วนสำคัญ แม้กลุ่มเกษตรกรจะไม่เชื่อนักวิชาการเท่าไรนัก แต่เราก็มีตัวอย่างของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จมาประกอบคำอธิบาย....เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่าหน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานอื่น ๆ หันไปทำเรื่องเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น พยายามสร้างชุมชนต้นแบบ “เกษตรยั่งยืน” ขึ้นมา...เหล่านี้ถือเป็นโอกาสที่จะนำไปขยายผลได้.... ในนั้นมันก็จะมียะไรที่ค่อนข้างครบวงจร มีการผลิตมีการจัดการ แม้จะไม่สมบูรณ์มากนัก

● ชุมชนต้นแบบ....ต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้าง

ต้องมีผู้นำที่มีความสามารถ...มีสมาชิกที่มีเป้าหมายเดียวกัน และผู้นำต้องสามารถสื่อและติดต่อกับภายนอกได้ เป็นผู้นำที่สามารถแยกแยะ เลือก และสรรหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิก ไม่ใช่เอาทุกอย่างเข้ามา เพราะข้อมูลนั้นเราจะเอามาทุกอย่างไม่ได้ ต้องคัดเลือก --เลือกเอาสิ่งที่เข้ามาสนับสนุน หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่น หรือไม่ใช่เอาเฉพาะเงินเท่านั้น ข้อมูลที่เอามาแล้วสามารถนำมาสร้างงานให้ขยายต่อไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงพบว่า บางครั้งในบางองค์กรที่ประสบความสำเร็จ เขาจะปฏิเสธบางโครงการที่รับเข้ามาแล้วต้องเป็นภาระแก่ชุมชน

อย่างไรก็ตาม...กระบวนการที่ทำเพื่อเปลี่ยนทัศนคติของคนมันต้องอาศัยเวลา...ผมมองอย่างนี้ครับ เผอิญว่าพอเราพูดถึงเรื่องระบบเกษตรยั่งยืน เรายังยึดติดกับรูปแบบที่เป็นเกษตรธรรมชาติ แล้วเราต้องการเปลี่ยนหันที่...ซึ่งมันต้องใช้เวลา ต้องทำในระดับชุมชน ต้องมีชุมชนต้นแบบ แล้วต้องมีกระบวนการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการแลกเปลี่ยน รวมถึงมีการศึกษา และดูงานต่าง ๆ เกิดขึ้น

● สำหรับนักนักวิชาการเกษตรต้องเข้าไปช่วยเสริมในเรื่องใดบ้าง

คนที่อยู่ในหน่วยงานของรัฐต้องรอบรู้ในพื้นที่ของตัวเองว่ามีชุมชนต้นแบบอยู่ที่ไหนบ้าง เมื่อพบแล้วก็ต้องเข้าไปเจาะ หรือไปวิเคราะห์ดูว่า “อะไร” เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เขาประสบความสำเร็จ มีกิจกรรมอะไรบ้างที่สัมพันธ์กัน และไม่ควรมองเฉพาะเรื่องของการผลิตเพียงอย่างเดียว เพราะมันน่าจะมีกิจกรรมหรือรูปแบบอื่นเข้ามา โดยเฉพาะวิถีชีวิตของชาวบ้าน...ตรงนี้ผมว่าสำคัญ

เช่นชาวบ้านบางกลุ่มอาจต้องการสร้างฐานการผลิตของเขาให้มั่นคงก่อน เพราะฉะนั้นวิถีชีวิตแบบนี้อาจไปสอดคล้องกับชุมชนที่เขายังกังวลเรื่องความไม่มั่นคงในทรัพยากร ก็สามารถนำกลุ่มนั้นมาดูงานในชุมชนแห่งนี้ได้ แทนที่จะเอากลุ่มนั้นไปดูในเรื่องของเกษตรยั่งยืนในฐานะที่เชื่อมโยงกับการตลาดมากเกินไป

● เพราะว่าเกษตรยังยืนที่เรามองตอนนี้ มันเป็นพลวัตมากเกินไป มันไม่ได้อยู่กับที่ แต่ละชุมชน แต่ละกลุ่มมีฐานไม่เท่ากัน มีศักยภาพไม่เท่ากัน มีปัญหาไม่เหมือนกัน บางกลุ่มมีปัญหาเรื่องที่ดิน เรื่องระบบการผลิต...นักวิชาการควรเข้าไปดูหลาย ๆ พื้นที่ว่า แต่ละพื้นที่มีองค์ประกอบใดบ้างที่เข้ามาสนับสนุน

ให้เหมือนกับเป็นเพื่อนร่วมคิด หรือเป็นภาคีก็น่าจะเป็นการจัดการได้ในเบื้องต้น เพราะฉะนั้น เราจะสังเกตเห็นว่า การพัฒนาเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนการ “เลิกใช้” สารเคมีปัจจุบันจึงเน้นการแลกเปลี่ยนในรูปของเวที

● แต่เท่าที่เห็นองค์ประกอบบนเวที ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าการเอานักวิชาการสองสามคนมาพูด จากนั้นชาวบ้านก็ไม่ได้อะไรกลับไป

บนเวทีต้องมีโครงสร้างนะครับไม่ใช่เข้าไปเรื่อย เพราะมันสิ้นเปลือง ไม่ใช่สิ้นเปลืองเรื่องเงิน แต่ มันสิ้นเปลืองเรื่องเวลา เพราะชาวบ้านจะมีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา แต่ครั้งที่ชาวบ้านเดินทางเข้าเวทีเขา คาดหวังที่จะได้อะไรกลับไป แล้วเขาพร้อมแค่ไหนที่จะมา ที่ผ่านมาเราจัดเวทีเพื่อการพำร่สอนมากเกินไป มันเหมือนกับเป็นการยัดเยียด...ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะชาวบ้านไม่มีเวลา และทุกวันนี้หน่วยงานที่เข้าไปไม่ได้มีเฉพาะหน่วยงานวิจัยหน่วยงานเดียว....พูดง่าย ๆ ก็คือ ปัจจุบัน ชุมชนระดับตำบล หรือหมู่บ้านจะต้องเจอกับงานของรัฐที่เข้ามาเยอะมาก นี่ว่ากันเฉพาะของรัฐนะ.....แล้วถ้าเราจะเข้าไปอีก มันจะเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ชาวบ้านมากเหมือนกัน... ซึ่งบทบาทของฝ่ายวิชาการต้องอธิบาย ต้องให้คำตอบ.... เป็นต้นว่า การใช้เกษตรอินทรีย์ อะไรทำให้ดี แล้วดียังไง อย่างเช่นบทบาทของจุลินทรีย์ในดินมันดีขึ้น มันดีขึ้นยังงี้ ข้อมูลเหล่านี้มีใครที่ไหนทำบ้าง ก็ควรจะนำมาอธิบายให้ชาวบ้านได้รับรู้ อย่างเข้าใจด้วยวิธีการง่าย ๆ ว่าการเกษตรอินทรีย์เป็นการสร้างดินพืชให้แข็งแรงเพื่อต้านทานต่อศัตรูพืช ประเด็นเหล่านี้ส่วนไหนของพืชที่แข็งแรงและต้านทานต่อศัตรูพืชได้

พูดง่าย ๆ คือ มันต้องมีเรื่องของชุมชนต้นแบบซึ่งต้องคิดออกมาให้เป็นรูปธรรม และประสบความสำเร็จ ประการที่สองคือต้องมีหลักวิชาการเข้าไปช่วย เพราะเรามองว่าเรื่องแบบนี้ มันต้องใช้เวลาเพื่อให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้...นี่มองเฉพาะเรื่องของเกษตรอินทรีย์อย่างเดียวมันยังมีการต่อสู้กันอีกเยอะ โดยเฉพาะการต่อสู้กันทางด้านวิชาการ บางคนก็บอกว่ามันไม่น่าจะเป็นไปได้

เพราะการจัดการการเกษตรแบบผสมผสานมันต้องใช้ความรู้เยอะ ซึ่งเราเองหมายถึงนักวิชาการขาดในเรื่องนี้ เราถูกสอนเพื่อให้ต่อสู้กับโรคในพืช เราจะไปสู้กับมันได้อย่างไร ซึ่งโอกาสของเราตอนนี้มีเยอะในการที่จะทำงานให้ส่วนกลาง ที่จะลดการใช้ปัจจัยการผลิตสู่การเพิ่มทักษะหรือความรู้

● อาจารย์มองอย่างไรกับทิศทางการทำเกษตรแบบยั่งยืนในปัจจุบัน

เรามองในเรื่องของเวลาเข้าไปทำ เราไม่ได้มองที่รูปแบบหรือเทคนิคอย่างเดียว รูปแบบก็ต้องมี เช่น พอลงไปทำ รูปแบบหรือสิ่งที่ตามมาก็คือความรู้ในเรื่องของการจัดการเชิงนิเวศน์ เราใช้ประโยชน์ของการไหลเวียนของธาตุอาหาร คือการไหลเวียนของสิ่งหนึ่งไปเป็นประโยชน์ต่ออีกสิ่งหนึ่ง เศษพืชนี้ก็จะมาเป็นอาหาร หรือปุ๋ย ทำให้เศษพืชนี้เพิ่มค่าของมัน..เพราะฉะนั้นในระบบเกษตรยังยืนก็เช่นเดียวกันการใช้ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ

อีกประการคือ...เป็นการเรียนรู้กันในระดับกลุ่ม เพราะในแผนการผลิตมันมีการเปลี่ยนแปลง เช่น มันตอบสนองต่อตลาด ต่อความต้องการของผู้บริโภค ในท้องถิ่นหรือในตัวอำเภอ หรือในตัวจังหวัด มัน

เปลี่ยน เพราะฉะนั้นในแผนการผลิตจะปลูกผัก หรือพืช อะไรมันก็สามารถเปลี่ยนได้ แต่หลักการของการใช้นิเวศน์เกษตรเข้าไปจับมันใช้หลักการไหลเวียนของวัสดุเป็นสำคัญ

สิ่งที่เราต้องมองก็คือแรงงานในครัวเรือนยังสำคัญ เราต้องสร้าง หรือวางแผนการผลิตที่สร้างรายได้ให้ใจสำหรับสมาชิกในครอบครัวที่ไม่จำเป็นต้องออกไปหางานทำข้างนอก รายได้จากเกษตรต้องพอเพียง...บางพื้นที่เกษตรกรแจกออกมาเลยว่า ถ้าออกไปทำงานข้างนอกรายจ่ายที่เกิดขึ้นเป็นเท่าไร อาหารที่ต้องเพิ่มขึ้นมีอะไรบ้าง และคุณภาพของอาหารเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อแจกออกมาแล้วออกไปทำงานในชนบทดีกว่า

● นอกจากกลุ่มนักวิชาการ อาจารย์คิดว่ายังมีกลุ่มหรือองค์กรใดอีกบ้างที่ควรที่จะเข้ามาสนับสนุน หรือส่งเสริมให้การเกษตรยั่งยืนเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นระบบ

กลุ่มธุรกิจเอกชนน่าจะให้การสนับสนุนมากกว่าการขายเมล็ดพันธุ์ หรือปุ๋ย..เราไม่เคยพูดถึงเรื่องนี้ เราพูดกันแต่เฉพาะให้เปลี่ยนจากการใช้สารมาเลิกให้สารเพียงอย่างเดียว....เราพูดกันมาเยอะ และเราจะทำกันด้านเดียวหรือ....เราน่าจะทำหลาย ๆ ด้าน หากบริษัทใดบริษัทหนึ่งมีนโยบาย หรือมาตรการในการฟื้นฟูพื้นที่ทำการเกษตรโดยใช้ปุ๋ยพืชสดก็จะสามารถสร้างงาน หรือสร้างโอกาสให้กับชาวบ้านได้ผลิตปุ๋ยพืชสดออกมาขาย ผมคิดว่าในระยะยาวถ้าบริษัทใดคิดแบบนี้ก็น่าจะเป็นการมีส่วนในการรับผิดชอบในเรื่องของการพัฒนาและการ ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม....ผมจึงมองว่านอกเหนือเรื่องของเกษตรกร เรื่องขององค์กรความรู้ เรื่องของวิชาการ และเรื่องของสถาบัน...สถาบันในที่นี้ก็คือสถาบันของรัฐ เอกชน หรือหรือบริษัทธุรกิจ

รัฐต้องกำหนดนโยบายเรื่องเกษตรยั่งยืน ขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่มผลผลิตในพืชบางชนิด มีการทำร่วมกันกับเอกชน ก็คงมีมาตรการในการฟื้นฟูพื้นที่ทำการเกษตรไปช่วยเหลือเกษตรกรด้วย...จะด้วยวิธีการอะไรก็แล้วแต่ กำหนดเป็นนโยบายออกมาให้ชัด

เกษตรยั่งยืนระดับรากหญ้ากับเครือข่ายธุรกิจชุมชน*

เขียนโดย ประยงค์ รณรงค์

ที่มา : 1. การบรรยายพิเศษในการประชุมเชิงปฏิบัติการระดับชาติ เรื่อง
ประสบการณ์และบทเรียนด้านเกษตรยั่งยืนสู่การพัฒนาเกษตรยั่งยืนในช่วงแผนฯ 9 (2545-2549)

2. รายงานการประชุมที่จัดทำโดย กองแผนงานและวิชาการ
ร่วมกับ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1-8
กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ผมเป็นชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่งที่มีประสบการณ์ และเป็นโอกาสที่จะได้นำประสบการณ์มา
แลกเปลี่ยน แบ่งปันกับนักวิชาการ ถือเป็นการผสมผสานประสบการณ์กับวิชาการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์
มาก

ปัญหาอุปสรรคอันหนึ่งที่ทำให้ไม่บรรลุผลในการทำให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดีนั้น เพราะว่าชาวบ้าน
ไม่ค่อยได้มีส่วนร่วม แต่มักจะถูกกำหนดให้ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ความสำเร็จจะเกิดได้
หากเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แสดงออก

เกษตรยั่งยืนไม่ได้หมายถึง การปลูกต้นไม้ที่อยู่ได้นาน อายุยืน แต่ควรพิจารณาที่เกษตรกร
เพราะตัวชี้วัดความยั่งยืนที่สำคัญคือ “การพึ่งพาตนเองของเกษตรกร” คือ เกษตรกรต้องสามารถ
กำหนด วางแผน ควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุด ตลอดกระบวนการผลิต คือ ตั้งแต่วางแผนการ
ผลิตไปจนถึงการตลาดได้ นั่นแหละยั่งยืน

จุดเริ่มต้นคือ “เกษตรกรจะต้องรู้จักตัวเอง”

หากย้อนไปดูอดีต ตอนที่ยังไม่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เกษตรกรจะอยู่ได้
มากกว่า สามารถพึ่งตนเองได้มากกว่า หนี้สินก็น้อย ทำการผลิตเพื่อตอบสนองการบริโภคของตนเอง
อยู่สบาย มีเวลาว่างมาก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจ มาจากภายนอก มุ่งเน้นการพัฒนาให้ทันสมัย เน้นการผลิตเพื่อการค้า
และเน้นการใช้เงินมาจับจ่ายซื้อสินค้า เพราะแผนดังกล่าว จึงพัฒนามาเป็นการผลิตเพื่อส่งออก ส่งผล
ให้เกิดการทำลายทรัพยากร ผลิตให้ได้มากเพื่อเงิน เมื่อได้เงินจึงนำไปจับจ่ายซื้อสินค้า ซึ่งเขาเอามา
ขาย เรานำเข้าสินค้าของเขาเข้ามา ดังนั้น เราจึงผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของคนอื่น มากกว่า
ตอบสนองความต้องการของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ความยั่งยืนจึงไม่เกิด

การจะเข้าใจตนเอง เราจะต้องเข้าใจชุมชนของเรา ต้องรู้ให้ได้ว่า ชุมชนเรารู้อะไร มีผู้รู้อะไร
มีทรัพยากรอะไร หากเข้าใจได้ก็จะทำให้เราสามารถกำหนดตัวเราได้ว่า จะผลิตอะไร อะไรจะเป็น
ประโยชน์ อะไรทำแล้วจะเกิดผลกระทบ เมื่อรู้เช่นนี้เราก็สามารถกำหนดตัวเราเองเพื่อพัฒนาไปสู่ความ
ยั่งยืนได้

* บรรยายพิเศษในการประชุมเชิงปฏิบัติการระดับชาติ เรื่อง ประสบการณ์และบทเรียนด้านเกษตรยั่งยืนสู่การพัฒนาเกษตรยั่งยืนใน
ช่วงแผนฯ 9 (2545-2549) จากรายงานการประชุมที่จัดทำโดย กองแผนงานและวิชาการ ร่วมกับ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และ
สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1-8 กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ขอเสนอว่า “แผนชุมชน” เป็นเครื่องมือที่ดีของชาวบ้าน เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ เพราะเป็นแผนที่ชาวบ้านกำหนดทิศทางว่า ชาวบ้านควรทำและไม่ควรทำอะไรบ้าง แผนชุมชนประกอบด้วย ข้อมูลของชุมชนที่สามารถอธิบายสถานการณ์ของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เรื่องรายได้-รายจ่าย ซึ่งบางครั้งเรามองข้าม แต่กระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน ทำให้เรารู้ว่าอะไรจำเป็น อะไรไม่จำเป็น ทำให้รู้ว่า เราควรทำอะไร ควรผลิตอะไร เรื่องการผลิตนั้น เราก็พบอีกว่า สุดท้ายก็ไปติดปัญหาอยู่ที่ตลาด

แต่แผนชุมชนบอกให้เราคิดใหม่ คือ ให้เราทำเรื่องใกล้ตัวให้มากที่สุด หากเราหาเงินได้แต่ต้องไปใช้จ่ายซื้อสิ่งต่าง ๆ จากภายนอก ทำให้เงินไหลออก ดังนั้นจึงควรมองตลาดใกล้ตัว หรือเอาตัวเรา เอาชุมชนเราเป็นตลาด เราก็จะผลิตให้ตรงกับความต้องการของตลาด แผนชุมชนยังช่วยให้เรามองเห็นตลาด ทั้งยังช่วยให้เราค้นพบว่า ชุมชนต้องขวนเงินออกไปซื้อสินค้าจากภายนอก เช่น คนทำสวนยางไม่มีนาข้าว แผนแม่บทบอกให้เราสร้างโรงสี คนก็หัวเราะว่า ไม่มีนาข้าว จะเอาโรงสีมาทำอะไร ตอบว่า โรงสีมีไว้สีข้าว ไม่ใช่เอาไวโถนา

ข้าวที่พวกเรากินกันอยู่ เป็นข้าวหอมมะลิ กิโลกรัมละ 22 บาท แต่ชาวนาขายข้าวเปลือกได้ กิโลกรัมละ 4-5 บาท หากเราซื้อข้าวเปลือกมา 1,000 กิโลกรัม จะสีได้ข้าวสารประมาณ 650 กิโลกรัม ต้นทุนการสีประมาณ กิโลกรัมละ 10 บาท อย่างนี้เราสามารถซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา ซึ่งกำลังมีปัญหาการตลาด แล้วนำมาสีขายกันในท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นว่า เราไม่ต้องทำการตลาดอะไรเลย ตลาดอยู่ในมือเราอยู่แล้ว การทำอย่างนี้ทำให้เราประหยัดเงินได้มากมาย เป็นการลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนด้วย ซึ่งกระบวนการทำแผนชุมชน ช่วยให้เราได้ทราบสถานการณ์เหล่านี้ เช่น ทราบว่าตำบลไม้เรียง บริโภคไข่ไก่ปีละ 800,000 ฟอง แต่ไม่มีใครเลี้ยงไก่ไข่เลย ไข่มาจากภายนอกหมด ชี้ให้เราเห็นว่า เราพึ่งภายนอกทั้งหมด

ความไม่ยั่งยืนในเรื่องการเกษตรอีกประการหนึ่ง คือการที่เรามุ่งมองแต่ตลาดโลกเป็นหลัก เช่น การทำสวนยาง เรามุ่งแต่จะเอายางไปขายตลาดโลก เราจึงปลูกแต่ยาง พืชอย่างอื่นที่ขึ้นในสวนยาง เราเรียกว่า “วัชพืช” เราตัดทำลายจนหมด ฆ่าจนหมด แต่เมื่อศึกษาดี ๆ พบว่า วัชพืชในสวนยางเหล่านี้มีคุณค่า มีความหลากหลายทาง

ชีวภาพ มีมูลค่า หากจัดการดี ๆ เราจะมีรายได้มากกว่ายางเสียอีก นี่เป็นตัวอย่างของการพยายามพึ่งตนเอง ใช้สิ่งที่เรามีอยู่ ใช้ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมที่เรามีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

เรื่องการสร้างรายได้ก็อีกอย่างหนึ่ง ทุกวันนี้เรามองกันเรื่องรายได้ แต่ไม่ค่อยมองเรื่องต้นทุน และไม่คำนึงถึงส่วนเหลือ หากเปรียบเทียบการทำเกษตรที่มีรายได้ปีละ 100,000 บาท แต่ต้นทุนอาจจะ 120,000 บาท หรือ 90,000 บาท อย่างนี้ก็เหลือน้อย สู้มีรายได้ 50,000 บาท แต่ต้นทุนแค่ 20,000 บาท อย่างนี้เหลือมากกว่า ไม่ต้องเป็นหนี้ อันนี้ชี้ให้เห็นว่า เราต้องเน้นการสร้างความรู้ พัฒนาระบบการจัดการ และเน้นการใช้ต้นทุนในชุมชนเป็นพื้นฐาน

ประมวลข้อเสนอเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน ดังนี้

- 1) เน้นคนเป็นศูนย์กลาง พัฒนาคนให้มีคุณภาพ เพื่อไปค้นหาต้นทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนทางสังคม ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม มุ่งเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกให้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน มีความเชื่อมั่นในอาชีพของตน

- 2) ในการทำสงครามกับความยากจน หรือยาเสพติด หรือในทุก ๆ เรื่อง เราต้องแก้ปัญหาที่ต้นตอ ซึ่งมีสาเหตุมาจากสองอย่างคือ หนึ่ง ความยากจน ข้นแค้น ไม่มีทางออก และสองคือผู้มีอำนาจ มีอำนาจมากเกินไป
- 3) การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ ทั้งปัญหาครอบครัวและปัญหาของชุมชน ปัจจุบันองค์กรชุมชนต่าง ๆ ได้พัฒนาการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากร และผลผลิตระหว่างกันได้มากขึ้น เช่น ชาวบ้านภาคใต้ ภาคอีสานและเหนือ ได้ประสานความร่วมมือกัน มีการซื้อข้าวโพดจากจังหวัดน่านไปทำอาหารสัตว์ที่นครศรีธรรมราช และส่งปลาป่นจากนครศรีธรรมราชไปทำอาหารสัตว์ที่จังหวัดน่าน การทำดังนี้เป็นการทำการตลาดที่ลดการพึ่งพาพ่อค้า
- 4) ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านทำกิจกรรมหลายอย่าง โดยเฉพาะเรื่องการค้าขาย อย่าคิดว่าจะมอบให้เป็นเรื่องของพ่อค้าแต่ฝ่ายเดียว ควรต้องทำการผลิตควบคู่ไปกับการตลาด และพยายามสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตร จากภูมิภาคหนึ่งหรือจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่ง การทำดังนี้จะแก้ปัญหาตลาดผลิตผลเกษตร และแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรด้วย
- 5) การแก้ปัญหาเรื่องผลผลิตชุมชน อีกอย่างหนึ่งที่ได้ก็คือ การส่งเสริมการแปรรูปผลผลิต และการส่งเสริมตลาดอย่างจริงจัง เน้นตลาดภายในและการเชื่อมผู้ผลิตกับผู้บริโภค
- 6) ส่งเสริมการทำธุรกิจชุมชน โดยให้มีการคิดผสมผสานการทำธุรกิจแบบระบบบริษัทเข้ามาในระบบสหกรณ์
- 7) ข้อที่ควรคำนึงถึงก็คือ ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย บางแห่งไม่อาจเน้นเรื่องการเกษตรอย่างเดียว เพราะสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งมีอาชีพรับจ้าง เราจึงต้องเข้าใจบริบทที่ซับซ้อนของชุมชนด้วย

โดยสรุป การเกษตรจะยั่งยืนได้จะต้อง

- ทำเพื่อสนองความต้องการบริโภคของตนเอง เหลือแล้วค่อยขาย
- ต้องมีการแปรรูปผลผลิต
- เน้นการตลาดในท้องถิ่น หรือแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่ม ระหว่างท้องถิ่น
- ลดความเสี่ยง โดยทำอาชีพเสริมที่หลากหลาย
- หนุนการพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรเกษตรกร
- สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือกัน เพราะต่างก็ผลิต ต่างก็บริโภค

ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสม สำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน

สรุปและเรียบเรียงโดย อภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

เวทีภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน ได้มีการจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนกันมาอย่างต่อเนื่อง ล่าสุดเมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2544 มีการพูดคุยกันเรื่อง “การตลาดสีเขียว” ณ ศูนย์บริการวิชาการ ในมหาวิทยาลัยขอนแก่น งานนี้มีคุณชมชวน บุญระหงษ์ จากสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน จ.เชียงใหม่ มาช่วยเปิดมุมมองในเรื่องนี้ ด้วยประสบการณ์ในการทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคเหนือมายาวนาน ที่มาชี้ให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาระบบเกษตรทางเลือกอย่างครบวงจร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิต การแปรรูป เรื่องผู้บริโภค การตลาด เรื่องมาตรฐาน เรื่องนโยบาย เรียกได้ว่าเรื่องเกษตรยั่งยืนมีความเป็นสหวิทยาการ ดังนั้นต้องทำหลายส่วนไปพร้อมๆ กัน

โดยที่มาของการทำงานพัฒนาในเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก มาจากโจทย์เรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร” ซึ่งจากรายงานของ FAO ระบุว่าร้อยละ 21 ของคนไทยขาดความมั่นคงทางอาหาร ทั้งคนในเมืองและชนบท เช่น คนในเมืองอาจจะกินอาหารที่ปนเปื้อนสารพิษ ขณะที่คนในชนบทขาดสารอาหาร เป็นต้น สาเหตุของความไม่มั่นคงทางอาหารก็มาจากหลายเหตุด้วยกัน อาทิ การทำการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบตลาดแนวดิ่งที่ทำให้ผู้ผลิตต้องไปขายในที่ไกลจากแหล่งผลิตมาก รวมทั้งความไม่มั่นใจในปัจจัยเรื่องที่ดิน การเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาสายนอกมากขึ้น ทั้งในเรื่องตลาด เทคโนโลยี

การทำงานพัฒนาเรื่องเกษตรทางเลือกในภาคเหนือที่ผ่านมาจึงมีโจทย์หลักอยู่ที่ จะสนับสนุนการเกษตรยั่งยืน/ เกษตรทางเลือกอย่างไร ซึ่งในกระบวนการทำงานนั้น ก็เกิดการเรียนรู้ ทดลอง สรุปบทเรียนอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญในระยะหลังมีการให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยเพื่อหนุนเสริมการพัฒนาในเรื่องนี้มากขึ้น บทสรุปจากการทำงานในช่วงหนึ่งสะท้อนว่า ผู้ผลิตหรือชาวบ้านที่ทำเรื่องเกษตรทางเลือกไม่ขยายตัว ดังนั้นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือจึงได้ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ทำการวิจัยเชิงทบทวนสถานการณ์ในเรื่อง “สถานภาพและประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน” ซึ่งในกระบวนการทำงานวิจัยดังกล่าว สุดท้ายก็ทำให้ได้ประเด็นในการวิจัยมา 6 เรื่อง และมีอยู่ 4 เรื่องที่มีความจำเป็นเร่งด่วนในการทำวิจัยคือ (1) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อขยายเกษตรกรรมยั่งยืน (2) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (3) รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรยั่งยืน และ (4) ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (อ่านรายละเอียดที่หมายเหตุท้ายบทความ) ซึ่งทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อการขยายประชากรเกษตรกรรมยั่งยืนให้มากขึ้น (ทั้งเกษตรกร ผู้บริโภค ตลาด และผู้ที่เกี่ยวข้อง)

สำหรับในเรื่องตลาดนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิจัยและพัฒนารูปแบบการตลาดภายใต้ระบบเกษตรทางเลือกที่เหมาะสมกับสินค้าเกษตรยั่งยืน โดยมีรูปแบบและกระบวนการที่ง่ายต่อการจัดการและเอื้อประโยชน์แก่เกษตรกรและผู้บริโภคที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย คุณชมชวนเล่าถึงปัญหาเรื่องระบบตลาดที่ผ่านมาว่า เกิดจากความไม่เชื่อมั่นระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค หากเอามาขายน้อย ผู้บริโภคก็จะบ่น แต่ถ้าชาวบ้านจะเอามาขายมาก ก็

ไม่แน่ใจว่าจะขายได้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า “ผู้ผลิตป็นว่าไม่มีตลาด ส่วนตลาดก็บ่นว่าผู้ขายผลิตได้ไม่พอ” ซึ่งจากการวิจัยเรื่องระบบตลาดได้มีการสรุปร่วมกันว่า ในปัจจุบันปริมาณของผลผลิตจากเกษตรกรรมยังยืน ยังมีปริมาณไม่เพียงพอกับความต้องการของผู้บริโภคและมีไม่สม่ำเสมอ การขายตรงแบบตลาดหน้า จะเหมาะสมกับผลผลิตพืชผักที่มีในปัจจุบัน ส่วนรูปแบบการขายตรงแบบสั่งซื้อล่วงหน้าและการขายล่วงหน้าจะเหมาะสมกับข้าว พืชไร่ ต่อมาจึงได้มีการทดลองรูปแบบการขายตรงแบบตลาดนัด ตลาดขายตรงแบบสั่งซื้อล่วงหน้า และตลาดขายส่งเป็นหลัก คุณชมชวนยังได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มเรื่องตลาดเพิ่มเติมว่า ตลาดที่พื้นที่หรือการขายตรงน่าจะเป็นรูปแบบที่ดีเพราะได้สินค้าที่สด มีคุณภาพที่ใกล้เคียงแหล่งผลิต และรูปแบบที่ดีที่สุดของตลาดทางเลือก คือรูปแบบที่เรียกว่า CSA (Community Supported Agriculture) ที่ผู้บริโภคเข้ามาสนับสนุนร่วมลงทุนกับเกษตรกร โดยการเป็นสมาชิกแบบลงขันให้เกษตรกรทำการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นความสำคัญของระบบตลาดทางเลือกว่า ตลาดทั่วไปเป็น “ตลาดแนวดิ่ง” ซึ่งมีต้นทุนสูงกว่า เกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีทุนรอนมากนัก ไม่มีทางจะแข่งขันได้แน่นอน แต่การทำเกษตรกรรมทางเลือกให้ความสำคัญกับ “ตลาดแนวนอน” ที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภคในการจัดการทรัพยากร สินค้าเกษตรยั่งยืน โดยคิดถึงว่าจะจัดการผลผลิตให้ขายกันภายในได้อย่างไร หรือทำอย่างไรให้ผู้บริโภคที่อยู่ใกล้ชิดผู้ผลิตมากที่สุดได้รับประโยชน์ก่อน เริ่มจากตัวเรา เพื่อนเรา หมู่บ้านเรา นักเรียน ครู แล้วจึงค่อยๆ ขยับออกไป ซึ่งการพัฒนาเรื่องระบบตลาดในแนวนอนที่ว่านี้ จะต้องอาศัยการจัดการหรือคำนึงถึงองค์ประกอบใน 4 เรื่อง คือ 1) การพัฒนาผลผลิตให้ได้มาตรฐาน 2) การพัฒนาสินค้าแปรรูปให้ได้มาตรฐาน 3) การพัฒนาระบบตลาดทางเลือกที่จำหน่ายสินค้าที่ได้มาตรฐาน และ 4) องค์กรมาตรฐาน

จากประสบการณ์ในการพัฒนาเรื่องระบบตลาดทางเลือก คุณชมชวนได้ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มผู้บริโภคที่ไม่ควรมองข้ามคือ โรงเรียน จึงได้ขยายแนวคิดไปเชื่อมกับโรงเรียนมัธยมในจังหวัดเชียงใหม่หลายโรง ด้วยการไปแลกเปลี่ยน จัดกลุ่มคุย ฉายสไลด์ ชวนครูไปดูงานในไต้หวัน ซึ่งพบว่าโรงเรียนพร้อมจะให้เกษตรกรไปขายผลผลิต แต่ชาวบ้านกลับมีของส่งให้ไม่พอ ดังนั้นที่จริงเรื่องระบบตลาดยังขยายได้อีก ขณะเดียวกันกลุ่มเกษตรกรที่ไปขายผลผลิตที่ตลาดก็เกิดการจัดระเบียบของตลาด หรือจัดองค์กรทางการตลาดขึ้นมา เช่น ห้ามเอาสินค้าของที่อื่นมาขาย ผู้ขายแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองมาขาย เป็นต้น และหากมองเข้าไปในรั้วโรงเรียนก็พบว่า เมื่อนำสินค้าเกษตรกรรมทางเลือกไปจำหน่าย ผู้ปกครองก็เริ่มหันมาสนใจ ให้ลูกมาซื้อสินค้า ทำให้เด็ก ๆ รู้จักผักพื้นบ้านมากขึ้น ส่วนกลุ่มครูก็หันมาบริโภคสินค้าประเภทนี้ ขณะเดียวกันอาหารประเภทนี้อุดม ขนมอบกรอบก็เริ่มหายไป กล่าวคือเด็ก ๆ มีการควบคุมการบริโภคตนเอง

นอกจากนี้ ได้เกิดการต่อเนื่องที่เป็นกระบวนการที่ชี้ให้เห็นคุณค่าของระบบตลาด (นัด) ที่เกิดขึ้น อาทิ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของครู นักเรียน ที่หันมาสนใจในการทำหลักสูตรหรือเนื้อหาการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน การทำให้พันธุ์พืชพื้นบ้านขยายตัว เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค เพราะชาวบ้านมาขายผลผลิตเอง ทำให้เกิดการสนทนาเจรจา ทำให้ผู้บริโภคถึงฤดูกาลของพืชผัก เกิดความเข้าใจในระบบการผลิต ว่าทำไมพืชผักมีมากมีน้อยไม่สม่ำเสมอหรือมีบางฤดูกาล นั่นคือเกิดกระบวนการของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ชาวบ้านหรือเกษตรกรเองก็หันมาวิจัยหรือทดลองเองในเรื่องใหม่ๆ เช่น การเลี้ยงหมูแบบปลอดสาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการขยายให้เห็นบทบาทหรือมิติอันหลากหลายที่เชื่อมโยงกันอยู่ อาทิ เรื่องบทบาทหญิง-ชาย สมุนไพร ปุ๋ยชีวภาพ น้ำหวานหมัก พันธุ์พืชพื้นบ้าน สัตว์ปลอดสารพิษ การบำรุงดิน เรื่องสื่อ เช่น รายการวิทยุ เรื่องนโยบาย ซึ่งคุณชมชวนได้สะท้อนให้เห็นในช่วงท้ายของรายการว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาในเรื่องการพัฒนาระบบเกษตรทางเลือกก็คือ การสร้างรูปธรรมในพื้นที่ให้เห็นและเอารูปธรรมไปผลักดันนโยบาย ซึ่งขณะนี้จากกล่าวได้ว่า นโยบายค่อนข้างเปิด อยู่ที่ว่าการจัดการของคนข้างล่างจะจัดการอย่างไร เพราะหัวใจสำคัญอยู่ที่ไบนานั่นเอง ซึ่งขณะนี้ในภาคเหนือมีเครือข่ายที่สามารถเป็นที่ศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ประมาณ 50 กว่าครอบครัว

หมายเหตุ : จากงานวิจัยเรื่อง “ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน” ได้สรุปหลักการของตลาดทางเลือกไว้ดังนี้

- 1) ต้องให้การผลิตนำการตลาด
- 2) ให้ความสำคัญในการจำหน่ายผลผลิตหรือสินค้าแก่ผู้บริโภคในชุมชนเดียวกันก่อนเป็นอันดับแรก
- 3) จำหน่ายสินค้าที่ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช่สารเคมี

ในกระบวนการแปรรูปและการตลาด รวมทั้งไม่เอาเปรียบแรงงานเด็ก สตรี คนด้อยโอกาส

- 4) ใช้หีบห่อที่เน้นความสะดวก ประหยัด ใช้วัสดุท้องถิ่น และคำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติ
- 5) ชื่อและจำหน่ายสินค้าในราคายุติธรรม
- 6) เกษตรกรเป็นเจ้าของจุดจำหน่าย มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตลาด
- 7) ลดหรือใช้ค่าใช้จ่ายในการตลาดให้น้อยลง
- 8) เน้นรูปแบบการตลาดแบบขายตรง
- 9) ส่งเสริมการซื้อสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อยโดยตรง
- 10) ผู้บริโภคคือเพื่อน จึงไม่ใช่ผู้กำหนดทุกอย่าง

ฟังเสียงชาวนาพูด... เราต้องการยกเลิกหนี้สิน ไม่ใช่พักหนี้เกษตรกร...

สรุปและเรียบเรียงโดย อารมณ์ จันทร์สมวงศ์

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ที่มา : 1) เอกสารประกอบการอภิปราย ฟังเสียงชาวนาพูด

“เราต้องการยกเลิกหนี้สิน ไม่ใช่พักชำระหนี้เกษตรกร”

วันพุธที่ 27 มีนาคม 45 ณ อนุสรณ์สถาน 14 ต.ค. 16 สีแยกคอกวัว

จัดโดย สมัชชาเกษตรกรรายย่อย สถาบันพัฒนาการเมือง กลุ่มเพื่อนประชาชน

2) สารสำคัญจากเวทีอภิปรายเรื่องเดียวกัน (อ้างแล้ว)

3) สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ “แนวคลื่นสังคม หนี้ : พลวัตสู่การพักชำระอย่างถาวร (1)

เนชั่นสุดสัปดาห์, 1117 ก.พ. 45, น. 24.

นโยบายพักหนี้เกษตรกรเป็นนโยบายหลักอันหนึ่งของรัฐบาลทักษิณ ที่เรามักเรียกกันว่า “รัฐบาลประชานิยม” แต่มีผู้คนจำนวนไม่น้อยมองว่า นี่ไม่ใช่หนทางของการแก้ปัญหาที่แท้จริง จึงมีการพูดคุยนอกเปลี่ยนกันในเรื่องนี้ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2545 โดยสมัชชาเกษตรกรรายย่อย สถาบันพัฒนาการเมือง และกลุ่มเพื่อนประชาชน ได้จัดเวทีอภิปรายฟังเสียงชาวนาพูด “เราต้องการยกเลิกหนี้สิน ไม่ใช่พักหนี้เกษตรกร” ขึ้น ที่อนุสรณ์สถาน 14 ตุลาคม 2516 สีแยกคอกวัว

งานนี้ตัวแทนชาวนาจากภาคต่างๆ ได้มาพูดถึงปัญหาหนี้สินของเกษตรกรไทย มีการนำเสนองานวิจัยศึกษาปัญหาหนี้สินของสมัชชาเกษตรกรรายย่อย นอกจากนี้ในภาคบ่ายยังมีการอภิปราย เรื่องรากเหง้าปัญหาหนี้สินเกษตรกรไทย นโยบายพักหนี้เกษตรกร รวมทั้งเรื่องกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรกับทางออกในการยกเลิกหนี้สินชาวนา โดยวิทยากร 3 ท่านคือ อ.วิทยากร เชียงกูล, อ.สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ และคุณนคร ศรีวิพัฒน์ โดยมี ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง เป็นผู้ดำเนินรายการ

เมื่อวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของเรื่องหนี้สินเกษตรกร หลายเสียงพูดถึงรากเหง้าปัญหาที่สำคัญคือการส่งเสริมของรัฐ ที่ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนเพิ่ม กุ้ย้มเพิ่ม ซึ่งดูเหมือน ธ.ก.ส. จะตกเป็นจำเลยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการที่เกษตรกรต้องหาเงินมาชำระหนี้ ธ.ก.ส. ทำให้ชาวบ้านต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาใช้หนี้ ทำให้ชาวนาต้องตกเป็นหนี้รายวันอีกชั้นหนึ่ง โดย ธ.ก.ส. หวังแต่ดอกเบี้ยอย่างเดียว รวมไปถึงกลไกรัฐที่หลอกลวงเสมือนหลอกให้เกษตรกรกู้มากขึ้นๆ ชาวนาจึงมองว่า ที่จริงเป็นช่องทางให้รัฐหารายได้จากเกษตรกรมากกว่าเป็นการช่วยเหลือ อย่างในกรณีโครงการฟื้นฟูหลังพักชำระหนี้ รัฐกำหนดให้หัวละ 5,000 บาท แต่เหลือถึงเกษตรกรเพียง 3,000 บาท ที่เหลือเอาไปใช้สุรุ่ยสุร่าย ซึ่งจำเลยในกรณีนี้ที่ถูกเพ่งเล็งมากที่สุด ก็หนีไม่พ้น ธ.ก.ส. ที่ชาวนามองว่า หวังแต่ดอกเบี้ยอย่างเดียว และมองว่ารัฐมีความไม่เป็นธรรม เพราะมักช่วยแต่คนรวย ข้อสำคัญสิ่งที่ชาวนาวิเคราะห์ก็คือ ค่านิยม วิถีคิด ที่ชาวนาถูกปลูกฝังมาให้หวังรวย แม้แต่ในระดับชาติก็ตาม ทำให้ต้องกู้เงินมาลงทุนเพื่อหวังรวย ซึ่งที่จริงแล้ว ยิ่งกู้ยิ่งจน เพราะไม่ได้คิดพึ่งตนเองตั้งแต่แรก แต่หวังพึ่งญี่ปุ่น พึ่งอเมริกา และเงื่อนไขที่เราผูกปมเงื่อนไขไว้นี้ ในอนาคตจะยิ่งสร้างปัญหาหนักขึ้น

สิ่งที่ชาวบ้านวิพากษ์คือ นโยบายรัฐที่ลงไปสู่ชาวบ้านทุกวันนี้ ขณะที่ชาวบ้าน เกษตรกรยังคงมีวิถีคิดแบบเดิมๆ จึงไม่ช่วยแก้ปัญหา ซ้ำจะกลายเป็นการเพิ่มปัญหามากขึ้น ชาวบ้านจึงเรียกร้องกันเองด้วยว่า ตัวชาวบ้านเองก็ต้องตื่นตัวมากขึ้น มีความกระตือรือร้น ต้องรวมพลังกัน มิฉะนั้นสิ่งที่ชาวบ้านสู้กันมาก็ไม่มีความหมายอะไร สู้ไปก็เท่านั้น เป็นคนเพียงส่วนน้อย ขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักในปัญหานี้เลย

งานวิจัยปัญหาหนี้สินของสมาชิกเกษตรกรรายย่อย

งานเสวนาครั้งนี้ ได้มีการนำเสนองานวิจัยศึกษาปัญหาหนี้สินของสมาชิกเกษตรกรรายย่อย โดยคุณสมศิริ วงศ์วินัย ที่มองว่า ชาวนาแต่ก่อนไม่มีหนี้สิน ไม่มีเงินสักบาทก็ทำนาได้ แต่ทุกวันนี้สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป ไม่มีเงินสักหมื่นไม่กล้าลงทำนา เงินกลายเป็นปัจจัยการทำการเกษตรที่สำคัญ คุณสมศิริสรุปว่า สาเหตุของปัญหาหนี้สินเกษตรกรมาจากนโยบายรัฐเป็นสำคัญ การส่งเสริมด้านการเกษตรของรัฐที่ผ่านมาดำเนินไปบนกระบวนการที่สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมให้ผลิตออกมาเหมือนๆ กัน ทำให้สินค้าล้นตลาดและราคาคง การเอาพันธุ์มาแจกฟรี แต่เป็นพันธุ์ที่เกษตรกรเก็บพันธุ์ไปใช้ต่อไม่ได้ ต้องซื้อพันธุ์จากพ่อค้าตลาด ชาวนาสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองในเรื่องของพันธุ์ และกลไกการทำงานของ ธ.ก.ส. ก็ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้มากขึ้นตลอดเวลา

ข้อกล่าวหาสำคัญต่อผู้รับผิดชอบก็คือ เอาความจนของเกษตรกรไทยไปเรี่ยรายเพื่อขอกู้ต่างชาติ เงินบางก้อนเป็นเงินให้เปล่า แต่ ธ.ก.ส.กลับเอามาปล่อยกู้โดยคิดดอกเบี้ยสูงขึ้น (คิดค่าจัดการ 4 % จากรัฐ + ดอกเบี้ยชดเชยอีก 5-6 %) ซึ่งมองว่าชาวนาไม่มีทางไปพ้นวงจรหนี้สินได้เลย ขนาดชาวนาบางใหญ่ จ.นนทบุรี ทำนาปีละ 4 ครั้ง แต่ลงทุนรอบละ 13,000 บาท ขายข้าวได้ 15,000 บาท เหลือ 2,000 บาท ปีหนึ่งได้ 8,000 บาท เท่านั้น ขณะที่โลโบซึ่งเป็นธนาคารขององค์กรเกษตรกรที่เนเธอร์แลนด์ เขาพยายามทำทุกอย่างเพื่อลดดอกเบี้ยให้ลูกค้า เกษตรกรไทยทุกวันนี้อยู่ในสภาพที่ไม่สามารถปลดปล่อยหนี้สินได้เลย ขณะที่ ธ.ก.ส. มีเครดิตดีในสายตาคนทั่วไปตลอดเวลา โดยโฆษณาว่า ลูกค้า ธ.ก.ส.มีหนี้เสียไม่ถึงร้อยละ 3 แต่เบื้องหลังคือ ชาวนาจะกู้เงินโครงการใหม่ในวงเงินที่สูงขึ้น โดยนำไปชำระหนี้จากโครงการเก่า ที่เหลืออีกส่วนกันเอาไว้ทำการผลิตต่อจนวงเงินกู้ชนเพดาน กู้ ธ.ก.ส.ต่อไม่ได้อีก ก็ต้องไปกู้เงินนอกระบบมาใช้หนี้ ธ.ก.ส. แล้วก็กู้เงิน ธ.ก.ส. ไปใช้หนี้ นายทุนอีกรอบ วงเวียนเช่นนี้ชั่วชาติปี ล่าสุดเกษตรกรเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. ประมาณ 3 แสนล้านบาท ไม่รวมหนี้อื่นๆ ที่มีตัวเลขอย่างไม่เป็นทางการ คาดว่าหนี้ของเกษตรกรทั้งระบบมีประมาณ 600,000 ล้านบาท

คุณสมศิริยังชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรไทยยังมีเงินจำนวนไม่น้อยกว่า 300,000 ล้านบาท ในรูป “กองทุนช่วยเหลือเกษตรกร” ซึ่งเป็นความชอบธรรมที่เกษตรกรจะขอมีส่วนร่วมในการจัดสรรใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรเอง เงินจำนวนนี้มาจากเงินพรีเมียมข้าว (ช่วงปี 2504-2534) ซึ่งรัฐเก็บจากการส่งออกข้าวปีละ 7,000 ล้าน โดยอ้างว่าจะเอามาช่วยเกษตรกร พอมาสมัยนายกอานันท์ ปันยารชุน ก็ให้ยกเลิกการเก็บพรีเมียม แต่หันมาตั้งเป็นกองทุนรวมช่วยเหลือเกษตรกร ถึงทุกวันนี้จึงมีคำถามว่า เงินกองทุนรวมช่วยเหลือเกษตรกรหายไปไหน? ซึ่งตรงนี้มีตัวเลขประมาณ 3 แสนล้าน ที่ผ่านมารัฐบาลได้นำเงินดังกล่าวไปใช้จ่ายในกิจกรรมต่างๆ โดยอ้างว่าเพื่อสนับสนุนด้านการเกษตร อาทิ กระทรวงเกษตรฯ บอกว่าจะเอามาช่วยเกษตรกร กระทรวงพาณิชย์ใช้พยุงราคาสินค้า ช่วยภัยธรรมชาติ ชดเชยดอกเบี้ยให้ ธ.ก.ส.

ประเมินผลโครงการพักชำระหนี้เกษตรกรรายย่อย

ในรายงานการวิจัยดังกล่าว ยังได้กล่าวถึงการประเมินผลโครงการพักชำระหนี้เกษตรกรรายย่อย รวมทั้งให้ข้อเสนอในการแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรด้วย

โครงการพักหนี้เกษตรกรรายย่อยมีเป้าหมายจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกรที่เป็นหนี้ โดยรัฐบาลกำหนดให้เกษตรกรที่เป็นลูกหนี้ของ ธ.ก.ส. ที่มีมูลหนี้ไม่เกิน 100,000 บาท ได้สิทธิยกเว้นการชำระหนี้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นเวลา 3 ปี หรือขอสิทธิในการลดภาระหนี้ โดยจ่ายเงินต้นและดอกเบี้ยตามปกติ แต่ จะได้รับการลดอัตราดอกเบี้ยลงเป็นพิเศษ คณะอนุกรรมการแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกรได้วิจัยเพื่อประเมินผลโครงการพักหนี้เกษตรกรในหมู่บ้านที่มีปัญหาหนี้สินมากแห่งหนึ่งคือ ที่บ้านทุ่งพัฒนา ต.คือเวียง อ.ดอกคำใต้ จ. พะเยา ซึ่งสรุปได้ว่า โครงการพักหนี้เกษตรกรรายย่อยเป็นโครงการที่ให้ผลสำเร็จในขั้นไม่น่าพอใจ คือ นอกจาก ไม่ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของผู้เป็นหนี้สินแล้ว ยังทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการพักหนี้เดือดร้อนมากขึ้นอีก โครงการนี้ยังทอดทิ้ง ไม่ให้การช่วยเหลือเกษตรกรอีกจำนวนมากที่มีความเดือดร้อนจากปัญหานี้สินขั้นรุนแรง ปล่อยให้เป็นการบิดเบือนสาเหตุและการแก้ปัญหาหนี้สินอย่างแท้จริงอีกด้วย โดยการวิจัยได้ข้อค้นพบสำคัญ 3 ประการคือ

ประการแรก ปัญหาหนี้สินของโครงการพักหนี้เกษตรกรรายย่อยที่กำหนดว่า เกษตรกรรายย่อยคือผู้หนี้สินต่ำกว่า 100,000 บาท และจำกัดด้วยว่าต้องเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. การวิจัยพบว่า เกษตรกรรายย่อยน่าจะหมายถึง เกษตรกรที่ไร้อำนาจในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรการผลิต (ดิน น้ำ ป่า) ไร้อำนาจในการเข้าถึงและควบคุมปัจจัยการผลิต (เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช อุปกรณ์การเกษตร ฯลฯ) ไร้อำนาจในการกำหนดราคาในระบบตลาด และไร้อำนาจมีส่วนกำหนดนโยบายการเกษตรและนโยบายการพัฒนาของรัฐ การนิยามเกษตรกรรายย่อยในโครงการพักหนี้เกษตรกรรายย่อย สะท้อนให้เห็นความไม่เข้าใจปัญหาของเกษตรกรหรือจงใจบิดเบือนปัญหา และสะท้อนว่ากระบวนการกำหนดนโยบายและการบริหารของรัฐบาลถูกรองรับด้วย ธ.ก.ส. เพราะการนิยามดังกล่าวคือการนิยามจากลักษณะการเป็นลูกหนี้ ธ.ก.ส. ซึ่งไม่สะท้อนนัยยะของปัญหาเกษตรกรแต่อย่างใด

ประการที่สอง การพักชำระหนี้ จะสร้างภาระหนี้สินให้เกษตรกรมากขึ้น เนื่องจากวงจรหนี้สินของเกษตรกร เกิดจากปัญหาหลายประการที่เกี่ยวข้องกัน ไม่ว่าจะเป็นต้นทุนการผลิตที่สูง ราคาผลผลิตตกต่ำ การกู้ยืมจาก รายจ่ายจำเป็นในครอบครัว รายจ่ายหนี้หนากการ ภาษีสังคม ภัยธรรมชาติ ขาดอาชีพเสริม เป็นต้น การพักหนี้เป็นการแก้ปัญหาในเรื่องการกู้ยืมเงินเพียงขั้นเดียว ขณะที่ปัญหาอื่นๆ ไม่ได้รับการแก้ไข ดังนั้น สำหรับเกษตรกรที่ขอพักชำระหนี้ ซึ่งมีเงื่อนไขว่า จะไม่สามารถกู้เงินจาก ธ.ก.ส. ได้ 3 ปี แม้จะดูเหมือนว่าได้ประโยชน์ แต่ไม่นานก็จะเดือดร้อน เพราะเกษตรกรอยู่ในภาวะไม่มีรายได้ ต้องพึ่งพาเงินกู้สำหรับเลี้ยงครอบครัว เมื่อไม่สามารถกู้จาก ธ.ก.ส. ก็จะต้องดิ้นรนไปกู้เงินนอกระบบมาใช้ ทำให้เป็นหนี้สินมากกว่าเดิม สำหรับเกษตรกรที่ขอลดภาระหนี้โดยได้ส่วนลดอัตราดอกเบี้ย แม้ว่าจะได้ประโยชน์ แต่การที่ปัญหาในข้ออื่นๆ ในวงจรหนี้สินไม่ได้รับการแก้ไข ก็จะทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้ยังต้องวนเวียนอยู่กับการเป็นหนี้ไม่รู้จักจบ

ประการที่สาม หนี้สินเป็นปัญหาในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม โดยการพัฒนาของรัฐ ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรเข้าสู่วิถีการผลิตแบบทุนนิยม ในลักษณะที่เรียกว่า ทุนนิยมพึ่งพา คือเกษตรกรตกอยู่ในภาวะพึ่งพาผู้ควบคุมทุนซึ่งสามารถควบคุมเงินทุนสำหรับเข้าถึงปัจจัยการผลิตและตลาด ส่วนภายในชุมชนก็เกิดการแบ่งชนชั้นทางสังคม มีคนกลุ่มหนึ่งสามารถปรับตัวเป็นผู้ควบคุมที่รู้จักกันในนามเจ้าที่ดิน นายทุนเงินกู้ และคนกลางค้าพืชผล ส่วนชาวบ้านส่วนใหญ่กลายเป็นเกษตรกรที่ทำหน้าที่ผลิตภายใต้เงื่อนไขของผู้ควบคุมทุน และถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินจากผลผลิตที่ได้ จนกลายเป็นหนี้สินมากขึ้นเรื่อยๆ การที่ปัญหานี้เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างเช่นนี้ ทำให้การแก้ไขปัญหาไม่สามารถทำได้ง่าย ๆ เพียงการพักหนี้ ชั่วร้ายกลับช่วยตอกย้ำให้ความสัมพันธ์แห่งการขูดรีดซับซ้อนขึ้นอีก

ข้อเสนอในการแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกร

1. การปลดหนี้เกษตรกร เพราะสาเหตุการเป็นหนี้สินของเกษตรกรเกิดจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ที่ไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร ฉะนั้นสมควรที่รัฐจะช่วยปลดหนี้ให้แก่เกษตรกร ซึ่งหมายถึง การที่รัฐเข้ามารับผิดชอบชดเชยหนี้สินแทนเกษตรกร ที่พิสูจน์ได้ว่าทำการผลิตด้วยความสุจริตและขยันหมั่นเพียร
2. การจัดตั้งสถาบันการเงินเพื่อการเกษตรของชุมชน ให้เป็นสถาบันการเงินที่ควบคุมการบริหารจัดการโดยสมาชิกในชุมชน ให้สอดคล้องกับความต้องการและเป็นธรรมแก่เกษตรกร โดยรัฐจะต้องให้การสนับสนุนในเบื้องต้น ได้แก่ การปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้อำนาจแก่องค์กรชุมชนในการดำเนินการสถาบันการเงิน และรัฐบาลสนับสนุนเงินทุนดำเนินการของสถาบันดังกล่าว รวมทั้งงบประมาณในการพัฒนาและบริหารจัดการองค์กร
3. จัดทำโครงการฟื้นฟูชีวิตเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรที่ได้รับการปลดหนี้สามารถหลุดพ้นจากการเป็นหนี้โดยถาวร ซึ่งจะเป็นโครงการที่ทำให้เกษตรกรมีความสามารถพึ่งตนเองได้ในการดำรงชีวิตและการผลิตทางการเกษตร พร้อมๆ กับมีอำนาจต่อรองในการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร

กับดักของโครงการพักชำระหนี้

ในการอภิปรายแลกเปลี่ยนเรื่องราวแห่งปัญหานี้สินเกษตรกรไทย การวิจารณ์นโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร รวมทั้งเรื่องกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรกับทางออกในการยกเลิกหนี้สินชาวนาชาวไร่ ประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกขึ้นมาคือ ที่ผ่านมา ทิศทางการพัฒนาภาคเกษตรไทย ทำให้ชาวนาชาวไร่เป็นหนี้เป็นสินมากขึ้น ต้องจากถิ่นฐานทั้งไปทำงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม เพราะเราถูกครอบงำทั้งความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทุกวันนี้ คนส่วนใหญ่จึงยังละเมอเพ้อฝันถึงยุคชาติชาย เสมือนเป็นการขายตัวราคาถูก ถ้าจนถึงวันนี้วิธีการผลิตของเกษตรกรไม่เปลี่ยนแปลง ยังคงดำเนินไปในกระแสนของเกษตรสมัยใหม่ที่พึ่งพาทายนอกทั้ง ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ ก็คงจะต้องเผชิญกับดักทางการตลาดในเรื่องการส่งออก โดยไม่ได้เกิดการปฏิวัติความคิดที่จะไปสู่วิธีการผลิตใหม่ ซึ่งถ้าเป็นแบบนั้นแล้วละก็ ไม่ว่าจะพักหนี้หรือยกเลิกหนี้ก็ไม่รอดอยู่ดี เพราะเท่ากับเข้าทางเดิม

สิ่งที่วิทยากรเสนอคือ การที่เกษตรกรไทยต้องมีความเป็นตัวของตัวเอง คำนึงถึงศักดิ์ศรีให้มากขึ้น รวมทั้งต้องทำให้ชาวบ้านรู้เรื่องระบบเศรษฐกิจ การเมืองที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของตนให้สูงขึ้น หนทางหนึ่งก็คือ ต้องรวมกลุ่มกัน มีองค์กรเกษตรกร เพื่อที่จะยกระดับความรู้ ความคิดในเรื่องนี้ และสร้างกำลังต่อรอง ซึ่งต้องการการสั่งสมความรู้ ความเข้มแข็งขององค์กรอีกมาก ไม่ใช่เรียกร้องครั้งเดียวแล้วจะได้ทั้งหมด

ขณะนี้ในระดับโลก ภูมิภาค ประเทศ สังคมและชุมชน หนี้ (debt) ได้กลายเป็นปัญหาใจกลางของทุกภาคส่วนแล้ว... เกษตรกรไทยต้องดิ้นรนกู้ยืมหนี้สินเพื่อความอยู่รอดของตนเอง แต่หนี้ที่เกิดขึ้นกลับทำให้ยากจนยิ่งขึ้น และเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดได้นานที่สุด พวกเขาต้องทำทุกวิถีทางเพื่อปลดภาระหนี้สินที่สะสมมานานหลายปี ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นปัญหาสังคมอยู่ทุกวันนี้ ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดจากผลกระทบต่อเนื่องมาจากปัญหานี้สินที่กำลังเข้าสู่ทางตัน และไม่มีทางเลือก..... (ใน สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, 2545)

ภาคีความร่วมมือเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน

สรุปและเรียบเรียงโดย อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ภาคีความร่วมมือเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืนก่อรูปขึ้นจากเครือข่ายพันธมิตรที่สนใจงานวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยจุดเริ่มต้นโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการประสานและหนุนเสริมให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุยในเรื่องนี้ ซึ่งมีการพัฒนาไปสู่การเกิดคณะทำงานที่จะร่วมกันคิดและจัดการเวทีแลกเปลี่ยนในประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทั้งในฐานะที่เป็นเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยและพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ในเรื่องนั้นๆ เวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้ที่สนใจในประเด็นที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งถือเป็นการพัฒนากลไกการจัดการความรู้ เพื่อหนุนเสริมความเคลื่อนไหวหรือกระบวนการทางสังคม

ขณะเดียวกันก็หวังผลถึงการปรับเปลี่ยนบรรทัดฐานหรือระบบความสัมพันธ์ใหม่ในการทำงานร่วมกันของภาคีต่างๆ โดยประเด็นเนื้อหาที่มีหลากหลายมิติ อาทิ เรื่อง การพัฒนาองค์กรเกษตรกร การผลิตและเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูปและเทคโนโลยีการแปรรูป การควบคุมกำจัดโรค-แมลงศัตรูพืช การตลาดสีเขียว ฯลฯ ซึ่งในแต่ละภูมิภาคก็อาจมีบริบทที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลต่อการกำหนดประเด็นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนต่อไป อีกทั้งเรื่องนี่ยังเกี่ยวข้องกับองค์กร สถาบัน หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษา/สถาบันวิชาการ จำนวนมาก ที่จะเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมองถึงวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ในการวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคีร่วมกัน

ในระยะเริ่มต้นของการทำงาน เป็นการหนุนเสริมให้เกิดเวทีความร่วมมือในระดับจังหวัด ที่จะแลกเปลี่ยนพูดคุยกันเรื่องเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนในมิติต่างๆ โดยทำงานในลักษณะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพในประเด็นที่สนใจ ตามความพร้อมของแต่ละหน่วย/องค์กร

ภาคเหนือ ได้มีการจัดประชุมเพื่อหาแนวทางการประสานความร่วมมือและค้นหาประเด็นวิจัยด้านเกษตรยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีองค์ประกอบของภาคีที่เข้าร่วมหลากหลายทั้งกลุ่มเกษตรกร นักวิชาการ นักวิจัย นักส่งเสริมการเกษตร สื่อมวลชน นักพัฒนาเอกชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน โดยประเด็นพูดคุยที่สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ได้แก่ เรื่องเกษตรบนที่สูง สถาบันองค์กรเกษตรกรกับเกษตรกรรมยั่งยืน การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค/ ตลาดทางเลือก การพัฒนารัฐกิจชุมชนและดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรยั่งยืน การพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก และเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

ในเรื่อง เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก ประเด็นที่มีการพูดถึงกันมากคือ การพัฒนาหลักสูตรเรื่องเกษตรยั่งยืนทุกระดับการศึกษา หรือการโยงเนื้อหาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรง

เรียน การรวบรวมองค์ความรู้เรื่องเกษตรยั่งยืนในพื้นที่เพื่อเผยแพร่ รวมทั้งการเชื่อมโยงโรงเรียนในฐานะผู้
บริโภคส่วนหนึ่งกับการตลาดสีเขียว

สำหรับกลุ่มแกนที่ประสานงานหลัก สามารถติดต่อได้ที่ คุณชมชวน บุญระหงษ์ สถาบันชุมชนเกษตร
กรรมยั่งยืน 363 หมู่ 4 ต.เชียงใหม่-แม่ใจ จ.หนองจอก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ 50210 โทร. 01-9512825
โทร./แฟกซ์ (053) 354053-4

ภาคอีสาน เริ่มต้นที่จังหวัดขอนแก่น มีการจัดเวทีสรุปบทเรียนเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนในมิติต่างๆ
โดยมองถึงบทบาทของ stakeholder เป็นสำคัญ อาทิ เรื่อง เกษตรยั่งยืนกับกลุ่มเกษตรกร เกษตรยั่งยืนกับผู้
บริโภค กลุ่มสื่อและตลาด เกษตรยั่งยืนกับหน่วยงานสนับสนุน ได้แก่ สถาบันการศึกษา, หน่วยงานราชการ และ
หน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ

โดยมีผู้เข้าร่วมเป็นภาคีหลากหลายเช่นกัน อาทิ คณะเกษตรศาสตร์ ม.ขอนแก่น ศูนย์บริการการ
ศึกษา อ.หนองเรือ โรงเรียนมัธยมในเขตอำเภอภูเวียง องค์การนาชาตพัฒนาเพื่อร่วมกันพัฒนา วิทยาลัย
เกษตรกรรมขอนแก่น สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3 มหาวิทยาลัยขอนแก่น เครือข่ายเกษตรกรรม
ทางเลือกภาคอีสาน เครือข่ายสื่อและผู้บริโภค สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เป็นต้น

ที่ผ่านมาเวทีพูดคุยไปแล้วหลายเรื่อง อาทิ ปู่ชีวิภาพกับเกษตรยั่งยืน การควบคุมป้องกันศัตรูพืชโดย
วิถีธรรมชาติ ตลาดสีเขียว รวมทั้งได้พัฒนาไปสู่การเอาเป้าหมายของงานพัฒนาพื้นที่เป็นตัวตั้ง แล้วดูว่า งาน
วิจัยจะไปสนับสนุนงานพัฒนาอย่างไร โดยมีพื้นที่ทดลองทำงานร่วมกันที่ อ.หนองเรือ อ.ภูเวียง และ อ.ภูผาม่าน
และได้เกิดเวทีพูดคุยในลักษณะการประเมินศักยภาพ ต้นทุน และค้นหากิจกรรมในการพัฒนาพื้นที่ รวมทั้งเชื่อม
โยงเครือข่ายเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

สำหรับกลุ่มแกนที่ประสานงานหลัก สามารถติดต่อได้ที่ รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ คณะเกษตร
มหาวิทยาลัยขอนแก่น โทร. 01-661-2068 โทร./ แฟกซ์ (043) 364-642

ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้

ที่มา : ผลการสังเคราะห์และบทสรุป
จากรายงานสังเคราะห์ผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
เรื่อง ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้

1. ความหมายของเกษตรยั่งยืน

จากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการและการประชุมเวทีสังเคราะห์พบว่า ผู้เข้าร่วมประชุมต้องการให้มีการสื่อความหมายของเกษตรยั่งยืนอย่างชัดเจนร่วมกัน โดยมีความคิดเห็นร่วมกันว่า เกษตรยั่งยืนจะต้องครอบคลุมความยั่งยืนใน 3 ด้าน คือ

1) เศรษฐกิจ คือ การพึ่งตนเอง (สามารถลดการพึ่งพิงหรือใช้ปัจจัยภายนอก มีต้นทุนในการผลิตต่ำ ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และเกิดความพออยู่พอกิน) มีรายได้พอเพียงตลอดทั้งปี มีความมั่นคงทางอาหาร มีการตลาดที่ชัดเจน มีรูปแบบการผลิตที่เหมาะสม (มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรยั่งยืน)

2) สังคม ประกอบด้วยสังคมใน 2 ระดับคือ ระดับครอบครัวและระดับกลุ่มหรือชุมชน โดยระดับครอบครัวคือ มีคุณภาพชีวิตดีคือ ครอบครัวอบอุ่นมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ มีคุณธรรม มีศิลปะ (หัตถกรรม มโนราห์ และหนังตะลุง) และเกิดความภูมิใจในวิชาชีพ ตลอดจนคุณภาพชีวิตของลูกหลานในอนาคต และระดับกลุ่มหรือชุมชนคือ มีความเกื้อกูลช่วยเหลือกัน มีความสามัคคี มีความสัมพันธ์แบบเครือข่าย (ไม่ใช่แบบนายกับบ่าว) เกิดการมีส่วนร่วม (ในการจัดการทรัพยากรและปัญหาของชุมชน) การรวมกลุ่มกันออมทรัพย์และทำธุรกิจชุมชน การสืบทอดภูมิปัญญา (เทคนิคการผลิต พันธุ์กรรมพืชและสัตว์ และเครื่องมือในการผลิต) และเกิดความเข้มแข็งของชุมชน

3) สิ่งแวดล้อม (ความหลากหลายของระบบนิเวศน์) คือ ดิน น้ำ อากาศสมบูรณ์ เกิดความหลากหลายทางชีวภาพเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ความหมายของ "ยั่งยืน" ซึ่งเป็นการมองไปข้างหน้าหรือการมองอนาคตแล้วกระทำในปัจจุบัน (Think Globally and Act Locally) โดยเน้นเรื่องความหลากหลายทั้งพืชและสัตว์ในระบบนิเวศน์ และการจัดการกับความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นตลอดกระบวนการผลิตจนถึงผู้บริโภค

2. ยุทธศาสตร์ในการวิจัยและการพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้

เพื่อให้การวิจัยและการพัฒนาการเกษตรของภาคใต้สามารถบรรลุความยั่งยืนในความหมายข้างต้น ที่ประชุมเห็นว่ายุทธศาสตร์การวิจัยควรมีลักษณะดังนี้

1) การวิจัยที่เน้นให้สมาชิกชุมชนทำความรู้จักตนเอง

เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกในชุมชนและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รู้จักเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ความเป็นมา สภาพชุมชน ความต้องการของชุมชน ระบบนิเวศน์และทรัพยากรท้องถิ่น องค์ความรู้ที่ผสมผสานกันหลายสาขาวิชา บทเรียนความสำเร็จและล้มเหลวของการพัฒนา

โครงการต่าง ๆ ในชุมชน ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาต่างๆ ของชุมชน พร้อมจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนปัญหาเร่งด่วนที่ต้องรีบแก้ไข

2) การวิจัยและพัฒนาซึ่งนำไปสู่การจัดกิจกรรมในชุมชน

เป็นการวิจัยสืบเนื่องจากข้อ 1 เมื่อชุมชนเรียนรู้ปัญหาของตนเอง ก็ควรศึกษาถึงวิธีการแก้ไข ตลอดจนปฏิบัติจริงตามแนวทางดังกล่าว ซึ่งเรียกงานวิจัยในลักษณะนี้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) งานวิจัยในลักษณะนี้อาจไม่เน้นผลลัพธ์คือ ผลสำเร็จในการแก้ปัญหา แต่ควรเน้นกระบวนการทำวิจัยทำให้เกิดประชาคมหรือกลุ่มบุคคลภายในชุมชน ซึ่งทำงานแก้ปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ก็ได้ ก็ถือเป็นผลสำเร็จของการวิจัยอย่างแท้จริง

3) การวิจัยและพัฒนาซึ่งเน้นการแลกเปลี่ยนหรือการถ่ายทอดบทเรียนหรือความรู้กันระหว่างชุมชนในรูปแบบเครือข่าย

เป็นพัฒนาการของการวิจัยจากข้อ 2 เป็นการวิจัยในลักษณะเครือข่ายวิจัย ซึ่งเป็นการประสานความร่วมมือการวิจัยในข้อ 2 ของชุมชนต่างๆ ซึ่งมีประเด็นวิจัยที่ใกล้เคียง เช่น เรื่องรูปแบบการทำเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมหรือการทำปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น เพื่อเปิดให้ผู้ทำวิจัยในแต่ละชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดบทเรียนซึ่งกันและกัน โดยอาจเริ่มจากชุมชนที่สนใจจำนวนหนึ่งแล้วค่อยขยายผลสู่คนกลุ่มใหญ่หรือภาคีเครือข่ายที่ใหญ่ขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นการอบรม ศึกษา และดูงาน ตลอดจนการปรึกษาหารือกันระหว่างชุมชน

4) การวิจัยและพัฒนาซึ่งเน้นการทำงาน ร่วมกันระหว่างภาคีต่างๆ ชุมชน กับหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันอื่นๆ ภายในและภายนอกชุมชน เช่น สถาบันการศึกษา และศาสนา เพื่อการประสานความร่วมมือกันอย่างแท้จริง

เป็นการวิจัยและพัฒนาในประเด็นปัญหาร่วมในระดับภาคหรือหลายชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายฝ่าย และเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดและลดความซ้ำซ้อนระหว่างหน่วยงาน จึงต้องเป็นการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมซึ่งเกิดจากความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน และมีการเก็บข้อมูลทางสถิติหรือข้อมูลเชิงปริมาณที่ชัดเจนเพื่อใช้ในการวิเคราะห์และอ้างอิงผลในอนาคต เช่น การใช้ข้อมูลทางสถิติเพื่อเปรียบเทียบรูปแบบของเกษตรยั่งยืนแบบต่างๆ

5) การประชาสัมพันธ์ รณรงค์ เผยแพร่งานวิจัยและพัฒนาที่ทำเสร็จแล้ว

เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนในภูมิภาคภาคใต้และผู้เกี่ยวข้องเกิดความตื่นตัวและหันมาสนใจกับรูปแบบการวิจัยที่กล่าวมา จึงจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์ รณรงค์ เผยแพร่งาน ทั้งในรูปแบบการประชุมวิชาการแบบมีส่วนร่วมด้วยบรรยากาศแบบสร้างสรรค์และไม่ใช้รูปแบบทางวิชาการที่เคร่งครัด เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรหรือชาวบ้าน โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านสามารถนำเสนอบทเรียนความสำเร็จจากประสบการณ์จริง ตลอดจนชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เทียบเท่ากับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา

6) การวิจัยเชิงนโยบายด้านการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เพื่อให้เกิดการผลักดันนโยบายที่สอดคล้องกับเกษตรยั่งยืนอย่างแท้จริง การวิจัยเชิงนโยบายด้านการพัฒนาเกษตรยั่งยืนจึงเป็นเรื่องจำเป็น แต่ควรเป็นงานวิจัยซึ่งเกิดจากการรวบรวมงานวิจัยในข้อ 1 ถึง 4 และการ

สังเคราะห์ผลจากการวิจัยของโครงการทั้งหมดเพื่อให้เห็นความชัดเจนในภาพรวมของการพัฒนาและการสร้างนโยบาย ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

ทั้งนี้ยุทธศาสตร์การวิจัยในแต่ละข้อสามารถเกิดขึ้นพร้อมกันได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชนและนักวิจัย ตลอดจนความเร่งด่วนของปัญหาเป็นด้านหลัก ยกเว้นเฉพาะการวิจัยเชิงนโยบายในข้อ 6 เท่านั้น ที่อาจต้องรอผลของการวิจัยและพัฒนาจากชุมชนในระดับหนึ่งก่อน เพื่อให้เห็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถสร้างนโยบายที่สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกรในภาคใต้

3. โจทย์วิจัยและพัฒนาด้านการเกษตรยั่งยืน

จากการประชุมทั้ง 2 ครั้ง ที่กล่าวมาแล้ว ได้มีการระดมความคิดของผู้ร่วมประชุมในประเด็น สิ่งที่ยากรู้เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนเพื่อให้เกษตรยั่งยืนตามความหมายที่กล่าวข้างต้นกลับคืนสู่ชุมชนภาคใต้ และให้ที่ประชุมจัดลำดับความสำคัญสิ่งที่ยากรู้จากมากไปหาน้อย พบว่าเรื่องที่สนใจอยากรู้มากที่สุดคือ เรื่องที่ให้ลัทธิเกษตรกรรมมากที่สุดคือ โครงการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร และเรื่องอื่นๆ ต่อมา ได้แก่ เกณฑ์ความริ / ภูมิปัญญาที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการผลิตทั้งที่มีอยู่แล้วหรือการนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริง ปัจจัยเอื้อ/อุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืนมีอะไรบ้าง การประเมินการพึ่งตนเองและความสำเร็จ ตลอดจนมูลค่าของการทำเกษตรยั่งยืนมีอะไรบ้าง การประเมินการพึ่งตนเองและความสำเร็จ ตลอดจนมูลค่าของการทำเกษตรยั่งยืน และการพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่ธุรกิจ โดยมีรายละเอียดคือ

1) โครงการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่

โครงสร้างในพื้นที่ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนสามารถแบ่งได้ 2 ส่วนคือ คนและชุมชน ทั้งในความหมายของชุมชนตามเขตการปกครองหรือชุมชนของคนที่มีแนวคิดหรือความสนใจต้องการอยากรู้และพัฒนาในเรื่องเดียวกัน กลุ่ม และเครือข่าย ตลอดจนกระบวนการกลุ่มเพื่อพัฒนาไปสู่เกษตรยั่งยืน ซึ่งมีโจทย์ย่อยของแต่ละส่วนดังนี้

1.1 สถานภาพคนและชุมชนในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เพื่อทราบถึงสถานภาพหรือภาพของคนและชุมชนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องความเป็นมา การใช้ชีวิตของคนในชุมชนในปัจจุบัน ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวโน้มของชุมชนในอนาคต ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญของชุมชน แม้ว่าหน่วยงานของรัฐได้มีการจัดทำข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช 2 ค.) และข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 เป็นต้นมา แต่คนในชุมชนมิได้มีส่วนร่วมในการจัดเก็บข้อมูลดังกล่าว และมีได้นำผลของข้อมูลสะท้อนกลับ (Feed Back) ให้ชุมชนได้รับทราบแต่อย่างใด นอกจากนี้ชาวบ้านหรือคนในชุมชนยังเกิดความสงสัยในความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนั้นการศึกษาในเรื่องนี้จะต้องเป็นการศึกษาหรือวิจัยตามยุทธศาสตร์การวิจัยที่ได้กล่าวแล้ว ส่วนสิ่งที่คนในชุมชนต้องการทราบ ได้แก่

- ข้อมูลพื้นฐานชุมชน เช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ภูมิศาสตร์แต่ละพื้นที่ พืชและสัตว์ที่สอดคล้องกับระบบนิเวศในชุมชน รูปแบบการผลิต ความต้องการของตลาดในชุมชน ฯลฯ
- สิทธิชุมชนต่อทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนและโดยรอบในวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนผลกระทบจากกฎหมายของรัฐ
- การประเมินภาวะหนี้สินของเกษตรกรในชุมชนทั้งในส่วนของปริมาณที่มีอยู่ และสาเหตุที่ทำให้เกิดหรือที่มาของหนี้สิน
- การประเมินศักยภาพของชุมชนหรือการรู้จักตนเอง ทั้งในเรื่องความสามารถหรือความถนัด และความชอบของคนในชุมชน หรือที่เรียกว่า การวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน ตลอดจนโอกาส และอุปสรรคในการพัฒนาของชุมชน (SWOT Analysis)

- การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน รวมถึงประเพณี และวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการผลิตทางการเกษตรทั้งหมด และครอบคลุมถึงการหาวิธีในการสืบทอดประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาดังกล่าว

- วิธีการหรือแผนปฏิบัติการในการปรับเปลี่ยนวิถีคิด ทั้งในเรื่องการเคารพสิทธิมนุษยชน การรับฟังความคิดเห็น การผลิตเพื่ออยู่ การสร้างจิตสำนึกและจิตวิญญาณให้เกิดความรักในอาชีพเกษตร เกิดศรัทธาต่อแนวคิด การบริโภคตามวิถีไท และการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม

1.2 กลุ่ม เครือข่าย และกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาไปสู่เกษตรยั่งยืน

ลักษณะสำคัญของการพัฒนาเกษตรยั่งยืนซึ่งแตกต่างจากการพัฒนาที่ผ่านมาคือ เน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมทั้งในรูปของการทำงานเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย ถือได้ว่าเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐซึ่งอยู่ในกระทรวงเดียวกัน และต่างกระทรวง ตลอดจนการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำ และเกษตรกร ซึ่งทุกฝ่ายต่างต้องการเห็นการเกษตรยั่งยืนเกิดขึ้นในภาคใต้ด้วยกันทั้งสิ้น แต่เนื่องจากการบริหารงานของประเทศที่รวมศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ ทำให้เจ้าหน้าที่ในภูมิภาคไม่มีความจำเป็นต้องประสานความร่วมมือระหว่างกัน ตลอดจนการขาดโอกาสในการฝึกที่จะสร้างงานให้กับตนเอง ในขณะที่ประเทศได้มีการใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น แต่วิธีการปฏิบัติงานและความเคยชินของเจ้าหน้าที่ภาครัฐยังไม่ได้รับการเปลี่ยน จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจในประเด็นต่างๆ คือ

- การทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างภาคีเดียวกันหรือต่างภาคี ซึ่งอาจเป็นการสรุปบทเรียนความร่วมมือระหว่างกันเมื่อกิจกรรมร่วมกันหรือเป็นการศึกษาด้วยวิธีแลกเปลี่ยนดูงานระหว่างกัน

- วิธีการบริหารจัดการภายในกลุ่มและเครือข่าย กระบวนการทำงานของกลุ่ม/การจัดการกับความขัดแย้งเชิงอำนาจ ตลอดจนรูปแบบการดำเนินงานที่ทำให้กลุ่มเกิดความยั่งยืน

- กระบวนการพัฒนาผู้นำรุ่นต่อไปควรมีรูปแบบอย่างไร หลังจากประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่มได้ระดับหนึ่งแล้ว

- การบริหารจัดการโครงการสาธารณะโดยองค์กรชาวบ้านจะอย่างไร ซึ่งที่ผ่านมาหน้าที่ในการจัดสรรการบริหารสาธารณะทั้งหมดจะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น โดยประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เมื่อมีการกระจายอำนาจการบริหารงาน และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาท โดยเฉพาะโครงการซึ่งดำเนินการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้ประชาชนสามารถบริหารจัดการโดยผ่านองค์กรชาวบ้านได้หรือไม่และทำอย่างไร เช่น โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นต้น

2) องค์ความรู้ / ภูมิปัญญาที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการผลิต

เนื่องจากเกษตรยั่งยืนมิได้เน้นที่รูปแบบการผลิตที่ตายตัวคือ สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเงื่อนไขในแต่ละพื้นที่ ซึ่งพบว่ารูปแบบการเกษตรของแต่ละพื้นที่ในอดีตนั้นเป็นรูปแบบการเกษตรซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขพื้นที่ จึงจำเป็นที่ต้องศึกษาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน ดังนั้นจึงสนใจอยากรู้ในประเด็น

- ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการพึ่งตนเองทั้งในอดีตและที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน ในเรื่องเทคนิคการจัดการดิน น้ำ การดูแลวัชพืช ตลอดจนพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ และการแปรรูปสินค้าเกษตร

- การผสมผสานภูมิปัญญาเข้ากับเทคโนโลยีและระบบการตลาดสมัยใหม่เป็นไปได้หรือไม่ และจะเป็นไปในรูปแบบใด

- ข้อจำกัดและเงื่อนไขของการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้นกลับมาใช้หรือการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเงื่อนไขในปัจจุบัน

- เทคนิค / การจัดการ ในการใช้ทรัพยากรในห้องถิ่นหรือของเสียมาทดแทนปัจจัยการผลิตที่นำมาจากภายนอก การใช้ปุ๋ยธรรมชาติ การใช้แรงงานอย่างคุ้มค่าต้นทุน ตลอดจนการเตรียมดินและระบบการจัดการเกษตรยั่งยืน

- ประโยชน์และความเหมาะสมในการใช้ของพันธุ์พืชและสัตว์ท้องถิ่นตามเงื่อนไขของแต่ละท้องถิ่นทั้งในรูปการฟื้นฟูอนุรักษ์ และการขยายการผลิตเพื่อป้อนตลาดนอกชุมชน

- แนวคิด นิยาม รูปแบบ เทคนิคเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมของภาคใต้ ตลอดจนรูปแบบเกษตรยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคควรเป็นอย่างไร

- การสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่เดิมของหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ว่า สอดคล้องกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืนหรือไม่ เพื่อนำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์

3) ปัจจัยเอื้อ / อุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

เพื่อให้การพัฒนาเกษตรยั่งยืนมีความเป็นไปได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องศึกษาปัจจัยที่ช่วยในการสนับสนุนหรือปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทั้งในระดับชุมชน สังคม และประเทศคือ

- ปัจจัยเอื้อ ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม ประเพณี และวัฒนธรรม สิทธิชุมชน สิทธิในที่ดิน ตลอดจนปัจจัยด้านแรงจูงใจที่ไม่ใช่แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการรักษาทรัพยากรให้กับลูกหลาน ฯลฯ

- ปัจจัยอุปสรรค เช่น โครงสร้างทางสังคม (อำนาจ) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แนวดิ่งหรือแบบอุปถัมภ์ ระบบราชการในส่วนของการบริหารงบประมาณและการคอร์รัปชัน

- กฎหมายต่างๆ ตลอดจนทิศทางการพัฒนาของสังคมระดับโลก

- นโยบายภาครัฐ ทั้งในด้านการหนุนช่วยจากภาครัฐ (ที่ผ่านมา) และโครงสร้างพื้นฐานที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการ เช่น เชื้อเพลิง ถนน ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

4) การประเมินการพึ่งตนเอง ความสำเร็จ และมูลค่าการทำเกษตรยั่งยืน

เนื่องจากเกษตรยั่งยืนในความหมายข้างต้นเป็นสิ่งใหม่ในสังคมไทย และมีเกษตรกรหรือชุมชนจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่มีการพัฒนาเกษตรยั่งยืนอย่างจริงจัง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพิสูจน์ให้กับสังคมทั่วไปเห็นว่าเกษตรยั่งยืนดังกล่าวสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน โดยพิสูจน์ในประเด็นเหล่านี้คือ

- การประเมินความสำเร็จ การพึ่งตนเองในการทำเกษตรยั่งยืนของชุมชนหรือเกษตรกรตัวอย่าง (ประสบการณ์ในการพึ่งตนเอง ความศรัทธา การรวมกลุ่ม และโครงสร้างชุมชน) ทั้งในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ

- การประเมินมูลค่าหรือผลกระทบของการทำเกษตรยั่งยืนของชุมชนหรือเกษตรกรตัวอย่าง ตลอดจนความมั่นคงและรายได้ที่เพียงพอ ทั้งในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ

- การประเมินความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจและสังคมของการทำเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรว่าจะอยู่ได้หรือไม่ในสังคมปัจจุบัน ตลอดจนความสามารถในการลดภาระหนี้สินที่มีอยู่ก่อนการปรับเปลี่ยนรูปแบบ

- ดัชนีชี้วัดการพึ่งตนเอง และความสำเร็จในการทำเกษตรยั่งยืนประกอบด้วยอะไรบ้าง และมีวิธีการประเมินอย่างไร

5) การพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่ธุรกิจ

แม้ว่าหลายฝ่ายอาจมองว่า เกษตรยั่งยืนเป็นการหวนคืนสู่วิถีการผลิตแบบเดิม แต่มิได้หมายความว่าให้กลับไปดำเนินชีวิตแบบวิถีเดิมหรือในยุคเก่า สิ่งที่น่าสนใจก็เฉพาะภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่าซึ่งเราต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันดังที่กล่าวไว้แล้วในโจทย์วิจัยในข้อที่ 2 เท่านั้น และเมื่อชุมชนเกษตรชุมชนใดมีความพร้อมในการผลิตก็สามารถขยายการผลิตเพื่อป้อนตลาดภายนอกได้ แต่ทั้งนี้รูปแบบของตลาด ตลอดจนการเพิ่มมูลค่าผลผลิตของเกษตรยั่งยืนเป็นอย่างไร

- ตลาดรองรับผลผลิตจากระบบเกษตรยั่งยืนจะเป็นตลาดสินค้าเกษตรในปัจจุบันหรือไม่ หรือควรมีตลาดรูปแบบใหม่ และมีลักษณะเป็นอย่างไร
- วิทยาศาสตร์อาหาร (การแปรรูป) เกษตรเชิงธุรกิจหรือธุรกิจต่อเนื่องจากการผลิตเกษตรยั่งยืนในไร่นาหรือชุมชน ควรมีลักษณะเป็นอย่างไร
- มาตรฐานการผลิตหรือผลผลิตทางเกษตรในระบบเกษตรยั่งยืนของไทย ควรมีหรือไม่ และเป็นอย่างไร

บทสรุป

งานวิจัยและพัฒนาการเกษตรยั่งยืนของภาคใต้ที่ผ่านมายังมีอยู่น้อยมาก และอยู่ในแวดวงจำกัด ดังนั้น การศึกษาวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วน เพื่อให้ทันกับกระแสการพัฒนาของสังคมไทย แต่เนื่องจากเกษตรยั่งยืนไม่ใช่เทคโนโลยีการผลิตผิวนวัตกรรมใดนวัตกรรมหนึ่ง แต่เป็นการพัฒนาที่ต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (ระบบคิดในการมองโลกมองสังคม) ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองปัญหาแบบองค์รวมและการร่วมมือกันในการแก้ไขหรือการวิจัย และพัฒนาการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการวิจัยและพัฒนา นอกจากนี้การที่เกษตรยั่งยืนไม่ใช่รูปแบบที่ตายตัวสามารถปรับเปลี่ยนไปตามข้อจำกัดของลักษณะพื้นที่ ทำให้ยุทธศาสตร์การวิจัยต้องเน้นที่การศึกษาเรื่องของท้องถิ่นและหรือชุมชน เพื่อให้เห็นถึงศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการวิจัยต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้สามารถบรรลุความยั่งยืนทั้ง 3 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้ โดยมีโจทย์วิจัยหรือประเด็นที่อยากรู้ โดยเรียงลำดับจากความสำคัญมากไปหาน้อยคือ โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร องค์ความรู้ / ภูมิปัญญาที่เหมาะสมในการจัดการกระบวนการผลิตทั้งที่มีอยู่แล้วหรือนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริง ปัจจัยเอื้อ / อุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และการพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่ธุรกิจ

เราจะไปทางไหนกันในเกษตรยั่งยืนภาคใต้

สรุปโดย อภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.
และภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาและการวิจัยเกษตรยั่งยืน
ที่มา : การเสวนาเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 1/ 2544

เรื่อง "เราจะไปทางไหนกันในเกษตรยั่งยืนภาคใต้"
เมื่อวันพุธที่ 12 กันยายน 2544
ณ โรงแรมไดมอนด์พลาซ่า อ.เมือง จ.สุราษฎร์ธานี

การแลกเปลี่ยนแนวคิด/ ประสบการณ์การทำงานขององค์กรสมาชิกภาคใต้ ผ่านกรณีศึกษา

การเสวนาครั้งนี้ มีกรณีศึกษาที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดคุย เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ วิพากษ์ และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนชุดประสบการณ์จากหลายๆ ฝ่าย ที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและการพัฒนาในวิถีเกษตรยั่งยืน 2 กรณี คือ

- 1) กรณีไร่สวนผสม ของกลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะทวด อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นกรณีศึกษาภายใต้โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน ที่มีสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7 เป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานและร่วมดำเนินการระดับหน่วยงาน กับทั้งภาครัฐ เอกชน และกลุ่มเกษตรกรที่เกี่ยวข้อง
- 2) กรณีการจัดการสวนปาล์มอย่างยั่งยืน ของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ที่ตำบลพะตง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน โดย สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7

วัตถุประสงค์ของโครงการนี้คือ 1. เพื่อพัฒนารูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสม และ 2. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาทางการเกษตรยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม หลักสำคัญในกระบวนการทำงานคือ จะเน้นให้ชาวบ้านคิด วิเคราะห์ปัญหาของตนเองว่าจะหาทางออกอย่างไร ผ่านการจัดทำแผน การทำแปลงสาธิต ความสำคัญในส่วนนี้คือ การปรับตัว ปรับวิธีการทำงาน ทั้งในส่วนของชาวบ้าน/ชุมชน และในส่วนของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่ต่างคนต่างเรียนรู้ไปด้วยกันจากการปฏิบัติจริง ในด้านรูปแบบเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมจะพิจารณาถึงศักยภาพของพื้นที่ สำหรับที่เกาะทวด พบว่า สามารถทำกิจกรรมการเพาะปลูกได้หลากหลายในรูปเกษตรผสมผสาน เช่น ปลูกผัก ไม้ผล เพาะเห็ด เลี้ยงปลาดุก ไก่ชน โดยชาวบ้านมีอาชีพทำนาเป็นหลัก

ประเด็นที่ชี้ให้เห็นในกรณีคือ เป็นการทำงานวิจัยที่ใกล้ชิดของเกษตรกร สิ่งที่ชาวบ้านต้องการคือ การเป็นเพื่อน ดังนั้นบทบาทของวิทยาการกระบวนการหรือหน่วยงานรัฐ คือ เข้าไปทำหน้าที่เป็นเพื่อนชาวบ้าน เขาไม่ได้ต้องการงานวิจัยหรือความรู้ที่ซับซ้อน แต่เงื่อนไขสำคัญของกระบวนการทำงานในลักษณะนี้คือ ความต่อเนื่อง การรู้จักคิดพลิกแพลงผสมผสานภูมิปัญญาเก่ากับใหม่ เช่น การทำน้ำส้มจากน้ำมะพร้าว เรื่องไก่ชน และ

พบว่า กระบวนการเรียนรู้จากการดูงานมีความสำคัญ เพราะชาวบ้านได้สื่อสารกันเอง เช่น เรื่องการใช้น้ำสกัดชีวภาพในนาข้าว ซึ่งพบว่าช่วยลดปัญหาโรค-แมลง ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีการจัดเวทีเสวนาในเรื่องนี้ขึ้น และกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ของคนในพื้นที่อื่นๆ ก่อให้เกิดการทดลอง และขยายผลในเรื่องน้ำสกัดชีวภาพและการเพาะพันธุ์ปลา กล่าวได้ว่า เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในพื้นที่ ทั้งฟื้นฟูภูมิปัญญาเดิม และเชื่อมต่อกับความรู้จากภายนอกมาผสมผสาน รวมทั้งมีการประสานการทำงานร่วมกับ อบต. และที่สำคัญคือ ชาวบ้านทำแล้วมีความสุข

ประเด็นต่อเนื่องที่พูดถึงกันมากในเรื่องนี้ เพราะเชื่อมโยงกับบทบาทของคนภายนอกที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนก็คือเรื่อง ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล ซึ่งโดยหลักการแล้วดี แต่ทำในลักษณะปุ๋ยมเร็วเกินไป ทำให้เกิดการปักป้าย และไม่เกิดประโยชน์กับชาวบ้าน แม้กรมส่งเสริมการเกษตรจะพยายามสร้างวิทยากรกระบวนการเข้าไปทำงานกับชุมชน แต่ไม่สามารถสร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของให้กับชาวบ้านได้ เพราะผู้ปฏิบัติงานขาดความเข้าใจ เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ต้องปรับบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาชุมชน เป็นแหล่งข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจของชุมชน ให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากศูนย์ฯ ได้จริงเช่น ให้ข้อมูลจากภายนอก มีการฝึกอบรมการใช้ข้อมูล ทำหน้าที่ถอดบทเรียนภูมิปัญญาชาวบ้านและขยายผล การทำให้ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นของชาวบ้านอย่างแท้จริง ยังมีความหมายในแง่ที่เป็นการกระจายอำนาจให้ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่รัฐควรจะต้องฟังปัญหา/ความต้องการของชาวบ้านมากกว่าเบี่ยงเบน

การจัดการสวนป่าอย่างยั่งยืน โดย สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.)

สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลในเรื่องการจัดการสวนป่าอย่างยั่งยืน ภายใต้ข้อกำหนดหรือมาตรฐาน ที่เรียกว่า FSC (Forest Stewardship Council) ซึ่งเรื่องนี้มีความสำคัญต่อการค้าไม้ ตลอดจนอุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ของไทย เพราะกลุ่มผู้บริโภคในประเทศอียูจะไม่ซื้อเฟอร์นิเจอร์ไม้ที่มาจากป่าเขตร้อนที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานนี้ โดยอ้างถึงปัญหาเรื่องโลกร้อน มีผลทำให้ผู้ส่งออกไทยประสบปัญหา และในอนาคตจะต้องเจอกับคู่แข่งสำคัญอย่างอินโดนีเซีย มาเลเซีย การผลักดันในเรื่องนี้ของไทยเป็นความร่วมมือของ 5 ส่วนคือ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์ ผู้ประกอบการเฟอร์นิเจอร์ ผู้ค้าไม้ สำนักงานสงเคราะห์การทำสวนยาง ขณะนี้ในภาคใต้มีโครงการศึกษาเพื่อให้การรับรองมาตรฐาน FSC อยู่ 2 จุด คือ ที่ ต.ท่าสะท้อน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี และที่ ต.พะตง อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา โดยทางบริษัทเอกชนขอให้ทางสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเข้ามาช่วยเหลือ โดยมี ออป.เป็นที่ปรึกษา (เพราะ ออป. บางแห่งก็ได้ รับการรับรองมาตรฐาน FSC บ้างแล้ว เช่นที่ทองผาภูมิ พิชณุโลก) และทางบริษัทเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย

มาตรฐาน FSC จะมีการพิจารณาใน 3 องค์ประกอบ คือ ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้กำหนดหลักการบริหารจัดการสวนยางพาราไว้ 10 ประการด้วยกัน คือ (1) ความสอดคล้องระหว่างกฎหมายกับหลักการต่างๆ ของ FSC เช่น ต้องไม่ละเมิดกฎหมายสิ่งแวดล้อม กฎหมายป่าไม้ ต้องจ่ายภาษีให้ อบต. เป็นต้น (2) สิทธิการถือครอง การใช้ประโยชน์ และความรับผิดชอบ (3) สิทธิของชนพื้นเมือง (4) ความสัมพันธ์ต่างๆ กับชุมชนและสิทธิของคนงาน เช่น การได้รับค่าแรงที่เป็นธรรม (5) ผลประโยชน์จากป่าไม้ เช่น ทุกต้นที่ตัดไปต้องได้รับการปลูกทดแทน (6) ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ไม่ใช้สารเคมี ไม่ล่าสัตว์ป่า ให้ไม้พุ่มพื้นเมืองอยู่ได้ (7) แผนการจัดการเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จะตัดไม้อย่างไร จะแก้ไข/จัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร (8) การตรวจตราดูแลและการศึกษาวิเคราะห์ เช่น ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พืช-สัตว์ ปกป้องไม้แปลกปลอมเข้ามาปะปนอย่างไร (9) การฟื้นฟูป่าไม้ที่มีคุณค่าสูงต่อการอนุรักษ์ เช่น ไม้พื้นเมือง (10) วางแผนจัดการสวนป่าให้สอดคล้องกับหลักในข้อ 1-9 ตั้งแต่เริ่มปลูก

กรณีของสวนยางนั้น ที่ประชุมมีการแลกเปลี่ยนกันค่อนข้างจะกว้างขวาง เมื่อนำมาโยงกับความหมายของเกษตรยั่งยืน ว่าสวนยางเป็นเกษตรกรรมยั่งยืนได้หรือไม่ หากดูจากกรอบในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ครอบคลุมอ่อน ชุมชนเข้มแข็ง ก็ดูจะไม่สอดคล้องนัก แถมยังมีการใช้สารเคมีอยู่ จะอย่างไรก็ตาม ทุกวันนี้ยางพาราก็ได้กลายเป็นวัฒนธรรมการทำมาหากินของคนใต้ไปแล้ว ดังนั้นประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ทำอย่างไรให้มีการพัฒนารูปแบบการผลิตที่ลดความเสี่ยง และต้องมองเชื่อมโยงเรื่องนี้ไปมากกว่าแค่พืชที่เป็นยางพารา ซึ่งมีการเสนอว่า เกณฑ์พิจารณาจะต้องคำนึงถึง การเพิ่มฐานเรื่องอาหาร ซึ่งชี้ประเด็นไปสู่เรื่องการปลูกพืชร่วมยาง เป็นการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และเป็นวิถีการผลิตที่เอื้อต่อการสร้างกลุ่ม/ชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นต้น ซึ่งการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนในเรื่องนี้ อาจจะนำไปพิจารณาเรื่องความยั่งยืนกับการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ด้วย จุดสำคัญก็คือ จะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ร่วมกันและนำไปสู่เกษตรยั่งยืนมากขึ้นอย่างไร เพราะทุกวันนี้ แบบแผนการผลิตที่เกษตรกรทำก็จะทำไปตามแนวทางของตนเอง ซึ่งแต่ละฝ่ายอาจจะมึนมองในเรื่องความยั่งยืนแตกต่างกัน แต่พื้นฐานของข้อเท็จจริง ต้องร่วมกันคิดว่า จะพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนหรือลดความเสี่ยงให้มากขึ้นอย่างไร

ประเด็นข้อคิดเห็น ข้อเรียนรู้ร่วมกันจากกรณีศึกษา และอภิปรายทั่วไป

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวที มีประเด็นหรือโจทย์ที่เป็นข้อถกเถียง ข้อโต้แย้งหลายระดับ ซึ่งน่าจะนำไปสู่การทำความเข้าใจ การแสวงหาความรู้เพื่อตอบโจทย์เหล่านี้ต่อไป อาทิ

โจทย์ในเรื่องแนวคิด/ทิศทางการพัฒนา-ผลกระทบ

- เกษตรยั่งยืนเป็นทิศทางของนโยบายรัฐหรือยัง ถ้าเราคิดว่าเป็นทิศทางที่ถูกต้อง ต้องคิดเป็นทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ มิฉะนั้นจะทำให้ขัดแย้ง ทั้งโดยวิธีคิด ปรัชญา แนวทาง ความเข้าใจ ทำให้เกิดความแตกแยก และภาคเกษตรก็เดินไปในทิศทางเดิม

- การใช้มาตรฐาน FSC จะเหมาะสม คุ่มค่าหรือไม่ เพราะการจะได้ใบรับรอง FSC ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง และการที่ภาคเกษตรถูกกำหนดจากระเบียบ มาตรฐานของประเทศตะวันตก มองได้ว่าเป็นเครื่องมือกีดกันทางการค้าอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง สิทธิบัตร สิทธิบัตร เราถูกบังคับให้เดินตาม ถูกริดลอนสิทธิ เป็นไปได้หรือไม่ที่ประเทศเราจะสร้างมาตรฐานขึ้นภายในด้วยตัวของเราเองก่อน ถ้าทำเช่นนั้นจะทำให้เรามีอำนาจต่อรองหรือไม่ เราต้องดูว่า อันไหนควรตาม อันไหนคือตัวเรา และประเด็นที่ต้องมองคือ พฤติกรรมของคนในสังคมที่เอากฎเกณฑ์ไปใช้ แต่ไม่ได้ดูว่า กระบวนการมันอยู่อย่างไร เช่น เรามักเอาแต่ตัวเลข มาตรฐานมาสร้างความชอบธรรม

- ทิศทางการพัฒนาประเทศ กับความเสี่ยงต่อ เกษตรยั่งยืน เป็นอย่างไร เราต้องเจออะไร จะจัดการความเสี่ยงอย่างไร

- เกษตรยั่งยืนจะยั่งยืนหรือไม่ ต้องเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และต้องพูด เรื่องการศึกษาด้วย

โจทย์เชิงเทคนิค (การผลิต-การแปรรูป)

- นอกจากสวนยาง มีผู้เสนอว่า ต่อไปอาจมีการพูดถึงพืชอื่นๆ เช่น พืชน้ำมัน จะนำมาทำไบโอดีเซล เพื่อใช้ทดแทนการนำเข้าน้ำมันอย่างไร เป็นต้น

- พัฒนาเทคโนโลยีการแปรรูปยาง (ควรผลิตนักเทคโนโลยีแปรรูปยางให้มาก ๆ)

- การตัดไม้หลายๆ รอบ (กรณีของสวนยาง) ความยั่งยืนจะลดลงไหม (มวลชีวภาพอยู่ในต้นไม้) จะมีปัญหากับระบบนิเวศอย่างไร

ทิศทาง/แนวทางเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืน

ทิศทางของเกษตรยั่งยืน หนทางเดินต่อไปข้างหน้าของเกษตรยั่งยืน จะต้องคำนึงถึงประเด็นต่างๆ อาทิ

1. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
2. แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ มีความสำคัญแค่ไหน (อาจไม่ใช่เรื่องหลักเสมอไป)
3. การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีส่วนร่วม
4. ความน่าเชื่อถือ และมีตัวอย่างของจริง ที่สามารถพิสูจน์ได้
5. เพิ่มพูนความรู้สึกเป็นเจ้าของของชุมชน เช่น กรณีของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี ประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับกระบวนการที่คนภายนอกเข้าไปทำงานกับชุมชน ที่จำเป็นจะต้องเรียนรู้จากประชาชน ในแง่ของความต้องการหรือปัญหาของชุมชน เพื่อที่จะหนุนเสริมได้ถูกทาง มากกว่าจะทำงานในลักษณะ top down
6. การพัฒนาข้อมูล/ ความรู้ให้รอบด้าน เพื่อช่วยให้เกิดการคิด วิเคราะห์บนฐานของข้อมูลที่ถูกต้องเป็นจริง เพราะชาวบ้านมักจะเป็นผู้ตามและมักตามด้วยความคาดหวัง ดังนั้นนักวิชาการจำเป็นจะต้องช่วยทำความเข้าใจในเรื่องความรู้ ข้อมูลที่ชาวบ้านจะเอาไปใช้ได้ ซึ่งในขณะนี้การมีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกิดขึ้น น่าจะถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ หรือตอบสนองความต้องการของชุมชน
7. การมองจากภายในประเทศก่อน (กำหนดตนเอง) เช่น เรื่องการระบบมาตรฐานต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเองมากกว่าจะทำตามกรอบที่ถูกกำหนดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องมาตรฐาน FSC หรือ ISO เป็นต้น

สรุปการประชุมเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 2

เรียบเรียงโดย อาภรณ์ จันทรมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

9 พ.ย. 2544 ภาควิชาความร่วมมือเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนภาคใต้ได้นัดรวมพลกันเป็นครั้งที่ 2 คราวแรกพวกเราเจอกันที่ไผ่ผอน พลาซ่า จ.สุราษฎร์ธานี เป็นเวทีของภาคใต้ตอนบน เรื่อง “เราจะไปทางไหนกันในเกษตรยั่งยืนภาคใต้” เราคุยกันหลายเรื่อง โดยเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานขององค์กรสมาชิกภาคใต้ โดยเฉพาะเรื่องโครงการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ดำเนินงานโดย สวพ. 7 และการจัดการสวนปาล์มอย่างยั่งยืน ซึ่งเวทีก็มีคำถามอยู่พอสมควร นอกเหนือจากประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนแนวคิด มุมมอง เราก็ได้โจทย์มาอีกหลายเรื่อง ทั้งในเชิงแนวคิด/ทิศทางการพัฒนา โจทย์ในเชิงเทคนิค เป็นต้น

ส่วนเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ตอนล่าง มีผู้เข้าร่วมประมาณ 38 ท่าน เราพูดกันเรื่องพืชร่วมยางและการเลี้ยงโคนมแบบยั่งยืน ที่จริงแล้วเรื่องพืชร่วมยาง อาจถือเป็นประเด็นสืบเนื่องจากเวทีที่สุราษฎร์ เพราะตอนนั้น ก็มีคำถามทำนองที่ว่า สวนยางเป็นเกษตรกรรมยั่งยืนหรือไม่ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม สภาพความเป็นจริงก็คือ การทำสวนยางได้กลายเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนใต้ไปแล้ว ดังนั้นคำถามสำคัญน่าจะอยู่ที่ว่าเราจะทำให้มันยั่งยืนมากขึ้นได้อย่างไร ก็นำมาสู่เรื่องพืชร่วมยาง ซึ่งคราวนี้ศูนย์วิจัยยางสงขลา โดยคุณไวยวิทย์ บุรณธรรม มาฉายภาพให้เห็นว่า ได้มีการทำงานความรู้อย่างจริงจังไปพอสมควร ในเรื่องการปลูกพืชแซมยางหรือการเสริมกิจกรรมต่างๆ ในสวนยาง เรียกได้ว่า ความรู้มีอยู่แล้ว ซึ่งในแง่ของการทำงานส่งเสริมเรื่องนี้ โดยหลักการแล้วต้องเป็นไปในลักษณะที่ทำให้เกษตรกรสามารถลดหรือกระจายความเสี่ยง ฟังตนเองได้ และเกิดความยั่งยืนในการทำเกษตร ดังนั้นการสนับสนุนเรื่องนี้ทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติจริงในพื้นที่ควรมีลักษณะดังนี้

- สร้างโอกาส/ทางเลือกให้เกษตรกรได้หลายทาง
- ให้อำนาจในการตัดสินใจแก่เกษตรกร เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้
- ศึกษารูปแบบของพืชร่วมยางที่เหมาะสมกับพื้นที่
- ศึกษาเงื่อนไขและลดขั้นตอน ที่อาจทำให้เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริม เช่น อาชีพที่มีความละเอียดอ่อนหรือกระทบกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน

นโยบายของรัฐต้องไม่ก่อให้เกิดอุปทานเทียม เนื่องจากเกษตรกรขาดข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง นโยบายรัฐขาดความชัดเจนในการจัดการอย่างยั่งยืน เช่น มักส่งเสริมให้ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เพียงอย่างเดียว ทำให้เสี่ยงต่อราคาผลผลิตตกต่ำ

- ศึกษาเงื่อนไขและข้อจำกัดของเกษตรกรในการรับเทคโนโลยี
- การวิจัยซึ่งคำนึงถึงตลาดในอนาคต เพื่อส่งเสริมอย่างมีระบบและมีทิศทางชัดเจน
- ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลของเกษตรกรและท้องถิ่น โดยร่วมกันศึกษาปัญหาและศักยภาพของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมกับเกษตรกรในชุมชน

ดูเหมือนว่า ความรู้/เทคโนโลยีในเรื่องพืชร่วมยางจะมีอยู่มากพอสมควร แต่การนำไปใช้ของเกษตรกรอาจจะยังน้อย ซึ่งก็เป็นคำถามใหญ่ในเวทีและเป็นโจทย์ร่วมของหน่วยงานส่งเสริมภาครัฐเหมือนกันว่า นักวิชาการที่คิดค้น ทดลอง วิจัย ได้ความรู้ เทคโนโลยีมาชุดหนึ่ง แล้วทำไมเกษตรกรไม่นำไปใช้ ในเรื่องนี้จึงเป็นข้อ

เสนอให้พิจารณาบทบาทบทบาทของทั้ง หน่วยงาน/ สถาบันที่ทำการทดลองวิจัย และกับลักษณะของเกษตรกร ในประเด็นต่างๆ อาทิ ความสอดคล้องเหมาะสมของเทคโนโลยีนั้นๆ กับเงื่อนไขของเกษตรกรหรือปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกร ที่พวกเขาควรจะเป็นผู้บอกความต้องการของตน แต่ที่ผ่านมา การสำรวจข้อมูลเกษตรกร มักกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ขณะที่เกษตรกรอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น การตั้งโจทย์ก็มาจากการไปคิดแทนเกษตรกร ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่จะเป็นผู้ร่วมคิดค้นพัฒนาความรู้/ เทคโนโลยีนั้นด้วย จึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งขณะนั้นก็มีความตื่นตัวของชาวบ้าน/ เกษตรกรอยู่ในพื้นที่หลายๆ แห่งทั่วประเทศ ที่พยายามรวมตัวกัน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนตนเอง และนำไปสู่การสร้างแผนแม่บทชุมชน เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น ปะหรน หมัดหลี่ และนายวาด มะกรุตทอง เกษตรกรชาวสงขลา ซึ่งมีประสบการณ์จากการปลูกพืชร่วมยาง ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนในเวทีครั้งนี้ด้วย ได้แสดงทัศนะตรงกันว่า เทคโนโลยีด้านการเกษตรต้องเป็นเรื่องที่เรียนรู้โดยเกษตรกร หรือศึกษาร่วมกันกับนักวิชาการเท่านั้น

อีกเรื่องหนึ่งคือ การเลี้ยงโคนมแบบยั่งยืน สหกรณ์โคนมของพัทลุง โดยคุณสุนัย สุขเกษม มาเล่าประสบการณ์ให้เราฟังถึงศักยภาพ โอกาสในการเลี้ยงโคนมของพัทลุง รวมถึงภาพรวมในภาคได้ด้วย

กรณีของพัทลุง หากมองสถานการณ์การเลี้ยงโคนมแล้วพบว่า มีศักยภาพหลายอย่าง อาทิ ตลาดมีชัดเจน ความต้องการในการบริโภคมีสูง โดยเฉพาะตลาดนมโรงเรียน เป็นสินค้าเกษตรที่มีการประกันราคา ส่วนอาหารโคนม กรณีอาหารหยาบ ได้แก่ พางข้าว ข้าวโพด หญ้า สามารถหาได้จากพื้นที่หรือสามารถปลูกเป็นพืชแซมในสวนยางได้

อย่างไรก็ตาม การที่เกษตรกรจะก้าวเข้าสู่อาชีพนี้ ยังต้องเผชิญกับปัญหาอีกหลายเรื่อง อาทิ แม่พันธุ์การขาดแคลนอาหารหยาบหรือพืชอาหารสัตว์ ปัญหาเรื่องมลภาวะจากมูลโค จากฟาร์มที่อยู่กระจัดกระจายทำให้จัดการยาก เป็นต้น

สำหรับความคาดหวังต่ออาชีพการเลี้ยงโคนม คือ การเลี้ยงโคนมเป็นการสร้างวินัยที่ดีให้แก่เกษตรกร หากได้ลูกโคนมตัวผู้ก็สามารถขนเป็นโคเนื้อได้ และทำอย่างไรให้พัทลุงสามารถผลิตอาหารโคได้คุณภาพดีตลอดปี และเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติในสิ่งที่คาดหวัง ทาง สนง.กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) รับผิดชอบประสานกับกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางในจังหวัดพัทลุง เพื่อส่งเสริมการปลูกหญ้าเป็นอาหารหยาบส่งให้กับสหกรณ์โคนมต่อไป ซึ่งทาง สกย. จะมานำเสนอความคืบหน้าของการประสาน เพื่อให้เกิดการสนับสนุนระหว่างเกษตรกรชาวสวนยางและเกษตรกรที่เลี้ยงโคนมในจังหวัดพัทลุงอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ทาง สวพ. 8 ก็จะไปจัดเวทีย่อยในจังหวัดพัทลุง เพื่อสรุปปัญหาของเกษตรกรที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนบทเรียนและเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรที่ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

สิ่งที่ดูเหมือนจะเป็นประเด็นร่วมจากทั้งสองกรณี ที่สำคัญคือ การขยายผลและความเชื่อมโยงงานส่วนอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งสองเรื่องนี้ เช่น เรื่องการทำไม้ผล ประมง มาเชื่อมกับเรื่องการทำสวนยาง หรือเชื่อมโยงเรื่องการทำนา การปลูกข้าวโพดหวาน การทำสวนยาง กับการเลี้ยงโค พูดีกอย่างหนึ่งก็คือ การเชื่อมโยงกิจกรรมทางการเกษตรที่มีผลพลอยได้ที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์

เวทีภาคีความร่วมมือเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน มีเป้าหมายสำคัญอันหนึ่งก็คือ การมุ่งสร้างระบบคุณค่าร่วมกัน ที่จะก้าวข้ามกรอบคิดของการทำงานตามสายงาน หรือกลไกอำนาจที่มีลักษณะเป็นแท่งๆ เพื่อละลายกรอบจำกัด ให้เกิดการทำงานได้สะดวก เป็นการจับความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน เพราะบางทีทำเรื่องเดียวกัน แต่ไม่รู้กันก็มี ทั้งๆ ที่อาจเชื่อมโยงไปสู่การแก้ปัญหาในงานที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ได้ ดังนั้นในเวทีจึงอาจเป็นทั้งการตั้งคำถามและตอบโจทย์ไปในที่เดียวกัน

หลายครั้งเราจึงพบว่า เวทีที่จัดกันมา แม้อย่างนี้ยังไม่มีความร่วมมือระหว่างองค์กรในการทำวิจัยร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม แต่อาจเกิดการประสานงานร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ในเวทีครั้งนี้ก็เกิดการประสานงานกันอย่างไม่เป็นทางการระหว่าง สกย. กับสหกรณ์โคนมพัทลุง และในส่วนของ สวพ. 8 ดังกล่าวข้างต้น และที่

สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเรียนรู้บทเรียนจากที่อื่น ซึ่งอาจไม่ได้เป็นบทเรียนสำเร็จรูป แต่ก็เป็นแง่คิด ให้สติ ตระหนักคิด รวมทั้งเป็นเวทีที่เปิดกว้างให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเข้ามาสู่ เครือข่ายหลากหลายมากขึ้น อันถือเป็นการปรับความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่างๆ ในสังคม ให้มาเรียนรู้จากกัน และกันมากขึ้น นับเป็นการสร้างความร่วมมือจากฐานของพื้นที่ ที่พยายามหาวิธีการว่า จะทำอย่างไรให้การ กำหนดนโยบายซึ่งมักไม่ตรงกับความเป็นจริงพื้นที่ ให้มาเป็นการสร้างการเรียนรู้ของภาคประชาชนให้มากขึ้น และไม่ให้การแก้ปัญหาในพื้นที่เป็นไปในลักษณะลองผิดลองถูกไปเรื่อยๆ แบบถูกปล่อยปละละเลย

แม้เวทีที่ผ่านๆ มา ที่ประชุมจะสะท้อนว่า สัดส่วนของเกษตรกรยังเข้ามาน้อย และเรื่องที่พูดคุยกันอาจ จะออกไปในเชิงเทคนิค แต่ขาดการตั้งคำถามในเชิงกระบวนการ หรือมิติทางสังคม แต่ถ้าประเด็นดังกล่าว เป็น ข้อที่ต่างตระหนักร่วมกัน และปรับแต่งความคาดหวังซึ่งกันและกัน ตามที่ได้แสดงความเห็นร่วมกันในทำนองที่ ว่า เพื่อเข้ามาเรียนรู้ประสบการณ์จากกรณีศึกษา การนำประสบการณ์ไปสู่การปฏิบัติ และการเชื่อมโยงขยายผล ไปสู่ผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันเพื่อนำไปสู่แนวทางในการทำวิจัยหรือแก้ ไขปัญหาต่อไป ก็เชื่อได้ว่า จะนำไปสู่การออกแบบการทำงานร่วมกันของภาคีต่างๆ ที่ได้รับการพัฒนามากขึ้น เป็นลำดับ และต่างก็จะได้รับประโยชน์ที่จะนำไปปรับใช้กับการทำงาน ทั้งโดยงานที่ต่างฝ่ายต่างรับผิดชอบ และ ส่วนที่ต้องเข้าไปเชื่อมโยงกับผู้อื่นให้ยังผลสัมฤทธิ์ได้มากขึ้น

รายงานความเคลื่อนไหวเกษตรยั่งยืนภาคใต้

อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

การเสวนาเวทีสัญจรเกษตรยั่งยืนภาคใต้ โดยภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้ ครั้งที่ 3/ 2545 มีการพูดคุยกันในเรื่อง “พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราชเป็นเจ้าภาพ จัดขึ้นที่ห้องประชุมใหญ่ของวิทยาเขตในอำเภอทุ่งสง จังหวัด นครศรีธรรมราช ผู้เข้าร่วมการเสวนาประกอบด้วยกลุ่มนักวิชาการ นักส่งเสริมและพัฒนาด้านการเกษตร รวมทั้งในส่วนของผู้นำเกษตรกร องค์กรธุรกิจชุมชน และเกษตรกรอีกจำนวนหนึ่ง รวมทั้งสิ้นจำนวน 43 คน

เรื่องพืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชนนั้นทางสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต นครศรีธรรมราชได้ดำเนินงานอยู่กับเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีประเด็นในการแลกเปลี่ยน ดังนี้ (จากเอกสารสรุปเนื้อหาการประชุมโดยสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช)

1. โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืช ของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

โดย อ.จิรวิทย์ จำปา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืช ของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ได้เริ่มดำเนินการในปี 2540 เป็นโครงการ 5 ปี (พ.ศ. 2540 - 2544) โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

- (1) เพื่อรวบรวมสกุล (genus) และชนิด (species) ของพืชพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น พืชที่หายาก และ/หรือ พืชที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพันธุ์พืชปลูกในปัจจุบันที่ใกล้จะสูญพันธุ์
- (2) เพื่อสร้างแหล่งอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืชในสถานศึกษาและสถาบันวิจัยทางการเกษตรในสังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลที่กระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ
- (3) เพื่อศึกษาประโยชน์ทางเศรษฐกิจของพรรณไม้ชนิดต่างๆ ที่เก็บรวบรวมมาได้
- (4) เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและแลกเปลี่ยนทรัพยากรเชื้อพันธุพืช ทั้งระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของสถาบันฯ และหน่วยงานอื่นๆ ที่สนใจ
- (5) เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างนักวิชาการหรือผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ
- (6) เพื่อเป็นการแสวงหาแนวทางและวิธีการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืชอย่างมีประสิทธิภาพ

พื้นที่ดำเนินงาน 14 หน่วยงาน (วิทยาเขต, คณะ, และสถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตร) ในสังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ได้แก่

- ภาคเหนือ : 1) วิทยาเขตน่าน 2) วิทยาเขตลำปาง 3) สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรลำปาง
4) วิทยาเขตพิษณุโลก

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : 5) วิทยาเขตสุรินทร์ 6) วิทยาเขตกาฬสินธุ์ 7) สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรสกลนคร

ภาคใต้ : 8) วิทยาเขตนครศรีธรรมราช 9) คณะเกษตรศาสตร์ นครศรีธรรมราช 10) คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการประมง จังหวัดตรัง

ภาคตะวันออก : 11) วิทยาเขตจันทบุรี 12) คณะเกษตรศาสตร์บางพระ ชลบุรี

ภาคกลาง : 13) วิทยาเขตปทุมธานี 14) วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา หันตรา

การดำเนินงานในช่วง 2 ปีแรก (2540 - 2541) ส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการวิธีการทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมพืช ความหลากหลายของทรัพยากรพันธุพืช เทคนิคการศึกษาเฉพาะด้าน และแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ผลการดำเนินงาน มีดังนี้

1. การสำรวจและเก็บรวบรวมพันธุ์พืชจากภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ สำรวจพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ ได้ 610 ชนิด (species) โดยแบ่งย่อยๆ เป็นไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เลื้อย ไม้ล้มลุก พรรณพืชที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น พืชสมุนไพร ไม้ผลพื้นเมือง และผักพื้นบ้าน

2. การเก็บตัวอย่างแห้ง (Herbarium) พรรณไม้บางชนิด เป็นงานที่แต่ละหน่วยงานกระทำควบคู่กันกับการสำรวจพรรณไม้ในป่าธรรมชาติ หรือถิ่นกำเนิดในท้องที่แต่ละแห่ง โดยเฉพาะพืชที่หายาก

3. การทำแปลงอนุรักษ์พันธุ์พืช โดยเฉพาะพรรณพืชที่หายากใกล้สูญพันธุ์ หรือพันธุ์ที่ใกล้ชิดกับพืชปลูก เช่น มังคุดป่า มะม่วงป่า ฯลฯ รวมทั้งพันธุ์พืชที่มีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ

4. การสร้างสวนพฤกษศาสตร์หรือสวนป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกด้านอนุรักษ์ขึ้นในสถานศึกษา เพื่อให้นักศึกษาได้รู้จักและคุ้นเคยกับพรรณไม้ต่างๆ ไปของไทย เป็นการสร้างจิตสำนึกให้นักศึกษารักและเห็นคุณค่าของพรรณไม้ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการอนุรักษ์ บางหน่วยงานได้เข้าไปศึกษาป่าธรรมชาติที่ใกล้เคียงด้วย ในส่วนของโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืช (ส่วนกลาง) ได้จัดทำเป็นหนังสือ 1 เล่ม คือเรื่อง “ทรัพยากรพันธุ์พืชเพื่ออนุรักษ์”

การดำเนินงานในปี 2542 แต่ละหน่วยงานก็ยังปฏิบัติงานต่อเนื่องจากปี 2540-2541 คือ การสำรวจและเก็บรวบรวมพันธุ์พืช การเก็บตัวอย่างแห้งพรรณไม้บางชนิด การทำแปลงอนุรักษ์พันธุ์พืช การสร้างสวนพฤกษศาสตร์หรือสวนป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกด้านอนุรักษ์ ส่วนงานที่ปฏิบัติเพิ่มเติมอีก 2 ด้าน คือ

(1) การศึกษาคุณค่าทางเศรษฐกิจของพรรณไม้บางชนิดที่พบจากงานสำรวจ โดยเน้นพืชสมุนไพร ผักพื้นบ้าน และไม้ผลพื้นบ้าน ตัวอย่างเช่น สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตรสกลนครได้จัดพิมพ์เอกสารชื่อ “ผักพื้นบ้านภาคอีสาน” ร่วมกับสถาบันการแพทย์แผนไทย (หนา 302 หน้าพร้อมภาพสีและรายละเอียดต่างๆ) วิทยาเขตจันทบุรีได้ศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรอย่างจริงจัง ผลิตยาสมุนไพรออกจำหน่ายสำหรับชุมชน

(2) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้ร่วมกันจัดทำหลักสูตรรายวิชาของวิชาพืชสมุนไพร วิชาอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืช และวิชาความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อจัดสอนเป็นวิชาเลือกในระดับ ปวส. และระดับปริญญาตรี สายวิชาเกษตรศาสตร์วิทยาเขตปทุมธานีร่วมกับสถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ได้เปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ (การแพทย์แผนไทย)

2. งานวิจัยทางด้านพืชสมุนไพรของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

โดย ผศ.ดร.ปราณี รัตนานพวงศ์ คณะเกษตรศาสตร์ นครศรีธรรมราช

งานวิจัยด้านพืชสมุนไพรของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ได้แยกมาจากกลุ่มงานวิจัยพืชสวน เริ่มในปี 2542 โดยขอทุนวิจัยจากสภากิจแห่งชาติ ซึ่งมีทีมงานวิจัย 2-3 คน ปี 2544 ได้วิจัยในรูปแบบของชุดโครงการ เพื่อที่จะนำผลงานวิจัยมาใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น

ชุดโครงการวิจัยของฟัทะลายโจร มีโครงการย่อย ดังนี้

- การศึกษาการเขตกรรมฟัทะลายโจร โดยเน้นเกษตรอินทรีย์
- การศึกษาวิธีการเก็บรักษาพืชสมุนไพร
- การทดสอบสารสกัดได้จากพืชสมุนไพร โดยร่วมกับอาจารย์ของคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ชุดโครงการวิจัยของกระชาย มีโครงการย่อย ดังนี้

- การรวบรวมและเปรียบเทียบพันธุ์กระชายในประเทศไทย
- การใช้เทคนิค RAPD ในการจำแนกสายพันธุ์กระชายในประเทศไทย
- อิทธิพลของอัตราปุ๋ยและอายุการเก็บเกี่ยวที่มีต่อปริมาณสารฟลาโวนอยด์และผลผลิตกระชาย
- ผลของกระบวนการแปรรูปกระชายที่มีต่อสารฟลาโวนอยด์และคุณภาพบางประการในผลิตภัณฑ์กระชาย
- ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจในการผลิตกระชาย

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยโครงการเดี่ยวของแต่ละวิทยาเขต เช่น

- การศึกษาการทำไวน์จากผลเถาเปรี้ยว (องุ่นป่า) ของวิทยาเขตสุรินทร์
- การศึกษาพืชสมุนไพรในป่าชายเลนของจังหวัดชลบุรี ของคณะเกษตรศาสตร์ บางพระ
- การศึกษาสารสกัดจากสะเดา แมงลัก และตะไคร้หอม เพื่อยับยั้งการเจริญเติบโตของไรฟริกของวิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา หันตรา
- การศึกษาและรวบรวมพันธุ์ต้องดึง ของคณะเกษตรศาสตร์ บางพระ

ในช่วง 3 ปี (พ.ศ. 2542–2544) ของงานวิจัยทางด้านสมุนไพร ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงของการดำเนินงานวิจัย คาดว่าคงจะมีผลงานวิจัยเพื่อนำมาเสนอในโอกาสต่อไป

3. พืชพื้นบ้านและการใช้ประโยชน์ กรณีตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

โดย นายณัฏฐ รัชสังข์ หัวหน้าศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลร่อนพิบูลย์

เนื่องจากตำบลร่อนพิบูลย์ มีสภาพพื้นที่ที่หลากหลาย คือ พื้นที่ทางด้านตะวันออกเป็นเทือกเขา ทางด้านตะวันตกเป็นที่ราบและราบลุ่ม เหมาะสำหรับการทำเกษตร เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกยางพารา ไม้ผล สำหรับในพื้นที่ราบมีการทำนา ปลูกหมากและมะพร้าว จุดเด่นคือ

- เป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับถนนเอเชีย (ช่วงทุ่งสง-พัทลุง) สามารถพัฒนาเป็นศูนย์จำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรของอำเภอธำมรงค์พิบูลย์ได้ โดยใช้พื้นที่ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล
- มีทรัพยากรทางด้านพันธุ์พืชหลากหลาย โดยเฉพาะพืชหลักที่เป็นพืชเศรษฐกิจของตำบล ได้แก่ ยางพารา เงาะ มังคุด ทุเรียน มะพร้าว และยังมีปลูกพืชอื่นๆ เช่น จันทน์เทศ ขมิ้น หมากรุก กระวาน และพืชผักพื้นบ้านอื่นๆ อีกหลายชนิด
- มีแหล่งท่องเที่ยว เช่น น้ำตก วัด ซึ่งเป็นจุดท่องเที่ยวของอำเภอธำมรงค์พิบูลย์ และสามารถพัฒนาให้เป็นจุดท่องเที่ยวของจังหวัดได้

งานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรของตำบลธำมรงค์พิบูลย์ ที่เกี่ยวข้องกับพืชพื้นบ้านและสมุนไพร ได้แก่

(1) การส่งเสริมและพัฒนาการปลูกขมิ้นเป็นอาชีพเสริม ตำบลธำมรงค์พิบูลย์มีเกษตรกรที่ปลูกขมิ้น 183 ครัวเรือน โดยปลูกมากในพื้นที่ราบเชิงเขา ปลูกแซมในสวนยาง ปลูกใหม่และพื้นที่บุกเบิกใหม่ เฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 10 ไร่ มีผลผลิตออกจำหน่ายทุกเดือน แต่จะมีมากในช่วงเดือนมีนาคม-มิถุนายน ของทุกปี ผลผลิตออกสู่ตลาดประมาณ 4-5 ตันต่อวัน ราคาจำหน่ายในหมู่บ้าน 13-17 บาทต่อกิโลกรัม ขึ้นอยู่กับอายุและลักษณะเหง้าของขมิ้น

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกษตรกรปลูกขมิ้น เนื่องจากเป็นพืชที่ปลูกง่าย ไม่ยุ่งยากในการปฏิบัติดูแลรักษา ให้ผลผลิตต่อไร่สูง คือเฉลี่ย 3,000 กิโลกรัมต่อไร่ เก็บเกี่ยวเมื่ออายุประมาณ 7 เดือน ในช่วงเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะเก็บเกี่ยวได้ทุกวันประมาณวันละ 100 กิโลกรัม ซึ่งจะมีรายได้ถึง 1,300-1,700 บาทต่อวัน อย่างไรก็ตาม สภาพปัญหาในปัจจุบันที่พบ คือ

- เกษตรกรขาดการรวมกลุ่ม ไม่มีการรวบรวมผลผลิตเพื่อจำหน่าย ต่างคนต่างขายให้กับพ่อค้าท้องถิ่น ทำให้ขาดอำนาจต่อรองเรื่องราคา

- เกษตรกรขายในรูปผลผลิตขมิ้นสดเท่านั้น ยังไม่มีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ
- ราคาตกต่ำ ในช่วงที่ผลผลิตออกสู่ตลาดมาก
- ปัญหาโรคเน่า ทำให้ได้รับความเสียหายมาก

(2) การส่งเสริมและพัฒนาการปลูกจันทน์เทศเป็นพืชเศรษฐกิจของอำเภอธำมรงค์พิบูลย์

เกษตรกรปลูกจันทน์เทศในพื้นที่เชิงเขาพร้อมกับไม้ผลอื่นๆ มีต้นจันทน์เทศที่ให้ผลผลิตแล้วประมาณ 2,000 ต้น และเกษตรกรเริ่มปลูกมากขึ้นในปัจจุบัน เพราะนำผลจันทน์เทศมาแปรรูปเป็นจันทน์เทศเส้น และจันทน์เทศแช่อิ่ม สำหรับเมล็ดจันทน์เทศและเยื่อหุ้มเมล็ด (รก) ยังนำมาตากแห้งจำหน่ายเป็นเครื่องเทศได้ด้วย ข้อดีของจันทน์เทศที่ชัดเจน คือ

- เจริญเติบโตได้ดีเมื่ออยู่ภายใต้ร่มเงาของพืชอื่น จึงสามารถปลูกผสมผสานกับไม้ผล หรือไม้ยืนต้นอื่นๆ ได้ เช่น ทุเรียนพื้นเมือง สะตอ เหียง มังคุด เป็นต้น

- ไม่ต้องการการดูแลรักษามากนัก เกษตรกรที่ปลูกในปัจจุบันไม่มีการใส่ปุ๋ย และไม่พบปัญหาของโรคและแมลงรบกวน

- ออกดอกได้เรื่อยๆ ตลอดทั้งปี ทำให้ผลผลิตทยอยเก็บเกี่ยวได้ทุกเดือน ไม่มีปัญหาผลผลิตมากเกินไป

- นำมาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย คือ พืชอาหาร พืชเครื่องเทศ และพืชสมุนไพร

(3) กิจกรรมข้าวแกงพื้นบ้านอิมละ 10 บาท เป็นกิจกรรมที่ช่วยลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของเกษตรกร และยังเป็นการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชผักพื้นบ้านในครัวเรือนของเกษตรกรเพื่อไว้บริโภคและจำหน่ายเพิ่มรายได้ด้วย โดยมีแม่บ้านเกษตรกรเข้าร่วมโครงการประมาณ 12 คนต่อวัน นำแกงที่มีผักพื้นบ้านเป็นส่วนประกอบมาจำหน่ายประมาณ 20 ชนิดต่อวัน พืชพื้นบ้านหลักๆ ที่นำมาใช้ประกอบอาหารได้แก่ มะละกอลูกอ่อน หอมกลั้วอ่อน ผลขุ่นอ่อน หน่อไม้ ฯลฯ นอกจากนั้นก็มีการนำพืชผักพื้นบ้านมาใช้เป็นผักเหนาะอีกหลายชนิด ผลที่ได้รับจากกิจกรรมดังกล่าวคือ

- ทำให้แม่บ้านเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ มีรายได้ต่อเนื่อง อาชีพหลักของเกษตรกรคือ การทำสวนยางพารา ซึ่งจะมียาได้น้อยในช่วงฤดูฝน เนื่องจากกรีดยางได้ไม่เต็มที่ และไม่มีรายได้ในช่วงฤดูแล้งซึ่งเป็นช่วงปิดกรีด สำหรับเกษตรกรที่ปลูกไม้ผลก็จะมีรายได้ในปีที่ไม่ผลให้ผลผลิต เพราะไม้ผลจะให้ผลผลิตได้เป็นบางปีเท่านั้น กิจกรรมนี้ทำให้แม่บ้านเกษตรกรมีรายได้ประมาณ 3,000 บาทต่อเดือน (ประมาณวันละ 100 บาท) ซึ่งคิดเป็นค่าพืชผักพื้นบ้าน ค่าเครื่องแกง และมะพร้าวที่นำมาประกอบอาหาร และรวมถึงค่าแรงงานในการประกอบอาหารด้วย

- มีการปลูกพืชผักพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้น ผักพื้นบ้านที่เกษตรกรปลูกไว้เริ่มไม่พอใช้ ต้องไปหาซื้อจากหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้เกษตรกรปลูกพืชผักพื้นบ้านมากขึ้น ปัจจุบันมีพืชผักพื้นบ้านที่เกษตรกรปลูกและนำมาใช้ในกิจกรรมนี้ไม่น้อยกว่า 35 ชนิด นอกจากนั้นยังมีเกษตรกรบางรายที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้นด้วย

- นำเศษเหลือจากการประกอบอาหาร/ จำหน่ายอาหารไปทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เพื่อจะได้นำไปใช้ในการปลูกพืชผักพื้นบ้าน หรือพืชเศรษฐกิจของเกษตรกรด้วย

- เพิ่มช่องทางการตลาดให้กับผลผลิตของเกษตรกร เนื่องจากมีผู้บริโภคเข้ามาใช้บริการที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรมากขึ้น ทำให้สามารถจำหน่ายผลผลิตเกษตรอื่นๆ ของเกษตรกรได้มากขึ้นด้วย

- ทำให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นศูนย์กลางของแหล่งธุรกิจชุมชน และศูนย์กลางของการเรียนรู้ทางด้านเทคโนโลยีการเกษตรชัดเจนขึ้น

นอกจากนั้นแล้ว ในเวทีเสวนาครั้งนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาการเกษตรและธุรกิจชุมชนจากผู้เกี่ยวข้องในหลายๆ ส่วนด้วย อาทิ เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนนครศรีธรรมราช ศูนย์ธุรกิจชุมชนจังหวัดนครศรีธรรมราช กลุ่มเลี้ยงผึ้งฟาร์มผึ้งจันดี บริษัทพันธุ์ทิพย์ไวน์ จำกัด แพทย์อายุรเวทประจำโรงพยาบาลทุ่งสง ผู้จัดการรายการ Focus เมืองนคร อีกด้วย

องค์กรชาวบ้านกับการบริหารจัดการโครงการนาร่องฯ : ก้าวอย่างสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ของเกษตรกรรายย่อย

เขียนโดย ชลิตา บัณฑวงศ์

ที่มา : (1) ชลิตา บัณฑวงศ์. 2545. 'องค์กรชาวบ้านกับการบริหารจัดการโครงการนาร่องฯ :

ก้าวอย่างสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ของเกษตรกรรายย่อย'

(2) เกษตรยังยืน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2545) : 20-24.

(3) <http://www.thaingo.org>

นับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ถือกันว่าเป็นช่วงวิกฤติแห่งรัฐชาติ เพราะไม่เพียงแต่จะถูกแทรกแซงและครอบงำจาก ระบบเศรษฐกิจโลก จนมีสถานะคล้ายเพียงนายหน้าเสนอขายแรงงานราคาถูก ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพอนามัยที่ดีของประชาชน เพื่อดึงดูดทุนข้ามชาติให้เข้ามาลงทุนในประเทศตนเท่านั้น แต่ยังอ่อนด้อยประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการจัดการปัญหาสังคมที่ซับซ้อน เนื่องจากยังอาศัยกลไกของระบบราชการในการบริหารรัฐกิจเป็นหลัก ยิ่งไปกว่านั้น ยังพยายามปฏิรูปตนเองตามแบบอย่างธุรกิจเอกชน โดยละเลยการถ่วงดุลอำนาจและการจัดสวัสดิการแก่ประชาชนผู้ยากไร้ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ 2540: 75 -81)

สถานการณ์เหล่านี้ จึงเป็นที่มาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ที่เรียกร้องให้รัฐลดการแทรกแซงและครอบงำกำหนดความเป็นไปของสังคมลง และเปิดโอกาสให้ประชาชนธรรมดา ซึ่งเดิมมักถูกกีดกันออกจากการเป็นผู้มีบทบาทแข่งขันทางการเมือง หรือถูกกำหนดให้เป็นเพียงผู้ชมหรือหุ่นเชิดทางการเมือง ที่คอยไปลงคะแนนเลือกตั้งตามเวลาที่กำหนดเท่านั้น ให้มีส่วนร่วมตัดสินใจทางการเมืองมากขึ้น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม แบบใหม่ให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาที่กว้างไกลและหลากหลาย อยู่พ้นไปจากการช่วงชิงอำนาจรัฐและจากพรมแดนของรัฐชาติ โดยจะมีปริิณผลของการเคลื่อนไหวอยู่ที่เรื่องราว อาทิ สุขภาพอนามัย เพศ ความรู้ ภาษา วัฒนธรรม สิทธิของคนกลุ่ม น้อยและผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น และแม้จะเป็นการเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่นหรือระดับย่อย แต่ก็ล้วนเป็นประเด็นทางการเมือง ที่มีโลกทัศน์ร่วมกันในระดับโลก (ดูรายละเอียดใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542: 83 - 128)

อย่างไรก็ตาม ยังมีความแตกต่างกันระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ใน "ประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า" กับ "ประเทศโลกที่สาม" เพราะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในกลุ่มประเทศแรก ดำเนินการโดยชนชั้นกลางใหม่ที่ไม่พอใจในคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำลง ปัญหาที่เคลื่อนไหวเรียกร้องจึงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและรสนิยมของคนกลุ่มนี้ ขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวในกลุ่มประเทศโลกที่สาม มีตัวแสดงหลักเป็นประชาชนระดับล่าง เช่น ชาวนาชาวไร่ คนยากคนจน ผู้ด้อยโอกาส คนชายขอบ อย่างชนพื้นเมืองดั้งเดิม เป็น

การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยมักเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ "ความเป็นความตาย" หรือความอยู่รอดของผู้คนและชุมชนท้องถิ่น ที่ผ่านมากลุ่มคนระดับล่างนี้ ถูกปิดกั้นมิให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองและไม่ได้รับการดูแลปกป้องจากรัฐ เนื่องจากไม่มีอำนาจต่อรอง ในฐานะกลุ่มผลประโยชน์ ทั้งนี้โดยมีสาเหตุมาจากการที่ถูกรัฐปราบปรามขัดขวางไม่ให้รวมกลุ่ม และจากวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก ที่ไม่มีที่ว่างให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ลักษณะเด่นที่สำคัญยิ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในประเทศโลกที่สามคือ การให้ความสำคัญกับประเด็นทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ ด้วยการเรียกร้องให้เคารพในคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการจัดการการบริหารทรัพยากรธรรมชาติแบบพื้นบ้านท้องถิ่น ชุมชน อันถือได้ว่าเป็นการสลายพรมแดนระหว่างเมืองกับชนบท สมัยใหม่กับสมัยเก่า เพราะหากมีการยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เท่าเทียมกับวัฒนธรรมเมืองแล้ว ความเหนือกว่าของเมืองที่มีต่อชนบทก็ย่อมถูกสั่นคลอน รวมถึงเป็นการเคลื่อนไหว เพื่อช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยมหรือความหมายชุดใหม่ให้กับ "การพัฒนา" หรือสิ่งที่คนต่อสู้ เรียกร้อง เคลื่อนไหวด้วย (ศุรายละเอียดใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2542: 83 - 128)

ในประเทศไทยมีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่จำนวนมาก โดยมีทั้งขบวนการเคลื่อนไหวแบบเดิม ที่ปรับเปลี่ยนเป้าหมายและยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเรียกร้องใหม่ และขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นใหม่ภายใต้เงื่อนไขและปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นสมัชชาคนจน เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายสลัม 4 ภาค สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ฯลฯ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนยากคนจนและคนด้อยโอกาส ที่ประสบปัญหาหรือได้รับผลกระทบจากนโยบาย การพัฒนาประเทศของรัฐโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นในด้านที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน การจัดสรรทรัพยากร นโยบายการค้าและการตลาด ฯลฯ โดยก่อนหน้านี้จะรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่างๆ ดังกล่าว ผู้คนเหล่านี้ต่างได้ร้องเรียนและขอความช่วยเหลือผ่านทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาแล้วหลายครั้งหลายหน แต่มักไม่ได้รับการตอบสนองด้วยข้ออ้างต่างๆ นานา จนกระทั่งต่างเห็นว่า กลไกรัฐและระบบราชการที่ดำรงอยู่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่พวกตนประสบอยู่ได้ จึงหันมารวมตัวเป็นกลุ่มเครือข่าย เพื่อเคลื่อนไหว เรียกร้อง กดดันให้มีการแก้ไขปัญหาลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและกฎหมาย (อนุสรณ์ อุณโณ 2544: 17)

กล่าวเฉพาะในด้านการเกษตรนั้น ผลกระทบของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและแบบแผนการผลิตสู่ระบบเกษตรแผนใหม่ ที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวและใช้สารเคมีนานาชนิดเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่งออก ที่เริ่มตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้ก่อให้เกิดปัญหานานัปการต่อตัวเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านปัจจัยการผลิต การขาดทุนและภาวะหนี้สิน รวมทั้งแนวโน้มที่จะล้มละลาย เนื่องจากต้องเผชิญกับความเสี่ยงของราคาพืชผลตกต่ำ จากการขายผลผลิตเพียงชนิดเดียว ตลอดจนการขาดความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพทรุดโทรม รวมถึงการลดลงของวัฒนธรรมการร่วมมือกันในการเกษตร การสูญเสียความหลากหลายของพันธุกรรมพืชและสัตว์ท้องถิ่น ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ดิน น้ำ ป่า รวมทั้งการผลิตอาหารปนเปื้อนสารเคมีที่จะเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคต่อไป

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาที่รุนแรงดังกล่าว กลับพบว่ายังมีเกษตรกรรายย่อยบางครอบครัวที่สามารถรักษาระบบการผลิตแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้ ขณะที่อีกบางครอบครัวได้หันหลังให้กับระบบการเกษตรแผนใหม่ โดยหันมาเพาะปลูกแบบหลากหลาย เพื่อตอบสนองการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งผลปรากฏว่า ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ มีรายได้จากการขายผลผลิตที่เหลือ อีก

ทั้งยังสามารถลดละเลิกสารเคมีได้ในที่สุด เนื่องจากการเกื้อกูลกันของระบบการผลิตในแปลง ดังนั้น ระบบเกษตรกรรมแบบดังกล่าว จึงได้ถูกพัฒนาและส่งเสริมในฐานะทางเลือกเพื่อที่จะไปให้พ้นจากปัญหาและผลกระทบจากระบบการเกษตรแผนใหม่ การพัฒนาและส่งเสริมเริ่มต้นจากสนับสนุนการปรับระบบการผลิตอย่างง่ายก่อน ดังกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เริ่มต้นจากการเลี้ยงปลาในนาข้าว ก่อนที่จะมาสู่การพัฒนาแบบอื่นๆ ที่หลากหลายซับซ้อนขึ้น เช่น วนเกษตร เกษตรกรรมถาวร เกษตรกรรมอินทรีย์ เกษตรกรรมธรรมชาติ เป็นต้น รวมทั้งการส่งเสริมด้านการแปรรูป การตลาด งานด้านผู้บริโภคดังในปัจจุบัน ทั้งนี้ โดยผ่านการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในระดับพื้นที่ และมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ช่วยส่งเสริมสนับสนุน นอกจากนี้ การที่ชาวบ้านผู้ทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่ต่างๆ ได้มีโอกาสพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนบทเรียน ประสบการณ์และขยายแนวคิดให้แกกัน ได้นำมาสู่การตั้งกลุ่มเพื่อหนุนช่วยกันทำงาน ในรูปของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในระดับต่างๆ ทั้งระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ และได้มีการพัฒนาจัดปรับโครงสร้างเครือข่ายเรื่อยมา โดยมีแนวโน้มในการหลอมละลายองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เป็นฝ่ายเลขาฯ กับองค์กรชาวบ้านที่ร่วมเป็นสมาชิก ในลักษณะที่เท่าเทียมกัน (ดูรายละเอียดในคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคอีสาน 2540: 25 – 44)

จากการดำเนินงานนับตั้งแต่ช่วงราวปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมาเครือข่าย เกษตรกรรมทางเลือกพบว่า แม้จะได้รับการหนุนช่วยจากองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ด้วยทรัพยากรที่มีจำกัดจึงทำได้เพียงแต่การสร้างแบบอย่างทางเลือกเท่านั้น ทำให้เป้าหมายหลัก ที่จะส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือก ให้เป็นการเกษตรกระแสหลักของสังคมไทยเป็นไปได้ยาก อีกทั้งยังเห็นว่า รัฐบาลควรเข้ามามีบทบาทส่งเสริม และขยายผลแบบอย่างเกษตรกรรมทางเลือก เพราะเพียงพอแล้ว ด้วยงบประมาณและบุคลากร (ดูรายละเอียดใน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคอีสาน 2540: 25 -44)

ดังนั้น เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จึงได้เสนอเรียกร้องและผลักดัน โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยต่อรัฐ โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับ แต่ละชุมชน และแต่ละระบบนิเวศ อันจะนำมาสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ของเกษตรกร และเป็นแบบอย่างสำหรับการขยายต่อไป ทั้งนี้ ลักษณะสำคัญของการดำเนินโครงการนำร่องฯ คือ เน้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและองค์กรชาวบ้านในทุกระดับ ในการกำหนดนโยบาย ทิศทางแผนงาน และการบริหารจัดการ การดำเนินงาน ตลอดจนการติดตามประเมินผล โดยรัฐมีหน้าที่เพียงการอำนวยความสะดวกและสนับสนุนงบประมาณเท่านั้น เนื่องจากเห็นว่าหน่วยงานรัฐยังไม่มีความเข้าใจในเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืนดีพอ แผนงานโครงการ นอกจากจะให้ความสำคัญกับการปรับระบบการผลิตให้เข้าสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งการศึกษาวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนแล้ว แผนงานที่สำคัญประการก็คือ การพัฒนาองค์ความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่ายของเกษตรกรรายย่อย เพื่อให้สามารถเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนได้ต่อไป โดยมีกิจกรรม ได้แก่ การเสริมกระบวนการเรียนรู้และแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน การฝึกอบรมเพื่อทักษะการบริหารจัดการ การศึกษาดูงาน การประชุม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสรุปบทเรียน เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยขององค์กรชาวบ้านในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย รวมถึงการจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน ที่เดิมถูกรวบครองและจัดการโดยรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ให้มีการจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งมาพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน แทนที่จะ

มุ่งใช้เพื่อพัฒนาการเกษตรกระแสหลักหรือเกษตรกรรมเคมีดังที่เป็นมา ที่สำคัญ ไม่เพียงแต่เรียกร้องในระดับนโยบายเท่านั้น แต่ยังพยายามมีบทบาทในการบริหารจัดการหรือในระดับปฏิบัติด้วย เพื่อเป็นแบบอย่างหรือบทพิสูจน์ถึงศักยภาพในการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน เมื่อเปรียบกับการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ เพราะที่ผ่านมาพบว่า ปัญหาต่างๆ ไม่ได้เกิดจากการกำหนดนโยบายเท่านั้น แต่ยังมีปัญหาในระดับปฏิบัติจากฝ่ายราชการอีกด้วย

นอกจากนั้น การดำเนินงานโครงการนาร่องฯ ไม่ได้กระทำเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม "ชนชั้น" เพราะได้มีการประสานความร่วมมือกับกลุ่มทางสังคมอื่นๆ เช่น นักวิชาการ ข้าราชการ สื่อมวลชน และนักพัฒนาเอกชน หากกล่าวเฉพาะในกลุ่มองค์กรชาวบ้านนี้ ก็จะพบว่า ไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่เฉพาะแต่ปัญหาของกลุ่ม องค์กรชาวบ้านในเครือข่ายเกษตรกรรายย่อยเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเนื้อเดียวกับประเด็นปัญหาอื่นๆ ดังจะเห็นจากการที่มีกลุ่ม องค์กรในเครือข่ายอื่นมาร่วมกันดำเนินงานโครงการนาร่องฯ ด้วย อาทิ เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน เป็นต้น โดยกลุ่มเหล่านี้ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า เกษตรกรที่ยั่งยืนจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการแก้ไขปัญหาของตน ที่สำคัญจุดมุ่งหมายหลักของโครงการฯ ไม่ได้จำกัดเฉพาะที่การแก้ปัญหาของเกษตรกรรายบุคคล แต่การดำเนินงานโครงการฯ จะต้องนำไปสู่ "เกษตรกรรมแห่งความเอื้ออาทร" ที่ประกอบไปด้วย 3 ส่วนคือ

- 1) เกษตรที่เอื้ออาทรต่อตนเองและครอบครัว
- 2) เกษตรที่เอื้ออาทรต่อชุมชนและสังคม และ
- 3) เกษตรที่เอื้ออาทรต่อธรรมชาติ (ดูรายละเอียดใน บัญชี แก้วส่อง และคณะ 2544)

อันเป็นการเชื่อมโยงเป้าหมายไปสู่สังคม ระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรวม นอกจากนั้น การดำเนินงาน โครงการนาร่องฯ ยังมีลักษณะที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ตรงที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้วยการพยายามรื้อฟื้น สืบสร้างภูมิปัญญาด้านการเกษตรในอดีตของแต่ละพื้นที่ แต่ละภูมิภาคนี้ ตลอดจนการรณรงค์และเผยแพร่ ข้อมูลเพื่อให้สาธารณะตระหนักถึงความสำคัญ และความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของระบบการเกษตรแบบดั้งเดิม ลักษณะทางชาติพันธุ์ที่ส่งผลต่อระบบเกษตรในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น

แม้การดำเนินงานโครงการนาร่องฯ ในภาพรวมจะมีความก้าวหน้าพอสมควร โดยเฉพาะในแง่การเปิดมิติใหม่ของรูปแบบการบริหารจัดการ โครงการพัฒนาโดยภาคประชาชน ซึ่งผลปรากฏให้เห็นแล้วว่า มีหลายกิจกรรมที่ประชาชนสามารถเรียนรู้และจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น กระบวนการประชุม และชุดสระที่ประชุมได้ในราคาถูกกว่า ที่ดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐหรือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาก จนสามารถขยายผลประโยชน์กับชาวบ้านรายอื่นได้เพิ่มขึ้น หรือการจัดซื้อจัดหาพันธุ์พืชด้วยตนเอง ซึ่งสร้างความพึงพอใจให้กับเกษตรกรเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังเป็นการจัดสรรงบประมาณที่ผลประโยชน์ตกถึงมือเกษตรกรสมาชิก อย่างแท้จริง ขณะที่กระบวนการกลุ่มและกระบวนการมีส่วนร่วม ที่ดำเนินการผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ ก็มีแนวโน้ม ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ในระยะยาว ทั้งในด้านการบริหารจัดการสำหรับผู้นำ และด้านการจัดการในระดับแปลงสำหรับเกษตรกร สมาชิก (ดูรายละเอียดใน บัญชี แก้วส่องและคณะ 2544) อย่างไรก็ตาม มีข้อที่ควรคำนึงหรือควรระมัดระวังอยู่บางประการ ที่ผู้เกี่ยวข้องกับการควรตระหนัก เพื่อให้โครงการนาร่องฯ สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างแท้จริง

ประการแรก เป็นข้อควรคำนึงในเชิงการบริหารจัดการโครงการ ซึ่งนอกจากจะต้องตระหนักถึงแนวคิดและอุดมการณ์หลักของโครงการ และความโปร่งใสในการบริหารจัดการแล้ว ยังต้องการที่จะจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นมาใหม่ ในรูปของคณะกรรมการภูมินิเวศน์ แต่โครงการนาร่องฯ มีสถานะเป็นเพียงโครงการพัฒนา ที่มีระยะเวลาดำเนินการจำกัด ซึ่งกลุ่มและองค์กรชาวบ้านเดิมในพื้นที่ต้องเข้ามาบริหารจัดการควบคู่ไปกับการดำเนินงานด้านอื่นๆ ของตน ทั้งนี้ กลุ่มและองค์กรในระดับพื้นที่จะต้องกำหนดความคาดหวังที่มีต่อโครงการนาร่องฯ ให้ชัดเจน จัดวางให้ได้ว่า โครงการนาร่องฯ จะมาช่วยเสริมความเข้มแข็งของกลุ่ม องค์กรหรือหนุนเสริมการดำเนินงานโดยรวมของตนได้อย่างไร เตรียมความพร้อมจัดบทบาทหน้าที่ภายในกลุ่มและองค์กรให้ชัดเจน ในการเข้ามาจัดทำแผนงาน โครงการ รวมทั้งการดำเนินงานและบริหารจัดการโครงการ

ขณะที่คณะกรรมการภูมินิเวศน์ควรมีบทบาทต่อการกลั่นกรองแผนงาน โครงการ ที่เสนอขึ้นมาจากกลุ่ม ติดตามงาน ตรวจสอบและสร้างเกณฑ์มาตรฐานการดำเนินงานต่างๆ เท่านั้น เพื่อให้การบริหารจัดการโครงการ เป็นโครงสร้างแนวราบ ไม่ซ้ำรอยการผูกขาดการรวบอำนาจ ตามแบบระบบราชการ อันจะกระจายอำนาจหน้าที่ลงไปในกลุ่มองค์กรระดับพื้นที่อย่างแท้จริง นอกจากนั้น จะต้องให้ความสำคัญกับการวางแผนในระยะยาว เพื่อให้โครงการนาร่องฯ มีประโยชน์อย่างแท้จริงต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนของกลุ่ม องค์กร ชุมชนที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากสมาชิกโครงการนาร่องฯ หรือคนจนที่มีที่ดินน้อยหรือไม่มีที่ดิน ได้รับผลประโยชน์จากโครงการกองทุนเหล่านี้ด้วย ทั้งนี้ ทีมสนับสนุนโครงการต้องพยายามสนับสนุนให้กลุ่ม องค์กรและภูมินิเวศน์ได้แลกเปลี่ยนและนำเสนอปัญหาและบทเรียนจากการดำเนินงานของตน เพื่อนำมาปรับปรุงการดำเนินงานเพิ่มเติมอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพื่อนำมาสู่การค้นหารูปแบบการบริหารจัดการโครงการพัฒนา โดยภาคประชาชนที่หลากหลายเหมาะสมกับสภาพสังคม วัฒนธรรม และระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่ อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายว่าด้วยการกระจายอำนาจ และการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ต่อไป

ประการต่อมา เป็นข้อควรคำนึงในเชิงวาทกรรม เพราะแม้ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เกษตรกรรมยั่งยืนจะถูกละเลยมากขึ้นจากหน่วยงานรัฐ ดังจะเห็นได้จากการกำหนดเป้าหมายพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืน 25 ล้านไร่ ในแผนพัฒนาฉบับที่ 8 การประกาศให้บางจังหวัด เป็นจังหวัดเกษตรอินทรีย์ การจัดตั้งสถาบันเกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การประกาศนโยบายของรัฐบาลชุดปัจจุบันที่ว่า จะส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือก หรือในการวางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่กำหนดให้ส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างชัดเจน ควบคู่กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการอนุมัติโครงการนาร่องฯ รวมถึงการมอบหมายให้คณะนักวิชาการศึกษาวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนในภูมิภาคต่าง ๆ ที่ผลการวิจัยชี้ว่า เกษตรกรรมยั่งยืนไม่ว่าจะในรูปแบบใดให้ผลตอบแทนทุกด้านสูงกว่าเกษตรเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมี จนถึงกับมีการกล่าวกันว่า "ฐานะของเกษตรกรรมยั่งยืน ในระดับนโยบายชาติได้มั่นคงไม่มีข้อสงสัยหรือถูกปฏิเสธได้อีกแล้ว" (เดชา ศิริภัทร 2544: 10 - 11) อย่างไรก็ตาม พึงระวังว่า "เกษตรกรรมยั่งยืน" ที่ถูกพูดถึงโดยหน่วยงานรัฐนั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งวาทกรรมที่ว่านี้ ได้ถูกตั้งข้อสังเกตมานานแล้วว่า เป็นความพยายามที่จะทำให้สิ่งที่ขัดแย้งกัน คือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบบที่ดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นกลไกตลาดระบบ เศรษฐกิจทุนนิยม การทำให้เป็นอุตสาหกรรม ลัทธิบริโภคนิยม และแนวทางการพัฒนาโดยรวม ทำให้ "การพัฒนาแบบยั่งยืน" รวมถึง "เกษตรกรรมยั่งยืน" ไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ

นอกจากนั้น การที่หน่วยงานรัฐหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยเพื่อประมวลเรื่องราวและผลิต "ความรู้" (knowledge) ว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน อาจมองได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของการช่วงชิงการนำ (hegemony) ในการสร้างและกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน และเป็นส่วนหนึ่งในการปรับตัว เพื่อรักษาสถานะ

และอำนาจของหน่วยงานรัฐเอง ที่ต้องเผชิญกับการท้าทายจากเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น มากกว่าที่จะพัฒนาการเกษตรกรรมยั่งยืนหรือการกระจายอำนาจลงสู่ภาคประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่การดำเนินการต่าง ๆ ในโครงการนาร่องฯ จึงยังคงประสบปัญหาอุปสรรคมากมายจากฝ่ายรัฐ อาทิ การไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควรจากเจ้าหน้าที่รัฐ การกดดันให้โครงการฯ ต้องดำเนินการภายใต้กรอบข้อบังคับตามแนวทางปฏิบัติของระบบราชการ เป็นต้น

จับกระแสข่าวเกษตรรายเดือน (ตั้งแต่เดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ 2545)

อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ต้นปี 45 หลายสถานการณ์ยังคงต่อเนื่องข้ามปี เช่นเรื่องสิทธิบัตรข้าวหอมมะลิ หลายเรื่องเป็นกระแสหรือแนวโน้มที่ทวีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะความห่วงใยในเรื่องสุขภาพและความปลอดภัยในอาหารของผู้บริโภค เป็นผลให้การทำการเกษตรในนามของ “เกษตรปลอดภัย” มาแรง รวมทั้งประเด็นเรื่องสมุนไพร อาหารไทย ซึ่งยังคงดำเนินต่อไปภายใต้ภาพของการส่งเสริมการผลิตพืชเพื่อการค้าแบบเข้มข้นและใช้สารเคมีที่ยังคงครองกระแสหลักอยู่นั่นเอง

ประเด็นข่าวใหญ่ในช่วง 2 เดือนที่ผ่านมา (ม.ค.-ก.พ.) มักจะเกี่ยวข้องกับนโยบายรัฐ ที่เน้นการเจรจาต่อรองทางการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งทำให้เห็นว่า การส่งออกสินค้า (เกษตร) ไทย นั้นต้องเจอกับมาตรการกีดกันทางการค้าต่างๆ อยู่ไม่น้อย และหากประเทศเรายังคงมุ่งเน้นการส่งออกเป็นหลักในทิศทางเดิมๆ โดยไม่ปรับตัวแล้วละก็ ดูเหมือนว่าอนาคตสินค้าเกษตรไทยจะไม่แจ่มใสเท่าที่ควร เพราะทุกวันนี้ ประเทศไทยก็เจอกับมาตรการที่เข้มงวดในเรื่องมาตรฐานคุณภาพและความปลอดภัยของผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ในกรณีของการคุมเข้มการใช้สารคลอแรมเฟนิคอลในกุ้งส่งออก (ผู้จัดการออนไลน์, 20 ม.ค. 45)

นอกจากนี้สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้เห็นว่า บรรษัทข้ามชาติก็มีโอกาสจะเข้ามารุกแย่งชิงธุรกิจการเกษตรของไทยมากขึ้น โดยเปลี่ยนกระบวนการดำเนินธุรกิจ จากเดิมเป็นผู้ซื้อวัตถุดิบจากประเทศที่ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อนำไปแปรรูปจำหน่าย มาเป็นการเข้าไปผลิตวัตถุดิบในพื้นที่เกษตรของประเทศนั้นๆ เอง ซึ่งปัจจุบันจะเห็นว่า อุตสาหกรรมเกษตรมีบริษัทข้ามชาติ 6 บริษัทที่ครอบคลุมเครือข่ายการเกษตรไปทั่วโลก ดังนั้นถ้าอุตสาหกรรมเกษตรของไทยไม่ปรับตัว ต่อไปก็อาจจะไม่สามารถแข่งขันได้ (กรุงเทพธุรกิจ, 5 ก.พ. 45, น. 20) ยิ่งเมื่อผนวกเข้ากับการที่จีนได้เข้าเป็นสมาชิกของ WTO ด้วยแล้ว ในระยะยาวจีนจะกลายเป็นคู่แข่งในการส่งออกสินค้าเกษตรกับไทย เพราะสินค้าส่งออกหลายชนิดของจีนได้เปรียบไทย จากการมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่า

นอกจากนี้ แนวโน้มตลาดสินค้าเกษตรระดับโลกที่น่าจับตามองอีกเรื่องหนึ่งคือ ตลาดสินค้าจีเอ็มโอ ซึ่งมีข่าวว่าสหรัฐฯ ได้มีความพยายามเข้าไปลobbีสหภาพยุโรปให้เปิดการค้าขายสินค้าจีเอ็มโออย่างเสรี โดยอ้างว่า สมาชิกอียูไม่ควรต่อต้านประโยชน์ของอาหารจีเอ็มโอที่จะใช้แก้ปัญหาความอดอยาก โดยเฉพาะสำหรับเด็กชาวแอฟริกาหลายร้อยล้านคน แต่หลายฝ่ายมองว่า น่าจะมาจากความต้องการขยายตลาดสินค้าจีเอ็มโอของสหรัฐฯ เอง (กรุงเทพธุรกิจ, 23 ม.ค. 45, น.1-4)

ทิศทางการพัฒนาภาคเกษตรของรัฐ....ภาพที่แตกต่างชัดเจน

ในช่วงที่ผ่านมา การพัฒนาภาคการเกษตรของไทยส่วนใหญ่ให้ภาพว่า รัฐได้มีความพยายามจะวางนโยบายมากมายเพื่ออุดหนุนช่วยเหลือ ให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินทุนเพื่อปรับโครงสร้างทางการเกษตร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบน้ำใช้เพื่อ

การเกษตร ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ดิน การทำบัตรเกษตรกร การแบ่งโซนหรือเขตการเพาะปลูกพืช การส่งเสริมระบบโอทีเพื่อหนุนศักยภาพของเกษตรกรไทย การฟื้นฟูอาชีพให้เกษตรกรหลังพิกซาร์หนึ่ง เป็นต้น แต่หลายอย่างดูจะเป็นภาพที่สะท้อนถึงความขัดแย้งหรือไม่ชัดเจนในเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรว่าจะมุ่งเน้นไปทางใด ระหว่างการเกษตรเพื่อการค้าแบบเข้มข้นตามกระแสการค้าโลก การสนับสนุนพืชตัดต่อหรือดัดแปลงพันธุกรรม การปลูกพืชเพื่อขายแบบใช้สารเคมี

กับอีกทิศทางหนึ่งคือ การเกษตรแบบพึ่งตนเอง เกษตรอินทรีย์เพราะปรากฏว่าปริมาณการนำเข้าสารเคมีไม่ได้ลดลงเลย ขณะที่รัฐบาลบอกว่า ส่งเสริมการเกษตรปลอดสารพิษ ซึ่งแนวทางการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองนั้นก็ได้รับไว้ในแผนพัฒนาการเกษตรในแผนฯ 9 (2545-2549) ด้วยว่า จะสร้างความเข้มแข็งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และรัฐเองก็มีนโยบายสนับสนุนเกษตรอินทรีย์ การอนุรักษ์พันธุ์พืช-สัตว์พื้นเมือง เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งภาพของความแตกต่างขัดแย้งกันนี้เรามักจะเห็นได้อย่างชัดเจนในงานเกษตรแห่งชาติที่สะท้อนภาพระหว่างการเกษตรที่ก้าวหน้าด้วยนวัตกรรมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การส่งเสริมพันธุ์พืช-สัตว์พื้นเมือง อันดูเหมือนจะเป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาที่สวนทางกัน แม้จะมีความพยายามในการผสมผสาน พัฒนาต่อยอด แต่ยังไม่มีความไม่ชัดเจน อาจจะมีให้เห็นบ้างในกรณีการส่งเสริมการผลิตอาหารสัตว์สมุนไพร การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร แต่หลายเรื่องก็มองเพียงผิวเผินไม่ได้ ต้องลงไปดูในรายละเอียดว่า ได้ผลมากน้อยเพียงใด ใครได้-ใครเสียประโยชน์ หรือใครต้องแบกรับต้นทุนอะไรไว้อย่างไม่เป็นธรรมบ้าง

ขณะที่ในอีกด้านหนึ่ง การพัฒนาภาคการเกษตรของไทยที่เป็นกระแสหลักอยู่ ยังคงสะท้อนปัญหาความใจของรัฐบาลอยู่ ไม่ว่าจะเป็นกรณีปัญหากองทุนฟื้นฟูเกษตรกร ปัญหาเรื่องทุจริตโครงการรับจำนำข้าวและการรับจำนำไม่บรรลุเป้าหมาย และนี่ก็ยังจะต้องเจอกับปัญหาค้างค้ำจากปรากฏการณ์ “เอล นิโญ” ซึ่งจะเกิดในช่วงเม.ย. และ พ.ค. นี้ (กรุงเทพธุรกิจ, 13 ก.พ. 45)

เกษตรปลอดสารยังมาแรง

เราเห็นกระแสเรื่องการเกษตรปลอดภัยจากสารพิษกำลังมาแรง ที่มีเอกชนจำนวนไม่น้อยที่หันมาสนใจเรื่องนี้ ซึ่งบางแห่งก็มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต เพื่อประสานเชื่อมโยงการตลาด และส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตรไปพร้อมกัน บางกลุ่มก็เน้นไปที่การปลูกพืชผักเมืองหนาวในโรงเรือน เป็นสายพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ ประเภทผักสลัด โดยหวังตลาดระดับบน คือโรงแรมทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวมทั้งสายการบินและห้างสรรพสินค้า บางรายก็ทำแบบ “ปลูกพืชระบบไรดิโน” หรือที่เรียกว่า ไฮโดรโปนิคส์ อันเป็นการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการผลิตมาจากต่างประเทศ ซึ่งอุปกรณ์และวัตถุดิบ เมล็ดพันธุ์พืชส่วนใหญ่ต้องนำเข้าแทบทั้งสิ้น และนับเป็นการลงทุนที่สูงมาก ซึ่งการเกษตรแบบนี้ก็มีข้อวิพากษ์กันว่า อาจจะไม่ปลอดภัยจริงๆ เพราะยังมีการใช้สารเคมีอยู่ บางรายก็มีการทำสวนส้มแบบชีวภาพ ซึ่งก็น่าสนใจเช่นกันว่ามีแนวคิดและวิธีดำเนินการอย่างไร โดยเฉพาะในช่วงปีที่ผ่านมา ปัญหาเกษตรกรผู้ปลูกส้มทั้งจังหวัดปทุมธานี สระบุรี แพร่ ต่างประสบปัญหาการระบาดของโรคใบเหลือง ผลร่วง สร้างความเสียหายอย่างหนัก แต่เกษตรกรบางรายได้รับความเสียหายน้อยกว่าเพื่อน สาวไปสาวมาเป็นเพราะสวนนั้นหันมาทำสวนส้มปลอดสารพิษ ใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ทำขึ้นเองทดแทนการใช้สารเคมีที่เคยทำมาอย่างหนัก นอกจากจะช่วยลดต้นทุนแล้ว ยังเป็นการปรับระบบนิเวศของสวนให้ดินกลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง ทำให้ต้นส้มแข็งแรงต้านทานโรคแมลงได้ดี